

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

М. В. Дубина,
О. О. Тарасенко,
А. В. Тарасенко

ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Монографія

УДК 336.7

Д79

*Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 9 від 27.09.2021 р.).*

Рецензенти:

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., проф. кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету;

Вовк В. Я., д-р екон. наук, проф., проф. кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету Міністерства освіти і науки України;

Поліщук Є. А., д-р екон. наук, проф., проф. кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана».

Дубина М. В.

Д79 Формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України / М. В. Дубина, О. О. Тарасенко, А. В. Тарасенко. – Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021. – 212 с.

ISBN 978-617-8079-81-9

Домогосподарства в переважній більшості розвинутих країн світу відіграють ключову роль у розвитку ринку фінансових послуг та загалом національної економіки. Ці економічні суб'єкти спроможні формувати значні обсяги фінансових ресурсів, які є основою розвитку господарських відносин. Проте в Україні нині роль домогосподарств у розвитку економіки є незначною, що зумовлено сукупністю різних чинників та перешкод. У результаті їхнього впливу в країні значно деформовані процеси перетворення коштів громадян у інвестиційні та кредитні ресурси. Макроекономічна нестабільність лише посилює невпевненість домогосподарств у ефективності функціонування фінансових посередників. Це призводить у підсумку до формування нераціональної депозитної поведінки домогосподарств. Саме це зумовлює важливість дослідження процесів формування такої на ринку фінансових послуг, розробки заходів, впровадження яких сприятиме підвищенню обсягів організованих заощаджень у фінансовій системі країни.

Монографія може становити інтерес для викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти, наукових працівників, фахівців у сфері фінансових послуг, поведінкових фінансів, а також широкого кола читачів, небайдужих до сучасних проблем розвитку ринку депозитних послуг.

УДК 336.7

ISBN 978-617-8079-81-9

© М. В. Дубина, О. О. Тарасенко, А. В. Тарасенко, 2021
© ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», видання, 2021

Зміст

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	12
1.1. Сутність депозитної поведінки, її види та фактори формування	12
1.2. Застосування процесного підходу до визначення природи депозитної поведінки домогосподарств.	31
1.3. Роль рефлексивних процесів у формуванні депозитної поведінки домогосподарств . .	51
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	78
2.1. Методичні засади визначення сучасної моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг	78
2.2. Аналіз сформованої моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України . .	90
2.3. Обґрунтування основних перешкод формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України	114

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	129
3.1. Концептуальні засади розробки та впровадження механізму формування депозитної поведінки домогосподарств	129
3.2. Детермінанти формування оптимальної моделі депозитної поведінки домогосподарств	139
3.3. Економіко-математичне моделювання впливу макроекономічних чинників на трансформацію депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг	153
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	195

CONTENT

INTRODUCTION.	7
SECTION 1. THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE DEPOSIT BEHAVIOR FORMATION OF HOUSEHOLDS IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE	12
1.1. Essence of deposit behavior, its types and factors of formation	12
1.2. Application of the process approach to the nature definition of deposit behavior of households . . .	31
1.3. Role of reflexive processes in the formation of deposit behavior of households	51
SECTION 2. RESEARCH OF THE MODERN MODEL OF DEPOSIT BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE . . .	78
2.1. Methodical bases of the definition of modern model of deposit behavior of households in the financial services market	78
2.2. Analysis of the created model of deposit behavior of households in the financial services market of Ukraine. . .	90
2.3. Substantiation of the main obstacles to the formation of deposit behavior of households in the financial services market of Ukraine	114

SECTION 3. MECHANISM OF THE FORMATION OF DEPOSIT BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE . . .	129
3.1. Conceptual foundations of the elaboration and introduction of the formation mechanism of deposit behavior of households	129
3.2. Determinants of the formation of an optimal model of deposit behavior of households	139
3.3. Economic-mathematical modeling of the impact of macro-economic factors on the transformation of deposit behavior of households in the financial services market.	153
CONCLUSIONS	173
REFERENCES	176
ANNEXES	195

ВСТУП

Досвід зарубіжних країн свідчить, що вагому роль у формуванні фінансових ресурсів для розбудови національного господарства відіграють домогосподарства. Ці економічні суб'єкти мають можливість здійснювати заощадження та надавати власні кошти в тимчасове довгострокове користування фінансовим установам із подальшим їх перетворенням у кредитні та інвестиційні ресурси, сприяти фінансовій стабільності економіки країни, підвищувати рівень її фінансової безпеки. Проте в Україні нині роль домогосподарств у розвитку національної економіки є незначною, що зумовлено низкою чинників політичного, економічного та соціального характеру. Їхній деструктивний вплив на процеси акумуляції коштів громадян у вигляді заощаджень та передачі таких ресурсів до депозитних установ призвів до зниження довіри домогосподарств до цих фінансових посередників. Значна девальвація та інфляція, зменшення реальних доходів громадян сприяли зниженню схильності фізичних осіб здійснювати заощадження. Унаслідок цього на ринку фінансових послуг спостерігаються процеси формування нерациональної депозитної поведінки домогосподарств.

Саме тому в сучасних умовах розвитку національної економіки України актуалізуються питання пошуку нових методів та інструментів впливу на процеси залучення коштів домогосподарств. Відповідно, виникає необхідність детального розгляду процесу прийняття ними рішень про передачу власних ресурсів у розпорядження фінансовим установам та дослідження характерних рис формування їхньої раціональної депозитної поведінки на ринку фінансових послуг.

Вивченню питань поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг присвячені наукові праці вітчизняних учених, зокрема: О. Абакуменко, Ж. Андрійченко, Є. Бублика, Т. Васильєвої, О. Власенко, В. Гнеушевої, І. Діденко, В. Дорош, В. Зимовця, М. Іващенко, В. Ільчука, В. Коваленко, Ю. Коваленко, В. Корнєєва, В. Леонова, В. Міщенко, С. Науменкової, Є. Носової, Є. Поліщук, А. Рамського, С. Скибінського, В. Ходаківської, І. Школьник, а також закордонних науковців: Acemoglu D., Akerlof G., Bergner R., Bicard S., Bicard D., Fukuyama F., Kahneman D., Keynes J., Robinson J., Shiller R., Stiglitz J., Taleb N., Thaler R., Sztompka P.

Особливості депозитної поведінки домогосподарств глибоко досліджені в працях таких учених: І. Андрієнко, Р. Лепа, Л. Мороз, О. Мосієнко, О. Тарасова, І. Семенов, С. Рубінштейн, Г. Щедровицький, К. Щербаков та ін.

Враховуючи значний внесок зазначених дослідників у розвиток теорії та методології функціонування ринку фінансових послуг, варто зазначити, що дослідження депозитної поведінки домогосподарств на такому ринку мають фрагментарний характер. Отже, багато питань вимагають подальших досліджень, зокрема, в частині наукового обґрунтування процесу прийняття рішень домогосподарствами щодо здійснення заощаджень, розвитку теоретичних уявлень щодо сутності фінансової рефлексії й особливостей її прояву на ринку фінансових послуг, розробки методів та інструментів впливу на депозитну поведінку домогосподарств тощо. Актуальність, складність, практична важливість та недостатня опрацьованість окреслених проблем зумовили вибір теми цієї роботи, визначили її мету, завдання, структуру та зміст.

Метою роботи є поглиблення теоретичних і методичних засад процесу формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України та розроблення практичних рекомендацій щодо її трансформації для збільшення обсягів залучених фінансовими установами тимчасово вільних коштів фізичних осіб.

Для реалізації поставленої мети були визначені й вирішені такі **завдання**:

- розвинути теоретичні основи та розкрити економічну природу депозитної поведінки домогосподарств;
- визначити сутнісні параметри депозитної поведінки домогосподарств із позиції процесного підходу;
- з'ясувати роль рефлексивних процесів у формуванні депозитної поведінки домогосподарств;
- запропонувати методичний підхід до оцінювання стану функціонування ринку депозитних послуг та аналізу депозитної поведінки домогосподарств на ньому;
- виявити основні тенденції депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України;
- охарактеризувати основні проблеми формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг;
- розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг;
- обґрунтувати пропозиції щодо прискорення розвитку ринку депозитних послуг та підвищення рівня схильності домогосподарств до здійснення заощаджень.

Об'єктом дослідження є функціонування фінансів домогосподарств на ринку фінансових послуг.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України.

Під час підготовки монографії використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що дало змогу забезпечити цілісність реалізації наукового дослідження. Зокрема, застосовано такі методи: аналіз та синтез – для виявлення та систематизації наукових підходів до трактування категорій «ринку депозитних послуг», «депозитна поведінка», «рефлексивне управління» (підп. 1.1, 1.2); системний – для розгляду ринку депозитних послуг як цілісного об'єкта дослідження, обґрунтування теоретичних засад його функціонування (підп. 1.1, 1.3); процесний – під час вивчення особливостей формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг (підп. 1.3); компаративний аналіз – для здійснення діагностики стану ринку депозитних

послуг, виявлення сформованої моделі поведінки домогосподарств на ньому та ідентифікації проблем підвищення їх схильності до здійснення організованих заощаджень (підп. 2.1, 2.2, 2.3); індексний аналіз – для оцінки індексу депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг (підп. 2.2); логічного узагальнення – для обґрунтування пропозицій щодо підвищення обсягів залучення депозитних ресурсів фінансовими установами від фізичних осіб (підп. 3.1, 3.2); економіко-математичного моделювання – для оцінки впливу макроекономічних показників на формування депозитної поведінки домогосподарств (підп. 3.3); графічної візуалізації – для наочного подання інформації та аналітичних даних тощо.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові та законодавчі акти України з питань функціонування ринку депозитних послуг, наукові праці провідних вітчизняних та закордонних науковців у сфері дослідження особливостей формування та трансформації депозитної поведінки домогосподарств, дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, публікації міжнародних економічних організацій, інформаційні ресурси мережі Інтернет, особисті спостереження та розрахунки авторів.

Монографія складається з трьох розділів.

Перший розділ «Теоретичні засади формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України» присвячений дослідженню наукових підходів до розуміння сутності депозитної поведінки, а також виокремлено її основні види, визначено зміст депозитної поведінки домогосподарств, охарактеризовано роль рефлексивних процесів у її формуванні, обґрунтовано змістовні ознаки рефлексивного управління.

У *другому розділі* «Аналіз сучасної депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України» запропоновано методичний підхід до аналізу депозитної поведінки домогосподарств на такому ринку, надано оцінку моделі депозитної поведінки домогосподарств в Україні та охарактеризовано основні проблеми, що уповільнюють процес залучення фінансовими установами їхніх заощаджень.

У *третьому розділі* «Механізм формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України» обґрунтовано особливості функціонування такого механізму та сформульовано комплекс концептуальних заходів, впровадження яких сприятиме зростанню обсягів депозитних ресурсів домогосподарств, проведено економіко-математичне моделювання впливу макроекономічних чинників на формування моделі депозитної поведінки фізичних осіб на такому ринку.

Результати, висновки та рекомендації дослідження можуть бути корисними для фахівців у сфері фінансових послуг, застосовані як на теоретичному рівні, так і в практичній діяльності органів державної виконавчої влади, що реалізують державне регулювання діяльності фінансових установ в Україні. Також нові наукові положення можуть використовуватися в науково-дослідній та викладацькій роботі під час проведення занять.

Сподіваємося, що книга стане в пригоді аспірантам, здобувачам закладів вищої освіти, науковим працівникам, фахівцям у сфері функціонування ринку фінансових послуг та широкому колу читачів, які цікавляться питаннями розвитку фінансової системи держави.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

1.1. Сутність депозитної поведінки, її види та фактори формування

В умовах становлення та розвитку в Україні ринкових відносин особливого значення набуває здатність національної економіки акумулювати фінансові ресурси та трансформувати їх у інвестиційно-кредитні. Провідна роль у цьому процесі належить депозитному ринку, який виступає своєрідним буфером між бажаннями та потребами економічних суб'єктів, які мають певний обсяг тимчасово вільних грошових коштів, та тими, які його потребують.

Ефективність функціонування економіки безпосередньо залежить від рівня її кредитно-інвестиційного забезпечення, основу формування якого складають заощадження фізичних осіб та тимчасово вільні кошти суб'єктів господарюван-

ня. Нині важливим є пошук шляхів підвищення зацікавленості фізичних та юридичних осіб у спрямуванні власних тимчасово вільних фінансових ресурсів до фінансово-кредитної сфери через співпрацю з фінансовими посередниками депозитного типу, що передусім залежить від репутації останніх та асортименту депозитних операцій, які вони проводять.

Саме якість депозитних операцій та їхня спроможність задовольнити потреби та бажання вкладників є визначальними в процесі формування фінансового забезпечення розвитку кредитно-інвестиційної діяльності.

Важко уявити в сучасних економічних реаліях функціонування національного господарства без існування депозитного ринку. У таких умовах усі економічні суб'єкти зобов'язані надавати свої кошти виключно кінцевим їх отримувачам на різні потреби, не використовуючи послуги фінансових установ. Історичний шлях зародження та розвитку фінансових відносин та, зокрема, фінансових посередників лише підтверджує той факт, що така ситуація може існувати, але в суспільствах, яким не притаманний високий рівень розвитку та освіченості. Окреслена ситуація існувала лише в первіснообщинному суспільстві. Навіть у державах Стародавнього Сходу та Античної Греції і Риму вже існували прообрази сучасних фінансових установ, які надавали депозитні послуги клієнтам (додаток А). Таким чином, окреслене дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах господарювання, депозитний ринок є невід'ємною складовою ринку фінансових послуг та загалом національної економіки.

Питання розвитку депозитного ринку в країні є важливими, оскільки безпосередньо впливають на створення фінансової основи розбудови економічних відносин, їх активізації, що в підсумку і сприяє соціально-економічному розвитку країни. Існування депозитного ринку є об'єктивним явищем, що лише підкреслює важливість формування в державі таких умов його розвитку, які б дозволяли нарощувати обсяги фінансових ресурсів економічних суб'єктів та перетворювати їх на стабільні ресурси розвитку.

Ринок депозитних послуг як окремий об'єкт дослідження за своєю природою є макроекономічною системою, у межах якої

взаємодіють економічні суб'єкти, які є носіями різних інтересів і намагаються задовольнити їх на цьому ринку. Саме окреслене дає підстави стверджувати про важливість розбудови депозитного ринку в країні та актуалізує тему цього дослідження.

У межах цієї монографії розглянемо спочатку сутність категорії „ринку депозитних послуг”. Окреслена дефініція за своїм змістом формується на основі синтезу двох економічних понять: „депозит” та „ринку”. Розглянемо їх більш детально та на основі отриманих результатів проведемо ідентифікацію сутності окресленого ринку. Спочатку проаналізуємо наукові підходи до трактування категорії „депозит”.

Слово „депозит” запозичене зі західноєвропейських мов у середині XVII ст. і означає грошовий вклад у банку на певних умовах. Первинне значення слова в латинській мові: *depositum* – віддане на зберігання: *de* – від, рух від, убік; друга частина слова – *ponere* – класти, поміщати, стверджувати [2, с. 13]. У табл. 1.1 наведено сукупність концепцій щодо трактування змісту зазначеної категорії.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення сутності дефініції „депозит”

№ з/п	Сутність дефініції	Джерело
1	2	3
<i>Нормативно-правові акти</i>		
1	Депозит (вклад) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.	Закон України „Про банки і банківську діяльність” [143]
2	Вклад - кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти.	Закон України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [147]

Продовження табл. 1.1

1	2	3
3	Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору. Договір банківського вкладу (депозиту) укладається у письмовій формі.	ст. 340 Господарського кодексу України [32]
4	Депозит (вклад) - кошти, які надаються фізичними чи юридичними особами в управління резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно із законодавством України, або нерезиденту на строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого договором строку. Залучення депозитів може здійснюватися у формі випуску (емісії) ощадних (депозитних) сертифікатів. Правила здійснення депозитних операцій встановлюються: для банківських депозитів – Національним банком України відповідно до законодавства – державним органом, визначеним законом.	Податковий кодекс України [132]
5	Вклад (депозит) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору	Положення "Про порядок здійснення банками України вкладних операцій з юридичними і фізичними особами" [136]
<i>Наукові праці</i>		
6	Депозити – 1) грошові суми, внесені на зберігання у кредитні установи, за якими вкладникам виплачується певний процент; 2) цінні папери, внесені на зберігання у кредитні установи.	С. М. Гончаров, Н. Б. Кушнір [31]
7	Депозити – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно з укладеною угодою і банківським законодавством.	Герасимович А. М., Кривов'яз Т. В., Мазур О. А. [120]
8	Депозити – суми грошових коштів, які суб'єкти депозитних операцій вносять у банк і які на певний час осідають на рахунках у банку в силу чинного порядку здійснення банківських операцій.	І. Т. Балабанов [7]

Продовження табл. 1.1

1	2	3
9	Вклад – це грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті, що передані банку їх власникам, або третьою особою за дорученням та за рахунок власника для зберігання на певних умовах.	Р. І. Тиркало [183]
10	Депозит (вклад) – це кошти внесені в комерційний банк клієнтами – фізичними чи юридичними особами, які зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно до режиму рахунку і банківського законодавства.	В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева [112]
11	Депозит (від лат. depositum – річ, що передана на зберігання) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.	О. Врублевський [25]
12	Вклад (депозит) - це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.	Т. Д. Косова, О. Р. Циганов [92]
13	Депозит (вклад) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.	С. М. Шкарлет, Я. В. Жарій [212]

Джерело: складено авторами

Особливість депозиту полягає в його двоїстій природі. Для вкладника депозит є потенційними грошима, які він може пустити в обіг. Водночас, якщо ці гроші віддати банку, то вони принесуть вкладнику дохід у вигляді процентів. Джерелом процентів, які банк платить за депозити, є його активні операції, насамперед

кредитні. Тому банк розміщує залучені кошти переважно в кредитні операції, щоб потім розділити процентні доходи зі своїми вкладниками. Як відомо, вкладники при прийнятті рішень про розміщення власних коштів на депозитах керуються насамперед такими чинниками як, надійність банку, рівень відсоткової ставки за вкладами та якість обслуговування клієнтів. Відсоткова ставка за депозитами виступає їхньою ціною для вкладників банку [66, с. 18-22].

Отже, початкова форма змісту окресленої категорії завжди була пов'язана з рухом певного обсягу фінансових ресурсів для їх подальшого зберігання. Економічна сутність депозиту, яка полягає в необхідності передачі фінансових ресурсів від одного суб'єкта до іншого, завжди обумовлювалася двома чинниками:

1) *для власників коштів* – це постійне бажання отримати додатковий дохід за рахунок надання власних ресурсів у користування іншим економічним суб'єктам;

2) *для позичальників коштів* – бажання отримати додатковий дохід на різниці між вартістю залучення коштів та їхньою вартістю, яка формувалася у результаті подальшого використання таких коштів.

Окреслені передумови є об'єктивними й постійно виконують роль стимулюючих чинників формування та розвитку депозитних операцій. На рис. 1.1 представлено схему економічного змісту операцій на депозитному ринку.

Враховуючи представлені трактування категорії „депозит”, що наведені в табл. 1.1, проведемо їх систематизацію для поглибленого теоретичного обґрунтування сутності наведеної категорії.

Здебільшого депозит розглядається через використання ресурсного підходу до трактування цієї дефініції. Сутність такого підходу полягає в ідентифікації змісту категорії через зазначення основного ресурсу, який лежить в основі тих операцій та дій, що така категорія описує та пояснює. Такої концепції, наприклад, дотримується Ю. А. Нужнова, яка зауважує, що заощадження являє собою частину грошових доходів населення, що формується за рахунок вільних грошових коштів, які утворюються внаслідок

скорочення поточного особистого споживання, і призначена для того, щоб забезпечити потреби в майбутньому. Розрізняють мотивовані і немотивовані заощадження. Останні у домогосподарств виникають унаслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб [119, с. 39-40].

Рис. 1.1 – Економічний зміст операцій на ринку депозитних послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [17; 61; 139; 232]

Депозити розглядаються як сукупність коштів, тобто фінансових ресурсів, обсяг грошей у різних варіаціях існування їх форми. У всіх наведених у табл. 1.1 нормативно-правових актах використовується ресурсний підхід до ідентифікації сутності депозиту. Однак існують також певні суперечності в їх трактуваннях. Зокрема, у Законі України „Про банки і банківську діяльність” зазначено вичерпно, що депозит – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [143]. Проте вже у Законі України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” надається таке визначення: вклад – кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката,

включаючи нараховані відсотки на такі кошти [147], що значно розширює вже межі депозиту як економічної категорії за рахунок включення до його змісту та сутності також депозитних та ощадних сертифікатів.

Окреслена суперечність також спостерігаємо і серед наукових робіт учених. Більшість із них відзначають досить розпливчато, що депозит – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їхніх рахунках і використовуються згідно з укладеною угодою і банківським законодавством. Проте, наприклад, С. М. Гончаров та Н. Б. Кушнір у структурі депозиту виділяють дві позиції:

- 1) грошові суми, внесені на зберігання в кредитні установи, за якими вкладникам виплачується певний процент;
- 2) цінні папери, внесені на зберігання в кредитні установи [31].

Отже, враховуючи вищенаведене, вважаємо, що найбільш доцільним є таке визначення поняття „депозит”: *депозит – це грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які внесені вкладниками до депозитної установи на договірних засадах на умовах платності, повернення вкладу, строковості (або настання визначених у депозитному договорі умов) відповідно до законодавства України* [132]. Тобто в монографії також використовуватимемо ресурсний підхід до ідентифікації окресленої категорії. Операції з цінними паперами, які дозволяють залучати кошти економічних суб'єктів, на наше переконання, не варто відносити до депозитів.

Зазначену позицію вважаємо доцільною, оскільки наш висновок будемо на ідентифікації сутності та детальному розгляді джерел формування ресурсної бази комерційного банку як окремого суб'єкта господарювання. Операції, які пов'язані з реалізацією депозитних операцій, належать до операцій із залучення коштів економічних суб'єктів, у межах яких депозитна установа сама пропонує ринку власні умови, на яких вона згодна залучати фінансові ресурси. Операції з випуску депозитних та ощадних сертифікатів відносяться до операцій із запозичення коштів де-

позитними установами і реалізуються ними на умовах, які пропонує ринок, тобто інші економічні суб'єкти. Окреслена принципова відмінність і не дозволяє операції із вказаними видами сертифікатів відносити до депозитів. При розгляді депозиту як економічної категорії увагу будемо фокусувати на ресурсному аспекті цієї дефініції та готівковому і безготівковому способах передачі такого ресурсу.

Відповідно до наведеного трактування категорії „депозит” варто деталізувати окремі положення запропонованого визначення.

1. Розглядаючи сутність депозиту більшість науковців акцентують увагу на збереженні відповідних коштів на банківському рахунку, проте, депозитними установами у такому випадку можуть бути не лише банки.

2. Депозитні установи – сукупність фінансових установ, які відповідно до українського законодавства мають право приймати грошові ресурси економічних суб'єктів на зберігання, тобто володіють відповідною ліцензією. Зауважимо, що окреслені операції можуть в Україні пропонувати не лише банківські установи, але і кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії. Чинне законодавство дозволяє цим установам виконувати такі операції в разі отримання відповідної ліцензії. Саме тому, коли розглядається депозит як окрема категорія, на наш погляд, вона повинна досліджуватись у широкому розумінні відповідно до її змісту та форм існування, а не лише через ідентифікацію сутності банківського депозиту.

3. Обов'язковим при здійсненні депозитних операцій та у процесі руху депозиту від одного економічного суб'єкта до іншого є дотримання низки базових правил, тобто принципів, чотири з яких, на наше переконання, є найбільш важливими:

поверненості – гроші повинні повертатися їхньому власнику вчасно, як це обумовлено в депозитному договорі;

строковості – депозитна угода між депозитною установою та її клієнтом оформлюється на чітко встановлений термін, або, якщо такий строк відсутній, то в договорі конкретизуються можливі дії клієнта та депозитної установи в разі виникнення потреби забрати надані ресурси;

платності – ресурси передаються на користування до депозитної установи їхніми власниками з метою отримання додаткового доходу, розмір якого визначається умовами депозитних продуктів, які пропонуються фінансовою установою. Інколи в розвинутих країнах виникають ситуації, коли сам клієнт доплачує за можливість зберігання власних коштів у депозитній установі, але для вітчизняного депозитного ринку це малоймовірна ситуація;

своєчасності – важливим для ефективного розвитку ринку депозитних послуг є забезпечення прав власників ресурсів, особливо в частині вчасного повернення їхніх коштів; така ситуація сприяє забезпеченню зростання довіри власників окреслених ресурсів до депозитних установ та підвищує ймовірність повернення такого клієнта на ринок депозитних послуг у ролі власника тимчасово вільних фінансових ресурсів.

Р. В. Ціщик зазначає, що заощаджені кошти, по-перше, мають бути відчужені від власника на умовах зворотності, терміновості, платності; по-друге, вони повинні бути передані суб'єктам, які здатні ефективно використовувати їх на тих самих умовах; по-третє, вони мають набути іншої, відмінної від грошової, форми. Це припускає наявність передумов для мобілізації заощаджень населення та трансформації їх у інвестиції для реального сектору економіки, які не створені в Україні [201, с. 37].

На нашу думку, систему окреслених вище принципів варто розширити новими принципами, а саме:

транспарентності – вся інформація при підписанні депозитної угоди повинна бути отримана клієнтом, а депозитна установа такі дані повинна надати, особливо ті з них, що стосуються умов депозитних продуктів, різних аспектів їх використання споживачами;

узгодження інтересів – будь-яка депозитна угода є взаємодією двох суб'єктів: виробника депозитної послуги та її споживача. Це зумовлює необхідність пошуку компромісу між цими суб'єктами у процесі їх взаємодії в разі виникнення непередбачуваних ситуацій. За необхідності дострокового розірвання депозитної угоди фінансова установа повинна йти на зустріч клієнтам, але якщо

це відбувається в період глибокої нестабільності на фінансовому ринку держави, то такі дії є недопустимими, і клієнт має право отримати власні ресурси лише після закінчення терміну дії угоди. Пошук компромісу і розуміння дій один одного учасниками депозитної угоди є важливою передумовою побудови міцних довірчих відносин між ними.

Формування умов для забезпечення дотримання окреслених принципів дає змогу створити міцну основу розвитку ринку фінансових послуг та постійно підвищувати довіру між клієнтами у процесі руху фінансових ресурсів.

Сутність дефініції „ринок” як універсальної категорії економічної науки в межах цієї роботи будемо розглядати як сукупність економічних відносин, що виникають між його учасниками (продавцями та покупцями) у процесі реалізації товарів та послуг на взаємовигідній основі узгодження їхніх інтересів та задоволення потреб [209].

Зауважимо, що в науковій літературі існують певні концепції розгляду природи „депозитного ринку”, „ринку депозитних послуг”. Зокрема, І. В. Діденко пропонує таке трактування цієї дефініції: депозитний ринок – це частина фінансового ринку, де відбувається встановлення відносин між суб’єктами господарювання, недепозитними і депозитними інститутами з приводу розміщення і мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів на певних умовах з метою отримання додаткового доходу у вигляді нарахованих відсотків чи інших виплат [37, с. 76]. Загалом погоджуємося з наведеним трактуванням депозитного ринку, проте, на наше переконання, його сутність виражено виключно з позиції власника тимчасово вільних коштів, який бажає отримати додатковий дохід. Проте з позиції депозитної установи це вже не дохід, а витрати, а отже, у різних економічних суб’єктів мотиви до здійснення депозитних операцій різні, однак у запропонованому твердженні вони не відображені.

А. С. Базилжанова, Л. Р. Зіязієва пропонують депозитний ринок розглядати як систему відносин, що складаються в процесі залучення фінансових ресурсів депозитними установами [6]. Проте автори не уточнюють перелік установ, які варто відносити до депозитних, а тому окреслене трактування не дає розуміння сутності депозитного ринку загалом.

Враховуючи проведений аналіз категорій „депозит”, „ринок”, „депозитний ринок”, вважаємо, що ринок депозитних послуг варто розглядати як середовище, у межах якого встановлюються відносини між депозитними установами, які мають право залучати фінансові ресурси інших економічних установ у власне управління, та власниками таких коштів, які тимчасово бажають їх розмістити з метою отримання додаткового доходу та збереження їхньої вартості в майбутньому. Модель ринку депозитних послуг схематично представлено на рис. 1.2. Розглянемо таку модель більш детально.

Отже, на ринку депозитних послуг може взаємодіяти досить широкий спектр різних економічних суб'єктів. Крім того, самі депозитні установи також мають здатність виступати клієнтами інших депозитних установ і користуватися їхніми послугами.

Така ситуація лише ускладнює процес пізнання особливостей розвитку ринку депозитних послуг та дослідження руху грошових ресурсів у цій системі. До основних клієнтів депозитних установ варто віднести таких:

1) домогосподарства, окремі фізичні особи – суб'єкти, які формують свої тимчасово вільні кошти в результаті ведення заощадливої поведінки; у переважній більшості розвинутих країн домогосподарства складають основу процесу формування інвестиційного ресурсу в країнах для їхнього подальшого розвитку;

2) суб'єкти підприємницької діяльності – підприємства, у результаті діяльності яких їхні власники змогли отримати тимчасово вільні фінансові ресурси та вирішили їх використати для формування доходів від фінансової діяльності;

3) держава (центральні та місцеві органи влади, державні підприємства) – потужний учасник ринку депозитних послуг, який може себе вести як позичальник, через банківські та інші депозитні установи, і як клієнт, розміщуючи тимчасово вільні ресурси органів влади та державних підприємств на рахунках інших депозитних установ (які також можуть бути державними або приватними);

4) інші депозитні установи – цю категорію учасників ринку депозитних послуг варто віднести до другої групи суб'єктів підприємницької діяльності, проте, особливості їх функціонування в межах такого ринку дають підстави виділити їх в окрему групу установ, які можуть виконувати бінарну роль на такому ринку:

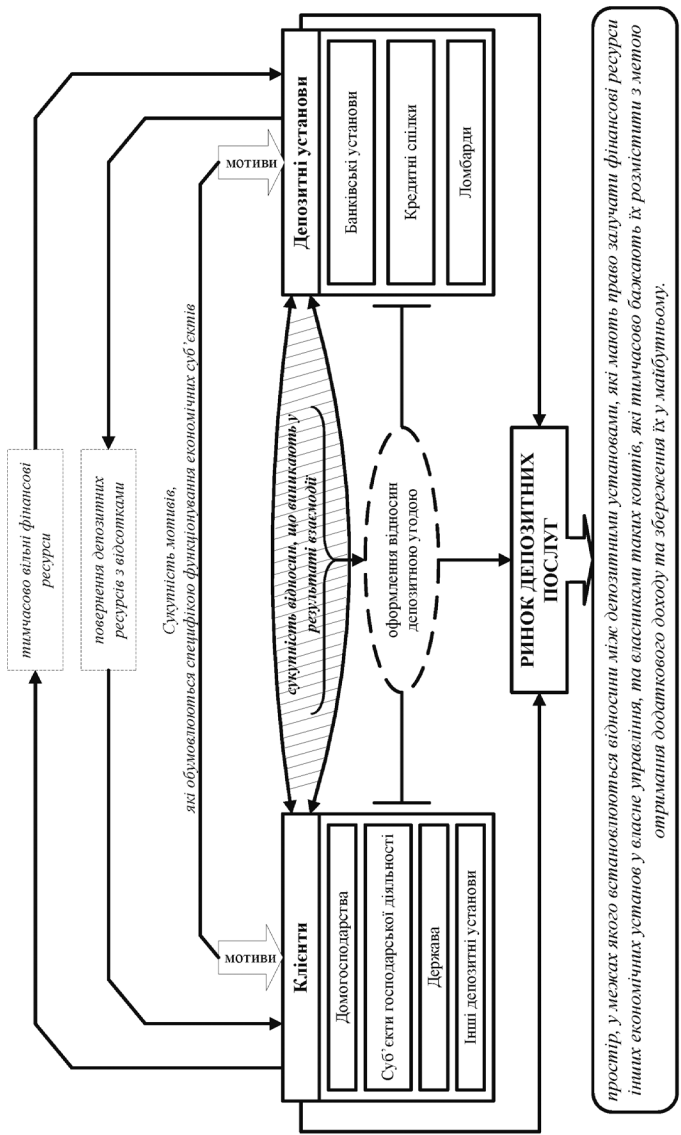

Рис. 1.2 — Модель ринку депозитних послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [1; 52, с. 235-236; 82; 96; 115; 133; 140; 207; 230; 231]

– як позичальники – залучаючи кошти інших економічних суб'єктів;

– як клієнти – частково надаючи фінансові ресурси в розпорядження депозитним установам.

Усі окреслені установи та учасники ринку депозитних послуг взаємодіють між собою під тиском різних чинників, мотивів та бажань, які зумовлюються специфікою їх функціонування. У будь-якому випадку, на такому ринку можна спостерігати значну сукупність відносин, що виникають у результаті руху фінансових ресурсів від їхніх власників до депозитних установ. Під депозитною установою слід розуміти фінансового посередника, який відповідно до законодавства України має право здійснювати депозитні операції. Розглянемо докладніше сутність окреслених установ.

У Законі України „Про банки і банківську діяльність” у статті 47 зазначено, що банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг належать: залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [143].

Закон України „Про кредитні спілки” у статті 1 зауважує, що кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [146]. У статті 8 зазначено, що ліцензуванню підлягає діяльність кредитної спілки із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки. Згідно зі статтею 21 цього Закону при визначенні особливостей господарської діяльності кредитна спілка має право відповідно до свого статуту залучати на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше ніж 10 відсотків від загальних зобов'язань кредитної спілки [146].

У Положенні „Про порядок надання фінансових послуг ломбардами” вказано, що ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду. Проте в цьому Положенні зазначено, що залучені кошти ломбарду – це кошти, отримані на зворотній основі від фізичних осіб – учасників ломбарду, юридичних осіб, та кошти, отримані від кредитних установ за кредитними договорами [137]. Тобто це Положення дозволяє ломбардам як фінансовим установам залучати кошти від населення на певних умовах.

В Україні на сьогодні на ринку фінансових послуг найбільший розвиток притаманний банкам та кредитним спілкам як депозитним установам. Ломбарди надають такі операції досить рідко, зважаючи на специфіку їхньої діяльності. Комерційні банки займають більшу частину ринку депозитних послуг, якщо апелювати до кількісних показників за обсягами залучених ресурсів. Така ситуація зумовлена значним спектром різних чинників, проте, на наше переконання, досить вагомим фактором існування підвищеного рівня довіри до банківських установ на противагу кредитних спілкам є існування державних гарантій повернення грошей їхнім власникам у разі банкрутства фінансової установи, якій такі кошти були надані.

Таким чином, до особливостей функціонування ринку депозитних послуг в Україні варто віднести такі:

- превалювання діяльності банківських установ на цьому ринку;
- значно підвищені ставки за депозитними продуктами в порівнянні з депозитними ринками інших розвинутих країн;
- підвищені ставки за депозитними продуктами кредитних спілок у порівнянні з подібними продуктами комерційних банків;
- наявність гарантування вкладів фізичних осіб, що були надані комерційним банкам;
- відсутність системи гарантування вкладів фізичних осіб, що вклали свої кошти до кредитних спілок;

– наявність низьких ставок за депозитними продуктами, що пропонують комерційні банки зі значною часткою іноземного капіталу.

Важливість формування ефективних передумов для розвитку ринку депозитних послуг також зумовлена не лише його важливістю в контексті розвитку ринку фінансових послуг загалом, але й можливістю впливати на інші сектори окресленого ринку та загалом на інноваційно-інвестиційний розвиток держави.

Ринок депозитних послуг є простором, де акумулюються численні невеликі за розмірами обсяги фінансових ресурсів значної кількості різних економічних суб'єктів. Об'єднуючись, такі фінансові ресурси перетворюються в значні обсяги коштів, які потім через механізми фінансового ринку знову спрямовується на розвиток окремих галузей та сфер національного господарства. На рис. 1.3 наведено концептуальну модель взаємодії ринку депозитних послуг та інноваційно-інвестиційних процесів, що відбуваються в державі.

Зауважимо, що на сьогодні досить важко уявити активізацію та динамічний розвиток інноваційної компоненти функціонування національного господарства без забезпечення ефективно діючого ринку депозитних послуг. Цей ринок дозволяє через фінансовий ринок трансформувати тимчасово непотрібні кошти в реальний обсяг кредитних та інвестиційних ресурсів. Механізми формування таких ресурсів є складними та специфічними для різних типів економічних суб'єктів, що обумовлено їхньою природою та специфікою функціонування в межах національної економічної системи.

У підсумку у фінансових посередників створюється загальний обсяг коштів, що ними залучені, тобто виникає депозитний ресурс. Окреслені установи використовують ці кошти в межах своєї діяльності. У зв'язку з тим, що вони можуть використовуватися в різні способи, то доцільніше в такому випадку депозитний ресурс розглядати як фінансовий, оскільки у власній діяльності фінансові посередники до депозитних коштів можуть додавати свої, залучені на ринку цінних паперів та в інші способи кошти.

Сформувавши певний обсяг фінансових ресурсів, фінансові посередники, у нашому випадку депозитні установи, використо-

вують їх також різними способами. Однак у контексті нашого дослідження логічно виділити:

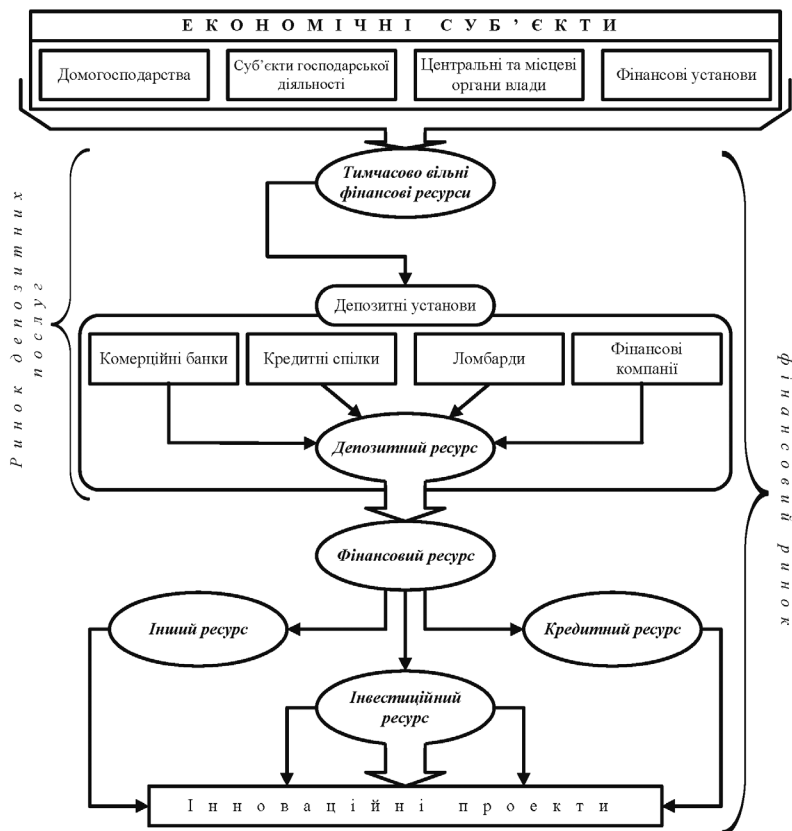

Рис. 1.3 – Вплив ринку депозитних послуг на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів у державі

Джерело: складено авторами на основі [16; 21; 77; 124; 165; 171; 181; 219; 229; 236]

1) обсяги *кредитних ресурсів* – частина залучених коштів, що надається у вигляді кредитних коштів різним економічним суб'єктам через укладання кредитних угод; такі ресурси реалізують свій обіг на кредитному ринку країни;

2) обсяги *інвестиційних ресурсів* – частина залучених коштів, що надається економічним суб'єктам шляхом реалізації різних

операцій із цінними паперами; такі кошти реалізують свій обіг на інвестиційному ринку країни, ринках різних цінних паперів;

3) обсяги *інших ресурсів* – фінансові кошти, що надаються економічним суб'єктам у інші способи, наприклад, фінансова допомога і т. ін., такі операції також мають місце в сучасних умовах функціонування фінансового ринку загалом.

Окреслені джерела є основними напрямками залучення фінансових ресурсів суб'єктами господарської діяльності для реалізації інноваційних проєктів. Інших способів, крім самофінансування, для залучення фінансових ресурсів до реалізації окреслених проєктів знайти складно. Кредитні та інвестиційні ресурси в переважній більшості розвинутих країн складають основу розвитку інноваційних проєктів та національної економіки загалом.

Враховуючи окреслене, логічно припустити, що чим більше коштів буде акумульовано на вітчизняному ринку депозитних послуг, тим більше інвестиційних ресурсів буде продукровано в межах фінансового ринку країни. Проте така логіка не завжди є правильною, оскільки в деяких випадках, враховуючи негативний стан кон'юнктури фінансового ринку, фінансові посередники не вважають за потрібне одразу отримані кошти спрямовувати в реальний сектор економіки, а надають їх у користування іншим депозитним установам. Насамперед такі процеси відбуваються в турбулентних умовах функціонування національної економіки, коли здійснювати довгострокові вкладення є надто ризикованим.

Неможливість окресленого ринку акумулювати достатні обсяги фінансових ресурсів здебільшого призводить до виникнення дефіциту кредитних та інвестиційних коштів і, відповідно, їх подорожчання. Звичайно, дефіцит внутрішніх залучених фінансових ресурсів частково може бути компенсованим міжнародним фінансуванням від різних фінансових організацій та залученням кредитів від материнських компаній іноземними фінансовими установами, що функціонують у межах національного простору. Однак така позиція призводить до виникнення загрозливих ситуацій з позиції забезпечення фінансової безпеки держави, що стає дуже актуальним питанням у сучасних умовах розвитку національного господарства.

Складовою фінансової безпеки є грошово-кредитна безпека, тобто такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення [13; 155, с. 260].

Розглядаючи ринок депозитних послуг, який є складовою ринку фінансових послуг, як систему економічних відносин, що створюються в процесі залучення вільних фінансових ресурсів економічних суб'єктів депозитними установами та їх розміщення на депозитних рахунках на умовах платності та повернення з метою їх подальшої трансформації в інвестиційний ресурс, дамо визначення фінансовій безпеці на депозитному ринку. Отже, фінансова безпека на ринку депозитних послуг – це такий стан, який характеризується збалансованістю, стійкістю до впливу внутрішніх та зовнішніх деструктивних чинників, гармонізацією фінансових інтересів учасників депозитних відносин та здатністю забезпечити трансформацію достатнього обсягу інвестиційного ресурсу для задоволення потреб економічних суб'єктів.

Таким чином, подальший стійкий економічний розвиток країни може відбуватися виключно через формування ефективних заходів створення стабільної фінансової бази забезпечення такого зростання. У цьому процесі ринок депозитних послуг відіграє одну із ключових ролей, оскільки дозволяє акумулювати ресурси багатьох економічних суб'єктів і сприяти подальшому їх перетворенню на обсяги кредитних та інвестицій. Саме тому без розвитку окресленого ринку досить складно в майбутньому сформувати ефективні умови економічного зростання країни.

З урахуванням зазначеного, зауважимо, що також важливою складовою розбудови ринку депозитних послуг у країні, формування передумов для нарощення обсягів акумульованих депозитних ресурсів, є пізнання особливостей поведінки, насамперед населення, на окресленому ринку. Саме громадяни мають здатність формувати значні обсяги депозитних ресурсів у країні, забезпечуючи при цьому її економічну безпеку. Окреслені питання будуть розглянуті в наступному підрозділі монографії.

**1.2. Застосування
процесного підходу
до визначення
природи депо-
зитної поведінки
домогосподарств**

Розвиток сучасної економіки важко уявити без ефективного функціонування ринку фінансових послуг та, зокрема, його окремого компонента – ринку депозитних послуг. Саме в межах останнього різні за своєю природою економічні суб'єкти мають можливість отримувати додатковий дохід від тимчасово вільних власних фінансових ресурсів. Функціонування ринку депозитних послуг є дуже важливим у будь-якій країні з позиції забезпечення загалом стабільного та ефективно діючого фінансового ринку, оскільки в межах саме такого ринку формуються обсяги фінансових ресурсів, які згодом через систему фінансового посередництва перетворюються на кредитні та інвестиційні ресурси.

Важливість вивчення особливостей розвитку ринку депозитних послуг не викликає жодних сумнівів, що зумовлює необхідність пізнання окремих аспектів вивчення цього ринку. До таких складових частин процесу дослідження зазначеного ринку можна віднести аналіз специфічних рис діяльності окремих економічних суб'єктів у його межах.

Суб'єктами економічної системи можуть бути як окремі індивіди (фізичні особи), так і їх об'єднання (юридичні особи), які стосовно системи являють собою цілісні неподільні одиниці, її елементи. При розмежуванні індивідуальних та колективних суб'єктів важливо пам'ятати, що індивід завжди був щодо суспільної системи чи її підсистем граничною неподільною одиницею, дійсним елементом системних суспільних утворень,

що неодноразово підкреслювалося в літературі [170, с. 264]. Зазначимо, що в межах ринку депозитних послуг суб'єктами переважно виступають домогосподарства, суб'єкти господарювання, у т. ч. різні фінансові установи, державні органи влади.

Депозитна діяльність банків залежить від поведінки суб'єктів економічної діяльності та домашніх господарств, а також від розробленої депозитної політики, включаючи їхню соціальну відповідальність [81, с. 836].

Особливу увагу привертають питання пізнання особливостей функціонування домогосподарств на ринку депозитних послуг, тобто вивчення їхньої поведінки з метою розробки заходів її корекції для максимального залучення цих суб'єктів до процесів обігу фінансових ресурсів у межах економічної системи. Домогосподарства на сьогодні є одними з основних джерел формування тимчасово вільних фінансових ресурсів взагалі на ринку фінансових послуг держави. Саме тому в більшості розвинутих країн питанням належного регулювання взаємодії фінансових посередників та домогосподарств відводиться важлива увага. Здатність фізичних осіб до панічних вчинків та одночасному вилученню грошових коштів з рахунків фінансових установ є значною загрозою функціонуванню не лише ринку депозитних послуг, але і всій фінансовій системі країни. Зазначене обумовлює доцільність дослідження сутності депозитної поведінки домогосподарств з метою наукового обґрунтування її природи та закономірностей зародження і розвитку. Саме тому в межах цього підрозділу монографії проведемо дослідження сутності депозитної поведінки, визначимо її види та акцентуємо увагу на застосуванні системного підходу до пізнання природи саме депозитної поведінки домогосподарства.

Вивчати сутність депозитної поведінки, на наше переконання, варто з дослідження окремих економічних категорій, до складу яких слід віднести такі: „депозит”, „поведінка” та „домогосподарство”, що у підсумку дозволить сформулювати авторський підхід до трактування означеної категорії.

У попередньому підрозділі монографії нами вже ідентифіковано сутність категорії „депозит” та сформульовано авторську позицію щодо її змісту. Розглянемо природу дефініції „поведінка”.

Окреслений термін увійшов у загальне використання економістів порівняно нещодавно, оскільки поведінка як універсальна категорія завжди більше була у фокусі дослідження соціологів, психологів та політологів, а поведінкові аспекти функціонування економічних явищ вивчалися виключно в межах економічної соціології. Проте останніми роками зростає кількість напрацювань учених-економістів у пізнанні особливостей поведінки різних економічних суб'єктів, що, крім соціологічної складової, у переважній більшості таких досліджень містить економічну компоненту, яка виражається у вивченні господарських процесів та впливу зміни окресленої поведінки на їхній майбутній розвиток.

Отже, на сьогодні в науковій літературі вже існує значна сукупність різних концепцій розгляду поведінки як окремого явища, що притаманне всім системам, де функціонує людина. У табл. 1.2 наведено деякі з таких підходів.

Таблиця 1.2

Наукові підходи до трактування сутності категорії „поведінка”

№ з/п	Визначення дефініції	Автори
1	2	3
1	Поведінка – це форма зв'язку, взаємодія організму з навколишніми умовами (і тварин, і людини з середовищем) [13, с. 35].	М. І. Бобнев
2	Поведінка – термін, що охоплює дії, діяльність, реакції, руху, процеси, операції і т.ін., тобто будь-яка реакція організму, що вимірюється [20, с. 195].	Н. В. Виничук
3	Поведінка – це процес взаємодії особистості із середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями і внутрішньою активністю особистості, що має форму переважно зовнішніх дій і вчинків [19, с. 218].	О. М. Веретко
4	Поведінка – це сукупність актів дій та бездіяльності, що здійснюються людиною [97, с. 4].	К. Крилов
5	Поведінка – це окремі системи реакцій, які виробляє індивідуум щодо свого середовища [190, с. 271].	Джон Б. Уотсон

Закінчення табл. 1.2

1	2	3
6	Поведінка – це дії людини, що оцінюються з погляду їхньої значущості [4, с. 16].	С. Ф. Анісімов
7	Поведінка – це вчинки, які можна спостерігати, дії індивідів, їхня певна послідовність, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, груп, усього суспільства [109, с. 24].	А. В. Лякішева
8	Поведінка – це спроба з боку індивіда домогтися деякого стану справ - або здійснити перехід від одного стану справ в інший, або для підтримання наявного стану в теперішній час [220, с. 148].	Bergner Raymond M.
9	Поведінка – це те, що людина робить, що можна спостерігати, виміряти, і повторити [221, с. 3].	Bicard Sara C.
10	Поведінка – це сукупність дій, вчинків, скоєних індивідом у його взаємодії з навколишнім середовищем, опосередкованих зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю [12, с. 247].	В. М. Блейхер, І. В. Крук

Джерело: систематизовано авторами

Аналізуючі дані табл. 1.2 в контексті економічної науки, цілком погоджуємося з позицією В. Ю. Дорош, що поведінка домогосподарств являє собою сукупність механізмів взаємодії домогосподарств із рештою суб'єктів ринкової економіки щодо виробництва національного доходу з метою впливу на споживання, заощадження й інвестиції та чинників, що впливають на їхню діяльність. Поведінка домогосподарств є доволі складною для аналізу, оскільки на неї впливає дуже багато чинників, зокрема психологічних, які складно піддаються аналізу [38, с. 363].

Таким чином, ринково орієнтована поведінка домогосподарства в інституціональному аналізі визначається як поведінка, спрямована на взаємовигідні, законні, рівноправні обмінні відносини [39, с. 19].

Враховуючи наведені визначення сутності дефініції „поведінка”, вважаємо за доцільне розглядати її природу в межах двох аспектів:

1) *статичного підходу* – за якого поведінку варто розглядати як зафіксовану в часі сукупність станів (результат множини дій) суб'єкта, реалізація яких була пов'язана з впливом ендогенних та екзогенних чинників різної природи на такий суб'єкт;

2) *динамічного підходу* – за якого поведінку варто розглядати як процес взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, результатом чого стає сукупність дій, вчинків такого суб'єкта, що реалізуються під впливом ендогенних та екзогенних чинників різної природи.

У першому випадку поведінка розглядається як вже сформований факт і може бути вичерпно описана за допомогою методів спостереження, вимірювання та порівняння. При цьому суб'єкт характеризується загальними рисами, які були притаманні йому як окремій істоті в минулому, що привело до виникнення певних стійких трендів у його діях. У другому випадку поведінка розглядається як певний процес, що триває в момент його опису і, імовірно, буде відбуватися в майбутньому при забезпеченні тих сталих умов, що існували раніше. У межах цього дослідження поведінку пропонуємо розглядати, використовуючи динамічний підхід до її розгляду.

У свою чергу, під фінансовою поведінкою слід розуміти індивідуальні рішення щодо формування грошових доходів, їх розподілу та використання з метою задоволення індивідуальних соціально-економічних інтересів [39, с. 20]. М. Касьян стверджує, що наша фінансова поведінка – це реакція на соціально-економічну та політичну дійсність, яка, як ми бачимо, не вселяє поки оптимізму і породжує тотальну недовіру до всіх інститутів, як політичних, так і фінансових [75].

М. В. Іващенко пропонує таке визначення: фінансова поведінка – це поведінка населення на фінансовому ринку, що пов'язана з перерозподілом і інвестуванням грошових ресурсів. Дослідження цього виду економічної поведінки в умовах становлення ринкових відносин не тільки збагачує теорію економічної поведінки, але й дозволяє, виявляючи певні тенденції та закономірності у фінансовій поведінці населення, передбачати можливі зміни і впливати на неї, формувати бажану модель цієї поведінки [65].

О. В. Богдаєнський зауважує, що фінансова поведінка населення визначається співвідношенням ощадної, кредитної та інвестиційної поведінки. Ощадна поведінка зумовлена бажан-

ням людей акумулювати певну кількість грошей для визначених витрат або інвестування та зберегти гроші при максимальній гарантії надійності, у тому числі і від інфляції. В основі інвестиційної поведінки лежить намагання особи отримати дохід від своїх активів. Це вже не тільки збереження грошей від інфляції, а ризикована операція з метою збільшення свого багатства [14, с. 112].

В. В. Леонов у контексті вивчення мотиваційних чинників фінансової поведінки населення України визначає її різновиди, до числа яких відносить такі: дохідна фінансова поведінка, нагромаджувальна фінансова поведінка, заощаджувальна поведінка, кредитна фінансова поведінка, інвестиційна фінансова поведінка, страхова фінансова поведінка, споживча фінансова поведінка, доброчинна фінансова поведінка, фіскальна фінансова поведінка [104].

Отже, визначення природи таких дефініцій, як „депозит” та „поведінка” дозволяє сформулювати авторську концепцію трактування депозитної поведінки як окремого явища. Результат представлений на рис. 1.4.

Рис. 1.4 – Сутність категорії „депозитна поведінка”

Використовуючи наведене визначення, зауважимо, що депозитна поведінка суб'єкта починається не тоді, коли він прийшов до банку укласти депозитний договір, а тоді, коли він вирішив обдумати ідею передачі власних ресурсів банківській установі й починає реалізовувати значну кількість дій щодо вибору депозитної компанії, умов депозиту і т. ін.

Депозитні операції на сьогодні надаються всім основним економічним суб'єктам різними фінансовими установами, саме тому логічно припустити, що й моделі депозитної поведінки між ними будуть відрізнятися. Це зумовлює виокремлення окремих типів депозитної поведінки, що притаманна конкретним видам економічних суб'єктів: домогосподарствам, суб'єктам господарювання, державним органам влади. Зауважимо, що в межах усіх наведених суб'єктів рішення завжди приймається конкретною людиною або колективом осіб. Однак мотивація їх є різною, відмінними залишаються також і їхні цілі, яких вони намагаються досягнути при прийнятті рішення про відкриття депозитного рахунку. Така ситуація обумовлена звичайно специфікою функціонування економічних суб'єктів у просторі економічної системи.

Враховуючи наведене, можна припустити, що актуальною стає необхідність проведення дослідження потенційно можливих типів депозитної поведінки, які можуть існувати в межах всього ринку фінансових послуг. За допомогою використання контент-аналізу наукових праць було систематизовано та класифіковано окреслені типи. Результати проведенного аналізу представлені на рис. 1.5.

Зауважимо, що система наведених видів депозитної поведінки може бути розширена іншими додатковими ознаками, якщо цього потребує реалізація нових досліджень у цій сфері. Сформована система є відкритою та динамічною.

За суб'єктом, який формує поведінку, було виділено *депозитну поведінку домогосподарств* – сукупність дій окремих фізичних осіб або їх груп на ринку депозитних послуг. Такий вид поведінки проявляється насамперед щодо депозитних установ, наявності персональної довіри до окремих їх типів. Проявом позитивного ставлення до функціонування зазначених фінансових

посередників є передача частини коштів фізичної особи в тимчасову власність такому суб'єкту.

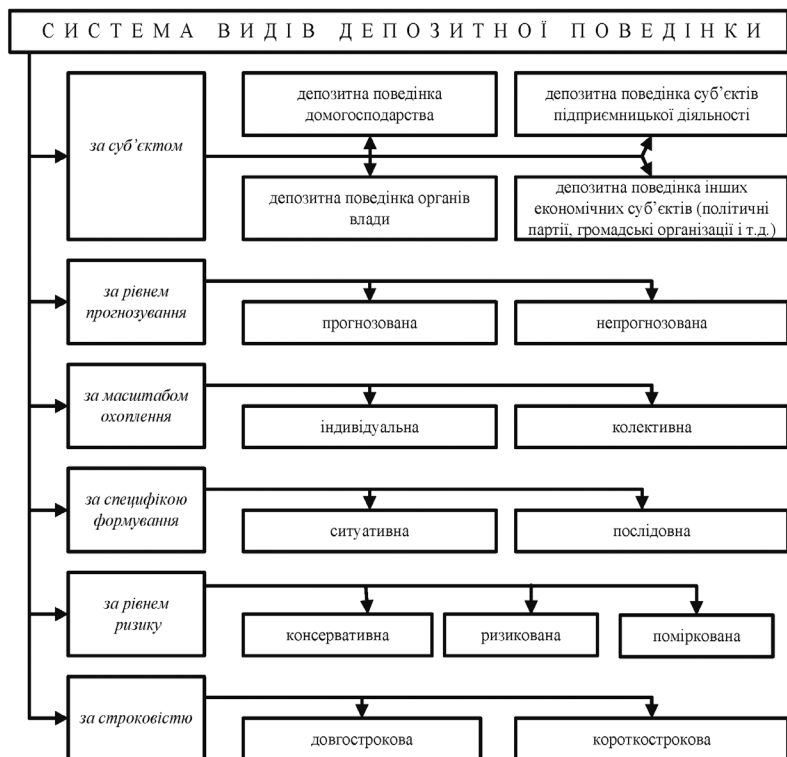

Рис. 1.5 – Класифікація типів депозитної поведінки

Джерело: складено авторами

Депозитна поведінка суб'єктів підприємницької діяльності – це такий її вид, який формується саме власниками підприємств та їхніми менеджерами в процесі розміщення ресурсів окремої юридичної особи в депозитній установі. Поведінка є суто особистісним явищем і без людини існувати не може, саме індивід є джерелом її формування та трансформації. Проте, на наше переконання, в реальності є відмінність між депозитною поведінкою домогосподарства та окремого суб'єкта господарювання, хоча продукують її окремі індивіди. Передусім обсяги депозитних ресурсів окремого

підприємств зазвичай є значно більшими, ніж кошти фізичних осіб, а тому і підхід щодо їх розміщення в банківських установах також відрізняється. Принциповою також є різниця і в системі чинників, що впливають на прийняття рішень щодо розміщення тимчасово вільних коштів, оскільки цілі такої передачі для фізичних та юридичних осіб також ґрунтовно відрізняються.

Специфічними рисами можна охарактеризувати і *депозитну поведінку органів влади*. Рішення, що приймаються окремими державними службовцями в цій сфері, повністю повинні відповідати нормам чинного бюджетного законодавства в частині можливості здійснення депозитних вкладень. Для державних підприємств інколи висуваються вимоги щодо передачі коштів для тимчасового використання до державних банків. Це впливає на поведінку менеджерів таких підприємств і знову змінює сукупність чинників, що можуть впливати на її модель.

За масштабом охоплення було виділено індивідуальну та колективну депозитну поведінку.

Індивідуальна поведінка – це сукупність дій конкретної особи щодо депозитної установи або взагалі всіх виробників депозитних послуг. Для окремої фізичної особи притаманні власні чинники, що справляють на неї вплив у процесі міркуванні про доцільність передавати кошти у власність до фінансового посередника. Важливу роль серед них відіграють персональні риси людини: освіта, рівень життя, стать, вік тощо.

Колективна депозитна поведінка – це узагальнена модель поведінки певної групи людей, яка визначається в конкретний проміжок часу. Можна також виділити певну сукупність типів саме такої поведінки, оскільки її модель залежить і від учасників такої групи, знову ж таки їхніх специфічних рис існування, тих ознак, за якими вони були відібрані.

За рівнем до ризику було виділено консервативну та ризикову депозитну поведінку.

Консервативна поведінка полягає в наявності в особи певного рівня довіри до функціонування фінансової установ і вона, враховуючи попередній досвід взаємодії з такою організацією, надає їй власні кошти. При цьому фізична особа не зважає, на-

приклад, на нижчі відсоткові ставки на депозитні продукти в порівнянні із середніми показниками на депозитному ринку.

Ризикова поведінка полягає в тому, що клієнти вкладають власні кошти в підвищені відсоткові ставки, які пропонують ті фінансові посередники, які в певний період мають необхідність у фінансових ресурсах для власного розвитку. Підвищені відсотки завжди пов'язані й із підвищеними ризиками щодо можливості втрати власних ресурсів їхніми власниками.

Поміркована поведінка полягає в пошуку компромісу між занадто ризикованими вкладенням коштів до депозитних установ та потенційними можливостями отримати додатковий дохід на власні кошти.

Аналізуючи вже реальні наслідки поведінки клієнтів депозитних установ, можна також виділити довгострокову та короткострокову депозитну поведінку.

Довгострокова депозитна поведінка означає значно більший рівень довіри економічних суб'єктів до функціонування фінансових посередників, їх впевненість у поверненості коштів та надання на тривалий проміжок часу.

Короткострокова депозитна поведінка свідчить про значну турбулентність економічного середовища, у якому функціонують і фінансові посередники, і їхні клієнти, і саме це впливає і на формування відповідної ощадливої поведінки різних суб'єктів господарювання. Невпевненість, періодичні кризи, банкрутства фінансових установ та втрата власних коштів формують у суспільстві недовіру до діяльності депозитних установ, що призводить або до відмови передавати свої власні кошти в розпорядження цим установам, або до обережнішого здійснення власних заощаджень і розміщення ресурсів на короткострокові терміни.

Розглянемо сутність категорії „домогосподарство”. Така дефініція є класичною категорією, яка часто зустрічається в науковій літературі та активно використовується вченими-економістами. У переважній більшості випадків, якщо не поглиблюючись у дослідження природи домогосподарства як економічного суб'єкта, цю категорію розуміють як окрему сім'ю, базову одиницю, елемент економічної системи.

Тобто домогосподарство розглядається як фізична особа або сукупність фізичних осіб, що активно функціонують у загальній макроекономічній системі. Наприклад, В. О. Гнеушева зауважує, що домогосподарство є унікальним соціально-економічним утворенням, основою життєдіяльності будь-якого суспільства. У ньому концентруються всі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, економічні; а особливо завжди було, є та залишається сім'я – засноване на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю [27, с. 266-267]. В. Г. Федоренко зазначає, що під домашнім господарством мають на увазі економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет [194, с. 159]. Домогосподарство – це господарючий суб'єкт, мета діяльності якого – забезпечення своїм членам певного рівня добробуту через формування та використання загального бюджету для виконання своєї основної функції: виробництва, реалізації й збереження людського капіталу [206]. У межах роботи домогосподарство будемо розглядати як сукупність індивідів, осіб, що разом складають єдиний економічний суб'єкт та реалізують спільну господарську діяльність і мають спільний бюджет.

Враховуючи отримані результати визначення сутності дефініцій „депозитна поведінка” та „домогосподарство”, можемо обґрунтувати природу саме депозитної поведінки домогосподарства (рис. 1.6).

Депозитна поведінка домогосподарства – процес взаємодії економічних суб'єктів, які реалізують господарську діяльність і мають спільний бюджет, з фінансовими установами щодо розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими вони володіють, що передбачає передання цих коштів у тимчасове користування таким установам з правом використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строковості, платності, своєчасності, транспарентності та узгодження інтересів.

Зазначимо, що поведінку домогосподарств багато в чому визначають соціальне середовище, моральні принципи, а отже, використання моделі економічної людини-максимізатора не дозволяє адекватно відобразити реальність. Обмеженням раціо-

нальності поведінки домогосподарства може бути відмінність у бажаних цілях [34, с. 61]. Враховуючи це, визначимо основні ознаки депозитної поведінки домогосподарств, використовуючи отримані результати з'ясування природи цієї категорії. До їх числа варто віднести такі:

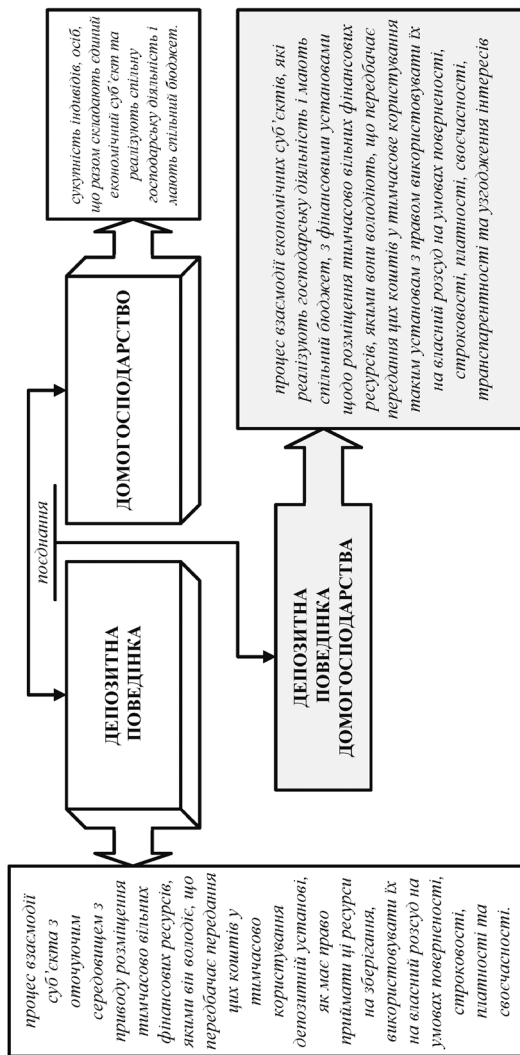

Рис. 1.6 – Сутність категорії „депозитна поведінка домогосподарства”

Джерело: складено авторами з урахуванням [59; 60; 168, с. 100-103; 234]

1) *процес взаємодії* – депозитна поведінка домогосподарств є явищем, формування якого є складним процесом трансформації індивідуального ставлення людини до діяльності депозитних установ; така поведінка виникає ще тоді, коли в особи може не бути вільних фінансових ресурсів, проте вже є чітко сформульовані позиція щодо ведення заощадливого способу життя і власні погляди на передачу коштів у розпорядження іншим суб'єктам;

2) *суб'єктний вимір* – для формування депозитної поведінки домогосподарств необхідна наявність мінімум двох суб'єктів: власника фінансових ресурсів та фінансового посередника, який має можливість ці кошти залучати;

3) *результативність* – депозитна поведінка домогосподарств є вже за своїм змісом результатом взаємодії між двома економічними суб'єктами, оскільки така поведінка вже сформувалася та існує;

4) *тривалість формування* – депозитна поведінка домогосподарств створюється досить тривалий період під впливом різних чинників, світоглядних уявлень фізичної особи, її індивідуального ставлення до фінансових установ, досвіду взаємодії з ними;

5) *складність трансформації* – тривалий період формування депозитної поведінки домогосподарств призводить до складних процесів її перетворення в модель раціонального типу. Зауважимо, що змінюється така поведінка дуже швидко при бажанні особи забрати власні кошти в певний момент часу. Проте формування саме тривалої, оптимальної, прогнозованої поведінки відбувається виключно в довгостроковій перспективі.

На рис. 1.7 візуалізовано сутність депозитної поведінки домогосподарств.

Розуміння і використання принципів та мотивів поведінки вкладників, які визначаються сумою їхніх психологічних установок (таких як почуття впевненості, схильність до споживання, переваги ліквідності), розширює можливості ефективного управління істотними обсягами попиту та інвестиційних ресурсів, акумульованих населенням [15, с. 37].

Раніше вже зазначалося, що окремі типи депозитної поведінки формуються під впливом значної кількості чинників, серед яких завжди важливу роль відіграють конкретно специфічні фактори, що виникають у процесі створення саме цього виду

поведінки. Подібна властивість також притаманна і депозитній поведінці домогосподарств.

Наприклад, для різних верств населення, які можна ранжувати за рівнем доходів, чинники, які б впливали на особливості формування поведінки громадян, є загалом дуже схожими, проте, для окремих груп вони будуть і специфічними.

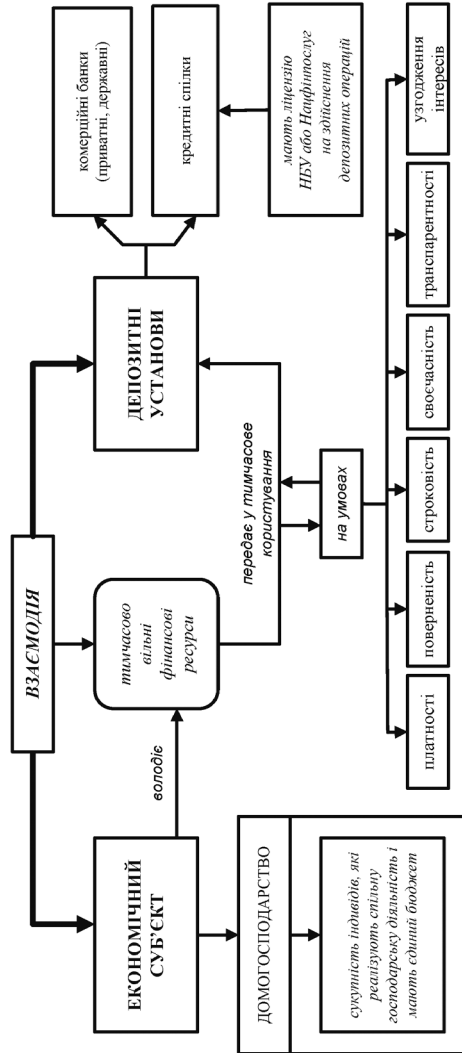

Рис. 1.7 – Схема сутності депозитної поведінки домогосподарства

Джерело: складено авторами з урахуванням [224; 226; 233]

Наприклад, заможні громадяни мають власне специфічне ставлення до здійснення заощаджень і це безпосередньо визначає їхню поведінку на депозитному ринку країни. Для менш захищених верств населення, які не мають тимчасово вільних коштів, притаманною буде інша модель депозитної поведінки, точніше її відсутність. У такому випадку у таких громадян буде певне ставлення до діяльності депозитних установ, яке в разі зміни рівня соціально-економічного забезпечення може вплинути на формування поведінки таких осіб.

Таким чином, визначити специфічні риси, які впливають на формування різних типів депозитної поведінки громадян, фактично неможливо. Це лише доцільно робити, коли проводиться дослідження конкретної групи осіб та їхнього ставлення до функціонування депозитних установ. Проте загалом, як для будь-якої складної макроекономічної системи, можна визначити перелік тих чинників, які в переважній більшості випадків мають найбільш вагомий роль у формуванні депозитної поведінки домогосподарств у країні загалом. На рис. 1.8 представлено сукупність таких факторів.

Усі окреслені чинники були розподілені на дві великі групи: екзогенні та ендогенні. До першої групи були віднесені всі фактори, що виникають у зовнішньому середовищі, у межах якого і виникають відносини між депозитними установами та їхніми клієнтами. Вони були кваліфіковані на політичні, економічні та соціальні.

Ендогенні фактори розглядаються як сукупність тих чинників, що притаманні самій людині, яка приймає рішення про передачу частини своїх коштів у розпорядження фінансовим установам. До цієї групи були віднесені всі персональні характерні риси, які притаманні кожній особі як окремому економічному суб'єкту.

Поведінка є явищем, як зазначалося, яке притаманне конкретній людині. У сукупності однотипних дій формується певний тип, модель поведінки в суспільстві. Звичайно, єдиної поведінки щодо ставлення до певного явища в суспільстві бути не може. Саме тому питання пізнання особливостей формування такого явища є складними і вимагають проведення ґрунтовних як теоретичних, так і методологічних досліджень.

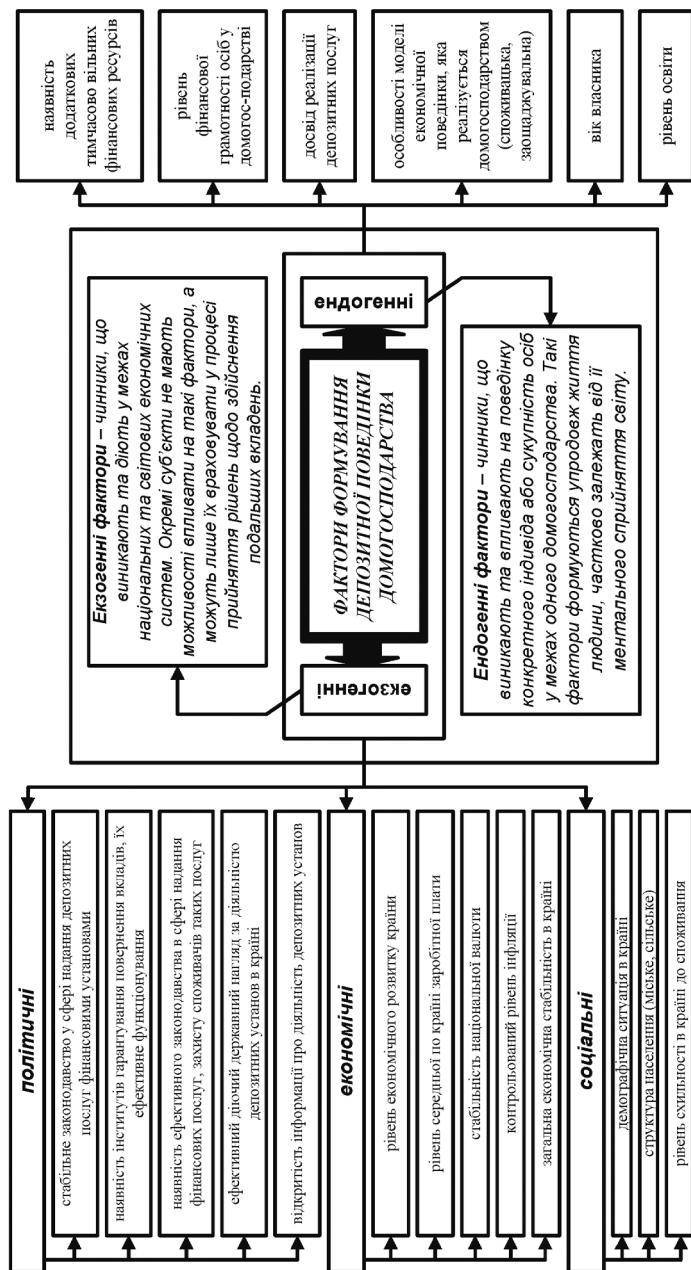

Рис. 1.8 – Фактори формування депозитної поведінки домогосподарств

Джерело: складено авторами на основі вивчення [9, с. 23; 23, с. 311-312; 36, с. 27-28; 42; 45; 78; 90, с. 65; 98, с. 98; 107, с. 172; 199; 203, с. 109; 204, с. 315; 218, с. 60-61; 228]

Проведення досліджень у сфері визначення моделей поведінки економічних суб'єктів є важливим для пізнання особливостей функціонування депозитного ринку, оскільки весь його алгоритм функціонування базується на довірі між споживачами та виробниками депозитних послуг. Довіра є частиною поведінки людини, тим чинником, який впливає на її подальші дії та наміри щодо передачі власних коштів у розпорядження фінансовим установам. Окреслене лише підтверджує важливе значення аналізу всього процесу зародження та трансформації поведінки домогосподарств у відкритих економічних системах. На рис. 1.9 наведено схему процесу формування зазначеного типу поведінки. Розглянемо її сутність більш детально.

Початковою умовою виникнення депозитних відносин на основі вже сформованої певної моделі депозитної поведінки є наявність у конкретної особи вільних фінансових ресурсів, які вона вже бажає передати в тимчасове користування фінансовій установі. У цьому випадку досить часто неусвідомлено у людині проходить процес рефлексії, тобто самостійного обмірковування необхідності вкладення коштів, суми потенційно можливого внеску та планування очікуваних результатів від таких дій (етап 1 – *рефлексія та прийняття рішення про здійснення вкладу*).

Якщо вкладник приймає рішення не вкладати кошти взагалі, то думка про придбання депозитного продукту була ситуативною та тимчасовою. На цьому етапі відбувається процес передповедінковий, коли особа розмірковує над певними можливостями і приймає рішення, як діяти далі. У підсумку приймається рішення щодо подальших дій.

При позитивному рішенні щодо доцільності відкрити депозитний рахунок, майбутній клієнт фінансової установи починає досліджувати наявні можливості здійснення вкладу, оцінювати потенційно можливий дохід, ризики, аналізує загалом ринок депозитних послуг (етап 2 – *аналіз наявних депозитних продуктів*). Досить часто окреслене не проводиться, а рішення приймається ситуативно або на підставі думок інших осіб, які можуть ділитися власним досвідом взаємодії з тим або іншим банком чи кредитною спілкою. Відповідно, кількість чинників, що впливають

як на прийняття рішення щодо доцільності вкладати кошти до депозитної установи, так і на вибір такої організації є значною і оцінити кількісно їхній вплив на людину фактично неможливо.

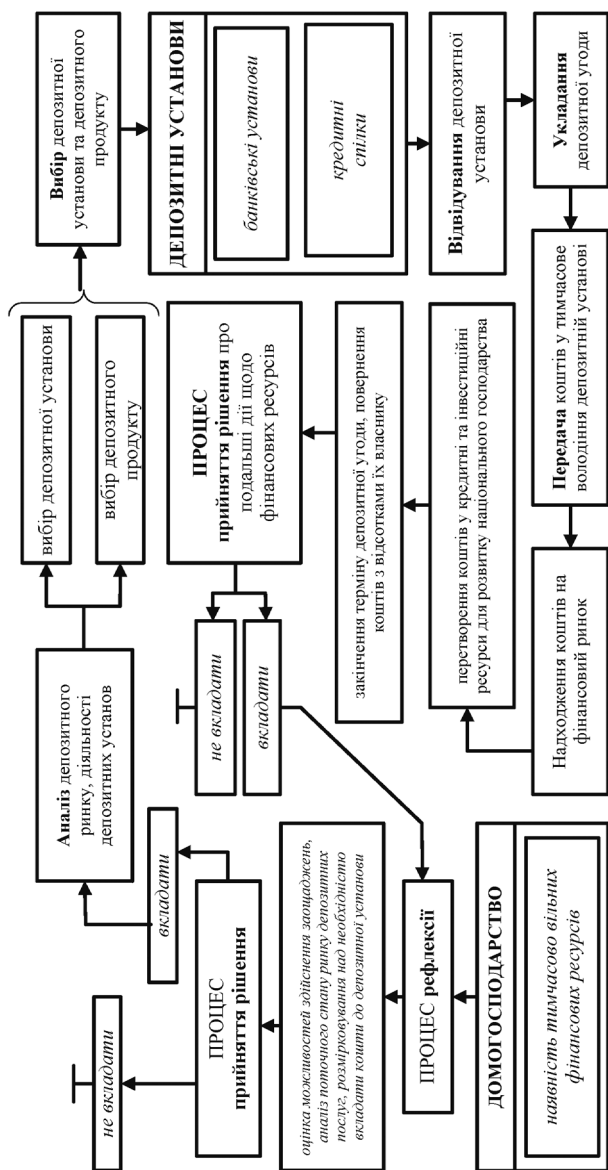

Рис. 1.9— Схема процесу формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [22; 56; 217, с. 63]

У підсумку людина обирає депозитну установу і купує депозитний продукт (етап 3 – *вибір фінансового посередника та відповідного виду вкладу*). У момент передачі коштів у розпорядження депозитній установі можна вже констатувати про модель депозитної поведінки домогосподарства, оскільки можна вже чітко визначити ставлення до валюти вкладу, його терміну, самої депозитної установи (державний банк, іноземні банки) і т. ін. (етап 4 – *укладення депозитної угоди*). Саме наявність цієї інформації дає можливість описати особливості поведінки конкретної особи та її ставлення до функціонування фінансових установ (етап 5 – *передача власних фінансових ресурсів у розпорядження банківським та небанківським установам*; етап 6 – *завершення терміну депозитної угоди, повернення коштів з відсотками їхньому власнику*).

Проте, якщо більш ґрунтовно розглянути сам процес формування депозитної поведінки домогосподарств, то стає зрозумілим, що певні дії (а це є складовою явища поведінки) людина вже починає здійснювати до початку депозитних відносин. Вибір банківської установи, продукту, обмірковування про потенційну вигоду та ризики неповернення коштів – усе це вже починають формувати саму поведінку та особисте ставлення людини до процесу заощадження. Тобто ще на ранніх стадіях людина поступово приймає рішення щодо доцільності здійснення вкладу і тим самим вже визначає окремі аспекти власної поведінки. Однак взаємодії з депозитними установами поки що немає. Саме враховуючи таку специфіку депозитної поведінки домогосподарств, пропонуємо виділити два етапи її формування:

1. Передповедінковий – етап рефлексії щодо доцільності робити заощадження та передавати їх у тимчасове користування депозитним установам. На цьому етапі відбувається процес формування майбутньої моделі депозитної поведінки домогосподарств. Це проходить під впливом великої кількості різних чинників.

2. Поведінковий етап – процес взаємодії між власниками ресурсів та депозитними установами, у межах якого формується конкретний тип моделі депозитної поведінки домогосподарства.

Отже, підвищити обсяги залучених депозитними установами ресурсів економічних суб'єктів фактично можливо двома шляхами.

1. Створювати умови для посилення впливу позитивних чинників на процес прийняття людиною рішення про доцільність здійснення заощаджень. У цьому випадку основна увага повинна бути сконцентрована на впливі на сам процес рефлексії людини щодо ймовірності відкрити депозитний рахунок. При цьому важливу увагу відіграють досвід людини в цій сфері, відгуки знайомих, колег та друзів тощо. Тобто в такому випадку важливими передумовами позитивного рішення є економічна стабільність у країні та в межах банківської системи загалом.

2. Формувати умови для якісного надання послуг депозитними установами, що передусім може бути здійснено за допомогою механізмів конкуренції на банківському ринку. Поведінка домогосподарств буде цілком залежати від уже наявних депозитних відносин з конкретною фінансовою установою. Якщо клієнт задоволений, то ймовірність, що він продовжить співпрацювати з такою організацією, більша.

Звичайно, між зазначеними способами є тісний зв'язок і кожний елемент є важливими для формування стійкої та позитивної депозитної поведінки громадян для нарощення загальних обсягів залучених фінансовими установами ресурсів. Проте, якщо забезпечення умов якісного обслуговування клієнтів фінансовими установами можна реалізувати шляхом підвищення вимог до їхньої діяльності, прийняття нових нормативних документів, то схилити громадян до здійснення заощаджень, підвищити усвідомленість важливості мати вільні кошти для їх використання в подальшому дуже складно, особливо в турбулентних умовах економічного розвитку України.

Питання рефлексії громадян у сфері здійснення заощаджень стають дуже важливими з позиції впливу на такі процеси для отримання очікуваних результатів щодо нарощення обсягів акумульованих фінансовими установами коштів. Розуміння тих чинників, що найбільше впливають на прийняття позитивних рішень щодо вкладення коштів, дає можливість часткового управління такими процесами. Це можливо зробити лише за умови проведення досліджень у цій сфері. Саме в наступному підрозділі питанням фінансової рефлексії домогосподарств на депозитному ринку буде присвячена найбільша увага.

1.3. Роль рефлексивних процесів у формуванні депозитної поведінки домогосподарств

Важливою складовою дослідження сучасного суспільства є вивчення його окремих ланок функціонування, включаючи різнобічні соціальні групи та діяльність окремих індивідів. Об'єктивна необхідність вимагає пошуку нових наукових методів щодо виконання таких досліджень, обґрунтування їх теоретичних, методологічних та прикладних аспектів. Одним зі способів дослідження психології поведінки окремої людини з метою застосування отриманих результатів такого пізнання у розвиток економічної, соціальної, політичної, культурологічної сфер життя сучасного суспільства є рефлексія або рефлексивний підхід до дослідження.

Існують відмінності між двома типами мислення: один – інтуїтивний та автоматичний, а другий – рефлексивний і раціональний. Перший тип називатимемо автоматичною системою, а другий – рефлексивною системою [174, с. 55].

Розвиток економічних систем відбувається під тиском значної кількості різних чинників. У наукових роботах, у межах яких відбувається процес пізнання таких систем, науковці значну увагу приділяють дослідженню насамперед макрочинників розвитку економічних об'єктів, або аналізують політичні, соціальні та історичні фактори їх розвитку. Усім окресленим факторам притаманний колективний вимір, тобто вони є не лише від природи макро- або мікрорівня, а також є узагальненими, тобто такими, що виника-

ють у межах окремих систем та характеризують типізовані процеси та явища.

Проте окреслена ситуація щодо пізнання економічних об'єктів під тиском різних факторів здебільшого є обмеженою відсутністю обґрунтованих досліджень впливу не узагальнених показників на розвиток конкретного об'єкта, а індивідуальних чинників, таких, що продукуються не системами, а окремими індивідами. У цьому процесі актуальними стають питання дослідження рефлексивних процесів та оцінки їхнього впливу на функціонування систем різної природи.

Рефлексія за своїм змістом є тим явищем, яке виникає в кожного індивіда у процесі пізнання ним різних предметів, явищ, процесів і приводить до формування у нього певної думки, світогляду щодо досліджуваного об'єкта. Таким чином, людина фактично розвиває в собі когнітивну здатність до критичного аналізу та забезпечує можливість щодо формування рішень для подальшої реальності. Розуміння явища рефлексії та його взаємозв'язку з економічними, політичними та соціальними процесами загалом є досить важливою передумовою зміни різних процесів та об'єктів, оскільки вплив на рефлексивні процеси людини ззовні дозволяє сформувати бажаний вектор протікання такого процесу та отримати при досить вдало застосованому механізмі впливу бажаний результат. Саме це й зумовлює значну актуальність пізнання рефлексивних процесів, дослідження особливостей їх протікання. Особливо важливими стають окреслені питання в контексті пізнання економічних об'єктів, у функціонуванні яких людина бере активну участь через постійний процес прийняття різнобічних рішень, які формуються доволі часто в результаті рефлексивних процесів.

У розвитку ринку депозитних послуг рефлексія як окреме явище нашої дійсності також відіграє ключову роль, оскільки рішення про здійснення заощаджень у будь-якому випадку приймається конкретною особою. Це може бути індивід, який буде виступати єдиним власником тимчасово вільних коштів і бажати їх передати в управління фінансовим посередникам. Також відповідні рішення приймають директори, менеджери, власники окремих

підприємств, державні службовці. За будь-яких обставин процесу прийняття кінцевого рішення та подальшого руху фінансових ресурсів передують рефлексія зазначених суб'єктів над необхідністю здійснювати заощадження. Рефлексію за своєю природою варто віднести до передповедінкового етапу здійснення заощаджень.

Зауважимо, що рефлексивний підхід уже використовується на сьогодні в багатьох науках, серед яких варто зазначити такі: філософія, психологія, педагогіка, соціологія, юриспруденція, економіка, що характеризує рефлексію як поліваріантне явище, якому притаманний значний спектр проявів у різних сферах людської діяльності. Такий багатоаспектний характер зумовлює зростання зацікавленості вчених у дослідженні теоретичних та практичних засад зазначеного явища з метою розробки та обґрунтування прикладних аспектів його впливу на розвиток суспільства.

Загальним теоретичним питанням дослідження сутності рефлексії як пізнавального процесу в житті людини присвячені наукові праці багатьох науковців, серед яких варто відзначити, насамперед, Г. П. Щедровицького, А. Т. Тюкову, С. Д. Неверковича, О. В. Лушпаєву, М. Г. Алексєєва, В. В. Давидова, В. К. Зарецького, С. Л. Рубінштейна, С. Ю. Степанова. Прикладні аспекти рефлексії вивчаються у працях таких дослідників як І. М. Семенов, який досліджував філософські та психологічні аспекти явища рефлексії, Є. П. Пугачов, Л. В. Пугачова, В. А. Сластенін, Л. С. Подимова, праці яких присвячені вивченню особливостей прояву рефлексії в педагогічному процесі. Психологічні аспекти рефлексії розглядаються у роботах Б. В. Зейгарника, Л. С. Виготського, А. Б. Холмогорової, Ч. М. Гаджієва. Оцінювання ролі рефлексії в функціонуванні різних аспектів економічного розвитку суспільства проведено такими вченими: І. А. Андрієнко, А. Ф. Єрешко, Ю. Р. Ічкітідзе, Р. М. Лепа, Т. В. Калінеско, Р. Н. Кветний, І. Р. Кветна, В. О. Корепанов, А. А. Мадих, Л. І. Мороз, О. В. Мосієнко, Д. А. Новиков, Р. В. Прокопенко, С. В. Солодухін, І. А. Стреблянська, О. О. Тарасова, А. О. Тихонов, К. В. Щербаковою, В. Н. Юсім.

Однак у працях зазначених авторів переважно розглядаються теоретичні питання існування рефлексії та особливостей її

прояву в процесах прийняття рішень. У цьому підрозділі роботи найбільшу увагу сфокусуємо на дослідженні впливу рефлексії саме на процес прийняття рішень домогосподарствами щодо здійснення заощаджень. Усвідомлюючи закономірності протікання такого процесу та чинники, що найбільше на його впливають і сприяють формуванню ефективної поведінки громадян у межах ринку депозитних послуг, можна розробляти стратегії подальшого розвитку такого ринку з урахуванням отриманих результатів. Такий підхід дозволяє ґрунтовніше підійти до питань розбудови взагалі ринку фінансових послуг, оскільки пропонує враховувати взаємозв'язок між явищами, що відбуваються в межах національної економіки, з психологічними особливостями прийняття господарських рішень окремими громадянами, зокрема і на ринку депозитних послуг.

Для більш ґрунтовного вивчення ролі рефлексивних процесів у сфері підвищення обсягів депозитних ресурсів громадян, що передані в управління різним фінансовим посередникам, розглянемо природу рефлексії як окремого об'єкта дослідження.

Загалом, рефлексія є загальносуспільним явищем і її вплив проявляється в багатьох сферах нашого суспільства. Саме така універсальність зазначеного поняття і викликає досить жвавий інтерес науковців до його дослідження, що зумовлює існування значної кількості різнопланових підходів до вивчення рефлексії. У табл. 1.3 систематизовано наявні в науковій літературі варіанти визначення її сутності.

Таблиця 1.3

Трактування дефініції „рефлексія”

№ п.п.	Визначення	Автор, джерело
1	2	3
1.	Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мови, досвіду, почуттів, станів, здібностей, ставлення до себе та до інших, своїх задач, призначення.	Б. Г. Мещеряков, В. П. Зінченко [111]

Продовження табл. 1.3

1	2	3
2.	Рефлексія – це здатність стати в позицію дослідника щодо іншого «персонажу», його дій та думок.	В. А. Лефевр. [105]
3.	Рефлексія – це внутрішня психічна діяльність людини, направлена на осмислення своїх власних дій та станів; самопізнання людиною свого духовного світу.	Н. І. Конюхов [142]
4.	Рефлексія – це форма усвідомлення будь-чого за допомогою вивчення та порівняння.	Філософський енциклопедичний словник [195]
5.	Рефлексія – це форма пізнавальної активності, пов'язана зі зверненням мислення на самого себе, на свої власні підстави та передумови з метою критичного розгляду змісту, форм та засобів пізнання, а також ментальних установок свідомості.	С. О. Лебедев [102]
6.	Рефлексія – це направленість на осмислення та обґрунтування власних передумов, які вимагають звернення свідомості на себе.	Н. А. Некрасова, С. І. Некрасов, О. Г. Садикова [116]
7.	Рефлексія – це самоспостереження за власними психічними процесами та діями, самопізнання.	А. С. Никифоров [117]
8.	Рефлексія – це процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів.	В. П. Дудьєв [51]
9.	Рефлексія – це звернення себе на себе самого з різних позицій; це інструмент організації та самоорганізації співробітника і компанії загалом, засіб, який «підриває» діяльність, мислення, свідомість, особистість та сприяє розвитку.	Т. Є. Сізікова [164]
10.	Рефлексія – це методологічний зріз управління, для якого необхідно передбачити поведінку як системи-об'єкта, так і самого управляючого суб'єкта та навколишнього середовища.	С. Г. Кара-Мурза [74]
11.	Рефлексія – це спосіб стати в позицію дослідника та аналітика як щодо дій інших, так і щодо власних дій та рішень.	О. В. Мосієнко [114]

Завершення табл. 1.3

1	2	3
12.	Рефлексія – це прагнення не просто до відтворення, відображення в знанні реальності, але до свідомого контролю за ходом, формами, умовами і підставами процесу пізнання.	Е. Г. Юдін [216]
13.	Рефлексія – механізм взаємодії між собою двох суб'єктів управління (керуюча система), яка одночасно може виступати об'єктом управління (керована система), і сприйняття суб'єктом (побудова образа), що залежить від дії чи повної реакції суб'єкта на цей об'єкт.	Л. І. Мороз [113]
14.	Рефлексія – це здатність людини «вийти у зовнішню (нейтральну) позицію» по відношенню до ситуації (чи проблеми), подивитися на неї зі сторони, з позиції того, хто її аналізує, тим самим передбачити поведінку, як системи-об'єкта, так і самого управляючого суб'єкта та навколишнього середовища	Ю. І. Паршин [128]
15.	Рефлексія – це свідомий і довільний процес осмислення та переосмислення суб'єктом сутнісних власних ознак, можливостей і досягнень, а також своїх відносин із соціальним світом, що виявляються в процесі його спілкування з іншими людьми та активного засвоєння ним норм і засобів різних діяльностей.	Н. Волянчук [24]
16.	Рефлексія – це набута свідомістю здатність зосередитися на самому собі та оволодіти собою як предметом, який має свою специфічну стійкість та своє специфічне значення, - здатність не просто пізнавати, а пізнавати самого себе; не просто знати, а знати, що знаєш.	Тейяр де Шарден П. [182]

Джерело: складено авторами

застосування двокомпонентного підходу, за якого існує універсальне визначення сутності самого явища та є підходи щодо його трактування через призму науки, сфери буття, у якому вивчаються особливості функціонування та прояву рефлексії.

Враховуючи наведені тлумачення, запропонуємо авторське трактування дефініції „рефлексія”. На нашу думку, *рефлексія – гносеологічний процес, суть якого полягає в пізнанні на основі світоглядних уявлень окремого індивіда явищ дійсності, який через використання методів спостереження, аналізу та оцінки приводить до формування рішень щодо його конкретних дій у майбутньому*. З урахуванням того, що рефлексію трактуємо як процес, то більш ґрунтовно досліджувати сутність зазначеного поняття пропонуємо за допомогою графічної моделі виникнення та формування такого процесу у окремого індивіда (рис. 1.10).

Отже, реалізація самого процесу рефлексії розпочинається з виникнення певних подій або під впливом різних факторів, які склалися в певний момент часу або очікуються в майбутньому. Саме такі обставини стають каталізатором рефлексії, оскільки вимагають від індивіда долучитися до процесу пізнання з метою вивчення явищ для прийняття рішень. Визначені передумови сприяють виникненню бінарного взаємного зв'язку в системі „суб'єкт рефлексії (індивід) – об'єкт рефлексії (реальність, дійсність, сукупність різних явищ природи)”.

Однак сам процес пізнання людиною навколишнього середовища відбувається під безпосереднім впливом тих особливостей, які притаманні людині і які формують її світогляд. Такі характеристики є суто індивідуальними і залежать від значної кількості різних чинників. Окреслене спостерігається і в процесі прийняття рішень щодо здійснення заощаджень у майбутньому. Відповідно до рис. 1.10 на систему світоглядних уявлень індивіду впливають такі фактори:

1) релігія – особлива система світогляду, що являє собою сукупність духовних, моральних та культурних цінностей, які обумовлюють поведінку людини, її спосіб мислення, життя, формують принципи ставлення до оточення; релігія відіграє важливу роль і в процес прийняття фінансових рішень окремим індивідом;

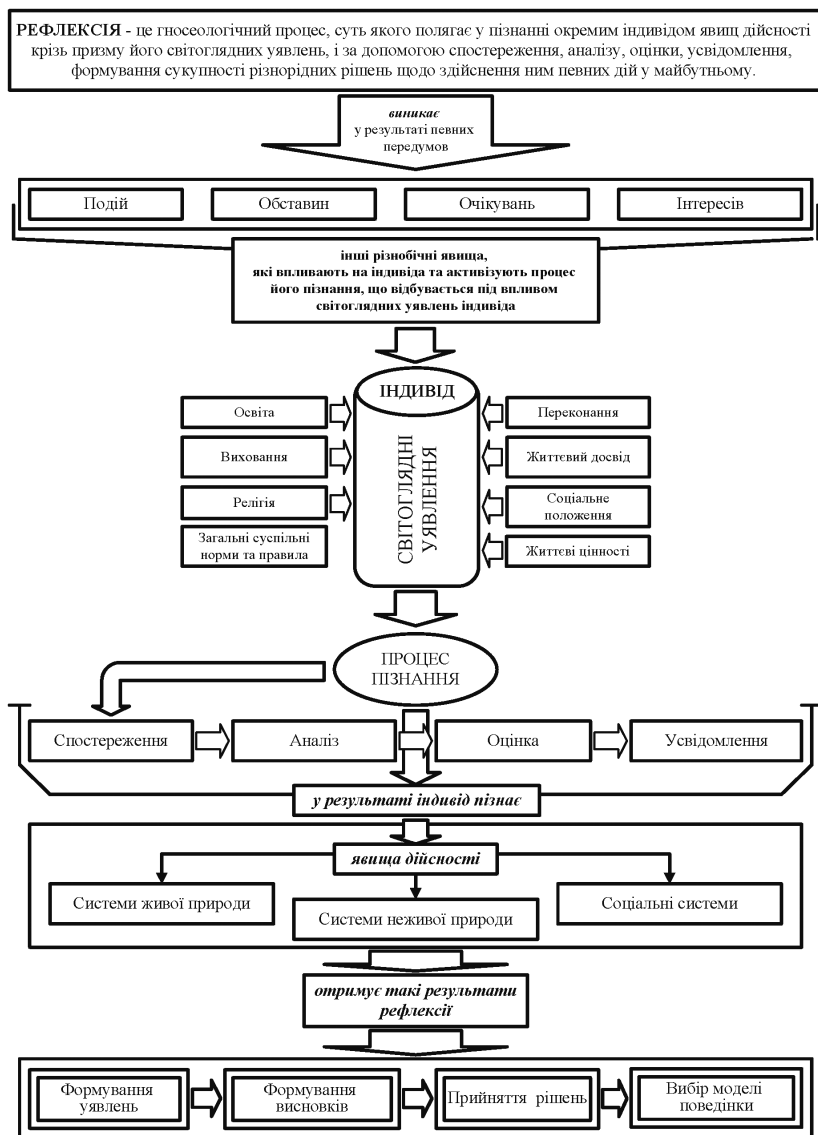

Рис. 1.10 – Процесний підхід до визначення поняття рефлексії

2) виховання – важливий чинник впливу на формування світогляду, оскільки світосприйняття та світорозуміння починає розвиватися з дитинства у процесі становлення особистості; з його допомогою людина отримує різнопланові знання, формулює систему індивідуальних принципів для себе та створює ідеали, формує життєві норми; якщо у дитини з дитинства було прищеплене відчуття заощадливості та важливості відкладати кошти, то й у подальшому така особа буде намагатися це робити;

3) освіта – є одним з основних факторів впливу на формування світогляду людини, оскільки визначає рівень її інтелектуальної спроможності пізнавати різні явища, формує систему знань про навколишній світ, що безпосередньо використовуються при вивченні нових явищ, предметів дійсності; саме освіта допомагає фізичній особі, використовуючи набуті знання, краще розібратися в умовах запропонованих фінансових продуктів та обрати найбільш правильний варіант вкладання власних коштів;

4) переконання – це психологічні установки, що характеризують впевненість індивіда у власних принципах, ідеях, поглядах та підходах до вирішення поставлених завдань, завдяки яким сприймаються або, навпаки, відкидаються світоглядні знання [34];

5) життєвий досвід – має визначну роль у розвитку світоглядних позицій, тому що на його основі формуються знання (зокрема побутові), змінюються та встановлюються життєві цінності та переконання, пізнання об'єктів уже здійснюється через систему раніше сформованих знань про них або методи вивчення такого явища; саме досвід є одним із важливих чинників формування ефективної депозитної поведінки домогосподарств, оскільки, якщо людина втратила власні фінансові ресурси або отримала їх не в повному обсязі, то схилити її до здійснення нових заощаджень складно;

6) соціальне становище – безпосередньо пов'язане зі світосприйняттям людини, виявлення та розуміння свого місця в суспільстві, ставленні до себе, свого оточення та навколишнього середовища; заможні та менш багаті індивіди по-різному ставляться до процесів здійснення заощаджень, оскільки їхнє уявлення сформовано під тиском відмінних факторів і саме вира-

ховування такої специфіки дозволяє більш правильно створити відповідний депозитний продукт і запропонувати його окремим сегментам споживачів;

7) загальні та суспільні норми та правила – це шаблони та правила поведінки людини в суспільстві; це історично сформований стандарт поведінки у визначених ситуаціях для стандартизації, впорядкованості дій учасників суспільних відносин;

8) життєві цінності – спосіб самоствердження людини, що проявляється в її ставленні до навколишнього світу, розуміння свого місця в суспільстві, встановлення пріоритетів у житті, таких як сім'я, кар'єра, особистісне зростання, освіта, комфорт, гроші, здоров'я, краса та ін.

Аналізуючи дані рис. 1.10, можна зауважити, що під впливом зазначених вище чинників кожний індивід пізнає явища, предмети, різнобічні об'єкти нашої реальності, дійсності, що нас оточує, у тому числі і специфіку процесу заощадження. Процес пізнання, на наше переконання, полягає в поетапному проходженні чотирьох основних стадій:

1) спостереження – коли індивід акумулює інформацію про навколишній світ за допомогою органів чуття, і отримана інформація в подальшому піддається аналізу, тобто на першому етапі індивід загалом сприймає дані без критичного їх розуміння;

2) аналіз – отриману інформацію суб'єкт рефлексії аналізує, відкидає неважливі дані, увагу зупиняє на вагомій інформації, яка є необхідною для прийняття виваженого рішення;

3) оцінювання – кінцевим результатом будь-якого аналізу є оцінка кінцевого підсумку, його правильності, адекватності тій ситуації, що склалася, виважений підхід до розгляду альтернативних варіантів вирішення проблеми;

4) усвідомлення – процес оцінювання отриманих даних завершується розумінням, що варто робити, а від чого необхідно відмовитися, тобто усвідомлюється сам результат процесу пізнання і що варто робити далі з практичного погляду. На цьому етапі індивідом приймається рішення щодо власної подальшої поведінки.

Об'єктом рефлексії можуть виступати всі явища дійсності – системи живої та неживої природи, соціальні системи та зв'язки між ними. Тобто рефлексія людини може бути направлена на себе, свої внутрішні переживання (саморефлексія) та на об'єкти навколишнього світу. У результаті рефлексії суб'єкт формує уявлення про досліджуваний об'єкт, робить висновки, з огляду на мету дослідження, розглядає можливі варіанти прийняття рішень та обирає певну модель поведінки з урахуванням реалізації найбільш раціонального способу вирішення проблеми [213, с. 126]. Саме окреслені процеси відбуваються і в процесі прийняття рішення про відкриття депозитних рахунків та здійснення заощаджень.

Таким чином, враховуючи наведені вище теоретичні засади, можна визначити, що метою рефлексії є дослідження процесів та явищ об'єктивної дійсності, виявлення та аналіз закономірностей їхнього розвитку і функціонування через призму світоглядних уявлень рефлексуючого суб'єкта для усвідомлення варіантів вирішення поставлених проблем та розробки подальших практичних дій щодо їх розв'язання.

До основних характерних ознак рефлексії варто віднести такі: притаманна лише свідомому суб'єкту людині; є механізмом соціалізації; гносеологічне спрямування; суб'єктний характер залежність від світоглядних характеристик рефлексуючого суб'єкта, тобто загалом має суб'єктивний характер.

З урахуванням процесного підходу до визначення сутності рефлексії, ідентифікуємо та розкриємо зміст її основних функцій:

1) пізнавальна рефлексія – це гносеологічний процес, який полягає в пізнанні явищ та предметів дійсності, саме ця особливість дозволяє рефлексії допомагати суб'єктам досліджувати світ;

2) мотиваційна – характеризує рефлексію як потенційне джерело формування мотиваційних чинників для прийняття рішень та здійснення певних дій у майбутньому;

3) аналітична – полягає в тому, що в процесі рефлексії виконується аналіз за допомогою вже сформованих методів досліджуваного об'єкта через систему кількісних і якісних характеристик;

4) управлінська – виявляється у здатності індивіда управляти власною поведінкою та формувати моделі впливу на поведінку інших осіб;

5) прогностична – здатність індивіда на основі рефлексії визначити вплив факторів різної природи на подальший розвиток досліджуваних об'єктів у майбутньому на основі аналізу минулого досвіду;

6) корекційна – проявляється в можливості виявлення та пошуку шляхів виправлення та усунення негативних явищ та подій, що мали чи мають місце в життєдіяльності індивіда.

Отже, проаналізувавши наведене, можна стверджувати, що питання дослідження та застосування рефлексії в різних сферах життєдіяльності індивіда на сьогодні стає надзвичайно актуальним. Це передусім пов'язано з необхідністю прийняття ним адекватних та раціональних рішень у процесі своєї діяльності, що стає можливим за умови застосування рефлексії як форми та механізму продуктивного мислення, і як здатності до пізнання явищ об'єктивної дійсності.

Вивчення рефлексії характерне для всіх сфер життя суспільства – матеріальної, духовної, соціально-політичної та культурно-побутової. У кожній площині дослідження виокремлюють її ознаки, механізми проведення, що визначає різноманітність її видів.

Кожна наука формує свої підходи до вивчення та застосування явища рефлексії, виокремлює його види і механізми формування, функціонування та розвитку. Це, у свою чергу, вимагає проведення систематизації потенційно найбільш важливих видів рефлексії та виділення у межах отриманої системи саме тих видів цього явища, які є найбільш притаманними для досліджуваного об'єкта. Саме такий підхід дозволяє серед спектра типів рефлексії визначити природу економічної рефлексії, а в її межах фінансової, що є складовою пізнання процесу прийняття рішень окремими індивідами при передачі коштів у тимчасове користування фінансовим установам.

Враховуючи наведене, спочатку визначимо в системі різних видів рефлексії місце економічного її типу, а далі проаналізуємо особливості проходження процесу фінансової рефлексії. На рис. 1.11 наведена класифікація типів окресленого явища, які на

сьогодні найчастіше зустрічаються в науковій літературі. Розглянемо їхню сутність детальніше.

За часовою ознакою розрізняють такі типи рефлексії: ретроспективну, ситуативну та проспективну.

Ретроспективна рефлексія покликана провести аналіз та здійснити оцінювання вже виконаних дій, що мали місце в минулому. Цей тип рефлексії може слугувати для виявлення допущених раніше помилок, пошуку причин виникнення певних подій та явищ.

Ситуативну рефлексію розглядають як здатність проаналізувати поточну ситуацію та прийняти рішення стосовно дій на основі особистісних характеристик та здатності до швидкого реагування.

Проспективна рефлексія – тип рефлексії, який включає в себе роздуми про очікувані події, певні уявлення про їх хід, планування та вибір найбільш ефективних способів та методів управління ними [138].

За характером отриманих результатів прийнято виділяти продуктивний та деструктивний типи рефлексії.

Зокрема, *продуктивна рефлексія* – це рефлексія, наслідком якої є отримання результатів, які дозволяють виявити причини несприятливих явищ та прийняти раціональні рішення щодо їх уникнення та недопущення в майбутньому.

Деструктивна рефлексія – характеризується одержанням непродуктивних результатів, тобто роздумів та висновків, що не мають для індивіда актуального практичного значення і можуть негативно впливати на розвиток особистості.

За ступенем усвідомленості можна виділити спонтанну та усвідомлену рефлексію.

Спонтанна рефлексія – передбачає швидко, інколи несвідому реакцію особи на певні події, що постають перед нею як перешкоди чи проблеми та унеможливають застосування раніше здійснюваних реакцій у відповідь на них.

Усвідомлена рефлексія – це осмислення обставин і подій, якому передують їх аналіз та оцінка, і прийняття зважених рішень як реакція на них.

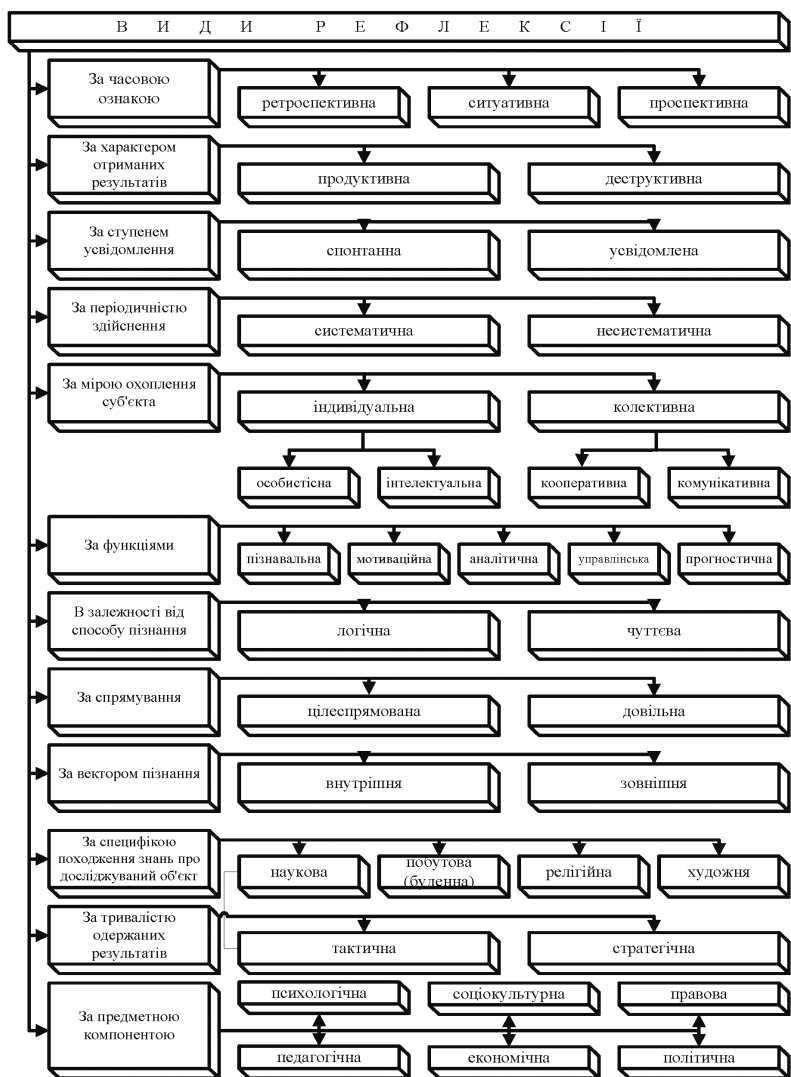

Рис. 1.11 – Класифікація видів рефлексії

Джерело: складено авторами

За періодичністю здійснення можна виділити систематичну та несистематичну рефлексію. Зокрема, *систематична рефлексія*

характеризується повторюваністю з певною періодичністю, а *несистематична рефлексія* – виникає без певної періодичності внаслідок разових впливів визначених подій чи обставин. Отже, в економічному середовищі у процесі обміркування прийняття рішень щодо управління фінансовими ресурсами та реалізації управлінського впливу на певних осіб, процес, суб'єктів, людина може здійснювати як систематичну, так і несистематичну рефлексію. Систематична більш притаманна, якщо є повсякденні обов'язки людини, частина яких полягає у прийнятті управлінських рішень.

За кількістю осіб, яких охоплює рефлексія, виділяють індивідуальну та колективну.

Індивідуальна рефлексія – це рефлексія, що притаманна кожному окремому індивідууму, в межах якої виокремлюють особистісну та інтелектуальну рефлексії. Відповідно, особистісна рефлексія передбачає дослідження індивідом власних дій, факторів впливу на них, результатів від їх здійснення та своїх особистих якостей. Інтелектуальна рефлексія – це форма теоретичної діяльності індивіда, спрямована на розкриття цілей, змісту, засобів та способів його діяльності; пов'язана з вирішенням проблем організації когнітивних процесів переробки інформації [85, с. 1].

Колективна рефлексія охоплює визначене коло осіб, у результаті взаємодії яких відбувається розробка певних висновків, прийняття рішень щодо конкретної обставини чи події та обирається модель поведінки; в її складі виділяють кооперативну та комунікативну форму рефлексії. Кооперативна рефлексія – результатом показником має проєктування колективної діяльності та об'єднання спільних дій суб'єктів діяльності для досягнення поставленої мети. Комунікативна рефлексія є важливою складовою комунікативного акту та міжособистісного сприйняття і характеризується як здатність одного індивіда пізнати іншого [85, с. 1].

За функціями, які виконує рефлексія, тобто за видами тієї роботи, на яку більшу увагу під час рефлексивного процесу звертає суб'єкт, можна виокремити такі види.

Пізнавальна рефлексія – це вид рефлексії, яка спрямована на пізнання явищ та предметів дійсності для дослідження суб'єктом об'єктивного світу, що його оточує.

Мотиваційна рефлексія – сприяє формуванню мотиваційних чинників для прийняття індивідом рішень та здійснення певних дій у майбутньому.

Аналітична рефлексія – полягає в аналізі досліджуваного об'єкта за допомогою системи кількісних та якісних показників.

Управлінська рефлексія – пов'язана зі здатністю індивіда управляти власною поведінкою та формувати модель впливу на поведінку інших осіб.

Прогностична рефлексія – характеризує здатність індивіда визначити вплив факторів різної природи на подальший розвиток досліджуваних об'єктів у майбутньому на основі аналізу минулого досвіду.

Залежно від способу пізнання розрізняють логічну та чуттєву рефлексію.

Логічна рефлексія – ґрунтується на раціоналістичних підходах до процесу пізнання, основним інструментом якого є пізнавальні та аналітичні здібності людини та її життєвий досвід; супроводжується оцінкою, упорядкуванням, класифікацією та структуризацією досліджуваного поняття.

Чуттєва рефлексія – це вид рефлексії, за якої уявлення про об'єкт дійсності формується на основі сприйняття через відчуття з використанням уяви та чуттєвого досвіду.

За спрямуванням розрізняють цілеспрямовану та довільну рефлексію.

Цілеспрямована рефлексія – супроводжується визначеною метою щодо її здійснення.

Довільна рефлексія – може виникати в індивідуума нецілеспрямовано, випадково та імпульсивно і ґрунтуватися на його інтуїтивному відчутті; зазвичай її результатом є несвідоме формування образів об'єктів та предметів реальності.

За вектором пізнання розрізняють внутрішній та зовнішній типи рефлексії. *Внутрішня рефлексія (саморефлексія)* – це рефлексія індивіда, направлена на пізнання його внутрішнього світу, особистих якостей. *Зовнішня рефлексія* – сприяє дослідженню систем живої та неживої природи, соціальних систем та зв'язків між ними.

За специфікою походження знань про досліджуваний об'єкт прийнято виділяти наукову, філософську, побутову та художню рефлексію.

Наукова рефлексія – спрямовується на дослідження наукових знань з погляду критичного підходу. У межах цієї рефлексії визначимо філософську рефлексію, що являє собою метод філософського пізнання і вимагає спрямування мислення самого на себе в контексті дослідження принципів буття та сенсу людського існування.

Побутова (буденна) рефлексія – стосується дослідження певних явищ та процесів, що виникають у побуті індивіда на основі його особистого досвіду чи в результаті передачі знань про них до інших осіб.

Релігійна рефлексія – це усвідомлення та сприйняття світу крізь призму віри в надприродні явища, цей вид пов'язаний із проведенням релігійних культів, обрядів.

Художня рефлексія – це емоційне осмислення художніх образів за допомогою уяви, абстрактного знання, що також базується на залученні досвіду та власних думок, мрій суб'єкта.

За тривалістю одержаних результатів прийнято розпізнавати тактичну та стратегічну рефлексії.

Тактична рефлексія – передбачає формування висновків чи прийняття рішень щодо вибору моделі поведінки на порівняно нетривалий проміжок часу.

Стратегічна рефлексія – спрямована на пошук підходів до формування поведінки індивідом, яка сприятиме досягненню поставлених ним цілей у майбутньому на довгостроковий період.

За предметною компонентою прийнято розрізняти психологічну, педагогічну, соціокультурну, правову, політичну та економічну рефлексії.

Психологічна рефлексія – процес самоаналізу людини, розмірковування над власними вчинками, якостями як особистості та механізмами формування поведінки у визначених ситуаціях.

Педагогічна рефлексія – передбачає взаєморозуміння та взаємну оцінку діяльності учасників педагогічного процесу через намагання поставити себе на місце іншого учасника з метою ко-

регування умов навчального процесу та визначення подальших напрямів його забезпечення.

Соціокультурна рефлексія – охоплює соціальний, соціологічний, екологічний, культурний, філософський аспекти розвитку суспільства та виступає як механізм формування самосвідомості, освіченості та відповідальності людини як соціальної та духовної істоти.

Правова рефлексія – досліджує свідомість особистості в аспекті формування певних знань про право та правові цінності [162, с. 5].

Політична рефлексія – процес дослідження та тлумачення політичної діяльності учасників політичних відносин.

Економічна рефлексія – це процес самостійного дослідження економічних об'єктів на основі аналізу дій суб'єктів у певних ситуаціях, усвідомлення базових їхніх мотивів до дії, пізнання процесу прийняття ними рішень та формування моделей поведінки відповідно до сформованих у результаті пізнання висновків.

Таким чином, економічна рефлексія є важливою складовою пізнання окремим суб'єктом економічних процесів та закономірностей розвитку суспільства, у якому він функціонує та розвивається. Зокрема, завдяки рефлексивним процесам людина у більшості випадків приймає рішення про власні економічні дії, що є досить важливим з позиції пізнання таких дій та усвідомлення механізмів впливу на такий процес для отримання бажаного результату.

Кожна людина як економічний суб'єкт кожного дня приймає значну кількість рішень в економічній сфері щодо придбання товарів, користування послугами, сплати рахунків, використання банківських послуг і т. ін. Усі окреслені процеси здебільшого не відбуваються стихійно та не усвідомлено. Значна їх частина протікає під постійним усвідомленням людиною важливості та особливостей виконуваних нею дій. Особливо це стосується процесу витрачання грошей, якому притаманний високий рівень обміркованості та рефлексивності. Саме усвідомлення іншими суб'єктами, організаціями можливостей впливу на рефлексивні процеси окремих людей можуть створити передумови для переконання в необхідності використання саме обраних товарів та послуг. Взагалі у на сьогодні таку функцію виконує маркетинг як наука, що апелює досить часто до чуттєвого, емоційного світу людини для переконання її в здійс-

ненні певних дій. Однак рефлексивні процеси полягають не лише у простому процесі прийняття рішень про придбання чи ні різних товарів, вони є набагато складнішими та складноструктурованими, що визначає важливість їх пізнання та доцільність розробки механізмів впливу на їх реалізацію.

Саме окреслене ще раз підтверджує важливість проведення нових досліджень у сфері пізнання особливостей поведінки індивідів як окремих господарюючих об'єктів з притаманними рисами прийняття ними рішень в економічній сфері функціонування суспільства. Розвиток саме такого напрямку поглиблення аналізу специфічних рис розвитку економічних суб'єктів на сьогодні повинно стати окремим компонентом теорії поведінкової економіки, яка швидко розвивається та стає мейнстрімом проведення нових досліджень у сучасній економічній науці.

Відповідно, актуальність проведення окреслених вище досліджень безпосередньо є важливою складовою пізнання особливостей формування депозитної поведінки домогосподарств. З урахуванням цього виникає необхідність пізнання специфіки існування не лише економічної рефлексії, але й окремого її прояву – фінансової рефлексії. Такий її вид стосується більше рефлексивних процесів у межах ринку фінансових послуг та, відповідно, взаємодії між споживачами та виробниками таких послуг.

Отже, виникла об'єктивна необхідність дослідження природи фінансової рефлексії та її ролі у процесі прийняття управлінських рішень домогосподарствами щодо здійснення депозитних вкладів до фінансових установ різних типів. На рис. 1.12 обґрунтовано теоретичну платформу існування зазначеного виду рефлексії. Розглянемо окремі її складові більш детально.

Таким чином, взаємозв'язок між фінансовими установами та їхніми потенційними клієнтами відбувається на основі існування різних мотивів прийняття участі в таких відносинах. Для кожної зі сторін вони є різними, проте, за своєю природою є схожими. У будь-якому випадку процес фінансової рефлексії стосується прийняття рішення щодо подальшого використання фінансових ресурсів, які є у володінні окремої особи або суб'єкта підприємницької діяльності.

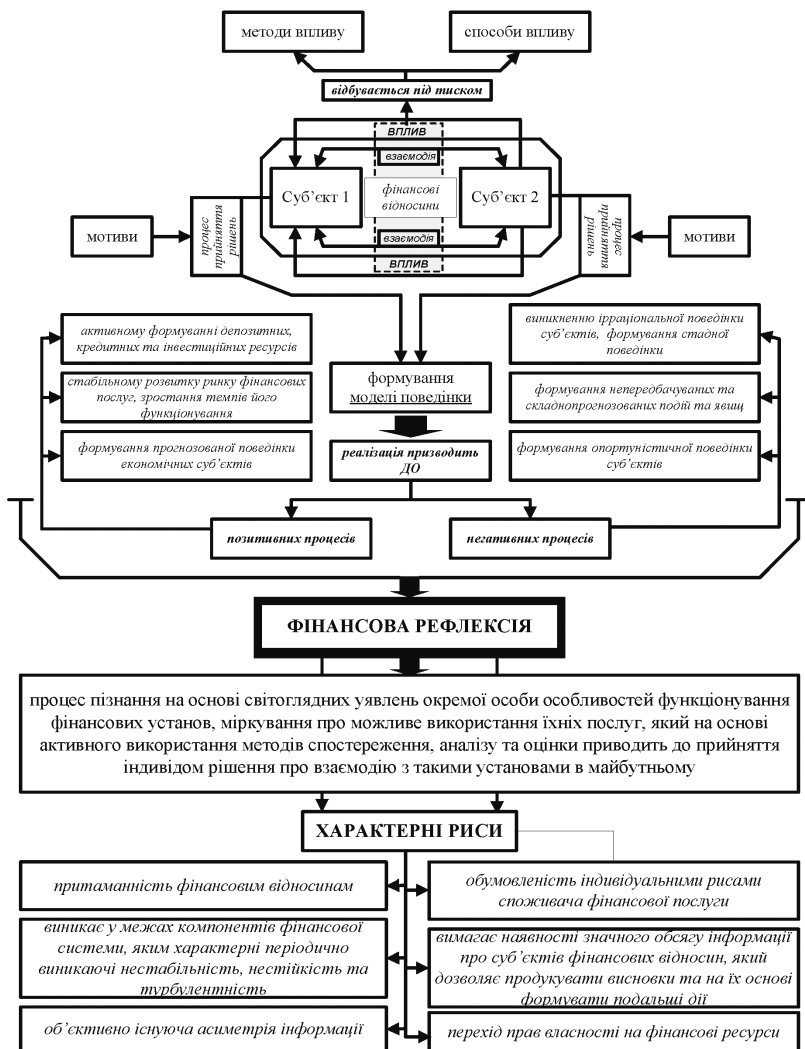

Рис. 1.12 – Теоретична платформа існування фінансової рефлексії

Джерело: складено авторами з урахуванням [67, с. 412–420]

Фінансову рефлексію як окреме явище можна розглядати таким чином: *фінансова рефлексія – процес пізнання на основі світоглядних уявлень окремої особи особливостей функціонуван-*

ня фінансових установ, міркування про можливе використання їхніх послуг, який на основі активного використання методів спостереження, аналізу та оцінки приводить до прийняття індивідом рішення про взаємодію з такими установами в майбутньому.

Отже, фінансова рефлексія являє собою процес аналізу інформації, якою володіє людина в конкретний момент часу і з урахуванням якої відбувається процес прийняття рішень щодо подальших дій суб'єкта у сфері використання власних тимчасово вільних фінансових ресурсів.

Для фінансової рефлексії як окремого явища притаманними є певні характерні риси та особливості, що відрізняють такий вид рефлексії від інших типів (рис. 1.12).

Проте також існує сукупність ознак, що є спільними для цього виду рефлексії та інших подібних її типів. Відповідно, для рефлексії на ринку депозитних послуг також притаманні певні ознаки, до числа яких варто віднести такі:

1) важлива роль досвіду в процесі прийняття рішення про передачу власних коштів у розпорядження фінансовим установам;

2) вагомий вплив неформальних чинників на процес прийняття рішень у сфері здійснення заощаджень (довіра, переконання, освіта, професія, релігія, досвід інших осіб і т.ін.);

3) необхідність здійснення вибору між підвищеним доходом та більшим ризиком, що вимагає обмірковування можливих наслідків прийняття конкретного рішення;

4) обов'язкова наявність тимчасово вільних фінансових коштів у розпорядженні фізичної особи, яка рефлексує щодо варіантів їх використання;

5) необхідність існування альтернатив вкладення коштів у межах ринку фінансових послуг, що створює потенційні різні напрямки їх використання;

6) існування певного рівня інформаційного вакууму про діяльність фінансових установ, об'єктивно недостатній рівень їхньої інформаційної прозорості, що не дозволяє чітко та вичерпно визначити рівень ризику втрати власних коштів, що передаються в розпорядження фінансовим посередникам.

Таким чином, враховуючи наведені ознаки фінансової рефлексії, її природу та прояви в межах ринку депозитних послуг, доцільно створювати такі умови функціонування депозитних установ, впровадження яких дозволяло б проводити корекцію депозитної поведінки окремих суб'єктів шляхом зовнішнього впливу на сам процес рефлексії. Це, у свою чергу, при посиленні тиску на окремі мотиви та переконання індивіда, може підвищити його схильність до здійснення заощаджень і передачу їх у розпорядження фінансовим установам. Отже, у такому випадку виникає необхідність вивчення питань рефлексивного управління та особливостей його здійснення в межах ринку фінансових послуг. З цією метою визначимо сутність цієї категорії (додаток В). У табл. 1.4 наведено різні концепції трактування змісту дефініції „рефлексивне управління”, які на сьогодні вже можна зустріти в наукових роботах.

Таблиця 1.4

Визначення дефініції „рефлексивне управління”

№ з/п	Визначення	Автор, джерело
1	2	3
1	Рефлексивное управление – способ передачи партнеру или противнику специально подготовленной информации, чтобы склонить его «добровольно» принять predetermined решение, желательное для инициатора действия.	Т. Л. Томас [188]
2	Рефлексивное управление – это информационное воздействие на объекты, для описания которых необходимо употреблять такие понятия, как сознание и воля. Рефлексивное управление – процесс передачи оснований для принятия решения одним из персонажей другому	Лефевр В. [105]
3	Рефлексивное управление – это управление, основанное на ясном осознании (рефлексии) ресурсов и перспектив развития, которое позволяет эффективно решать задачи повышения качества организации.	Офіційний сайт Консалтингового Центру Рефлексивного Управління РОСОГКОНСАЛТ [126]

Закінчення табл. 1.4

1	2	3
4	Рефлексивное управление - это основанное на имитации мыслей допрашиваемого управление его деятельностью по принятию объективно обоснованных решений.	М. Погосян [131]
5	Рефлексивне управління – інформаційне управління, що передбачає ітеративне оцінювання поведінки економічних агентів, врахування їхньої економічної поведінки, яка як сукупність дій, вчинків та впливів формується під впливом людського чинника з урахуванням отриманої та переданої інформації, постійне усвідомлення суб'єктом управління дій та закономірностей як власної поведінки, так і поведінки ієрархічно пов'язаних з ним об'єктів підпорядкування.	Л. Є. Шульженко [215]
6	Рефлексивне управління – управління, засноване на урахуванні уявлень суб'єктів про ситуацію та їх прагнення мислити один за одного	В. М. Шемаєв [205]
7	Рефлексивное управление внутри организации – это управление, направленное на создание условий для самоорганизации компании, ее структурных подразделений и субъектов деятельности (сотрудника) определенными управленческими средствами.	Т. Э. Сизикова [164]
8	Рефлексивне управління - загальний підхід до управління людиною з використанням різноманітних прийомів прихованого психологічного примусу його і застосуванням рефлексії як провідного системоутворюючого психологічного механізму даного	В. М. Колпаков, Г. А. Дмитренко [88]

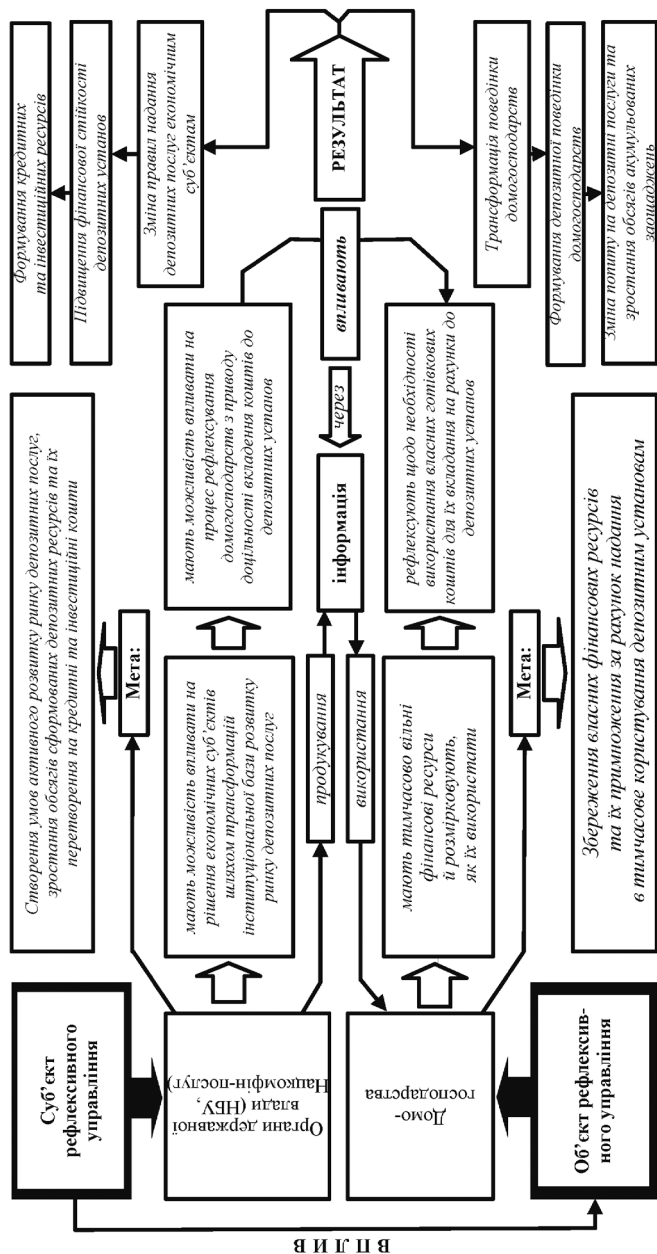

Рис. 1.13 – Алгоритм макросистемного рефлексивного управління процесом формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Джерело: складено авторами

Отже, рефлексивне управління за своїм змістом являє собою процес впливу на трансформацію депозитної поведінки домогосподарств з метою підвищення їх схильності передавати власні фінансові ресурси в розпорядження депозитним установам. Саме рефлексія є невід'ємним процесом формування поведінки господарюючого суб'єкта, у тому числі й депозитної поведінки домогосподарств.

Рефлексивне управління як окремий вид управління завжди передбачає, відповідно, суб'єкта та об'єкта управління. На відміну від інших типів управління, у межах рефлексії як окремого процесу суб'єктом виступає той орган, система, яка здійснює вплив на об'єкт рефлексії – індивід, поведінку якого необхідно трансформувати в певному напрямку. У межах ринку депозитних послуг об'єктами рефлексивного управління стають потенційні та вже наявні клієнти фінансових посередників, а до суб'єктів варто віднести органи державної влади. В Україні до їх числа варто віднести Національний банк України, Нацкомфінпослуг та інші органи влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Специфіка рефлексивного управління як категорії дозволило виділити його окремі типи і визначити їхні базові характерні риси: макросистемне (значний масштаб охоплення споживачів фінансових послуг; вагома роль державних інститутів; безперервність реалізації; отримання довгострокових результатів); мікросистемне (суб'єктна обумовленість; періодичність; клієнтоорієнтованість; отримання короткострокових результатів), та обґрунтувати, що кожному з таких типів управління притаманний свій спектр методів та інструментів, які варто використовувати для впливу на депозитну поведінку домогосподарств. У науковій роботі основна увага сфокусована на дослідженні особливостей насамперед макросистемного рефлексивного управління та поглиблення теоретичні засади його застосування (рис. 1.13).

Для великих макроекономічних систем рефлексивне управління має свої певні особливості, оскільки вплив здійснюється на широке коло суб'єктів, що складають частину такої системи. Проте під час зазначеного процесу завжди змінюються і умови інших її складових. У межах ринку депозитних послуг для підвищення рівня схильності фізичних осіб до здійснення заощаджень органи влади

повинні змінити не лише загальноекономічні показники розвитку національного господарства, забезпечити певний рівень стабільності, але також і трансформувати певним чином діяльність самих фінансових посередників, посилити вимоги до їхньої стійкості та також змінити систему захисту прав споживачів на ринку фінансових послуг тощо. Такий складний процес вимагає зваженого підходу до планування реалізації рефлексивного управління.

У межах ринку депозитних послуг рефлексивне управління повинно бути направлене на зміну уявлень та відношення домогосподарства до здійснення заощаджень. Це можливо лише досягти за допомогою трансформації функціонування фінансових установ та забезпечення стабільних умов розвитку економіки країни (унеможення критичних девальваційних та інфляційних процесів). На наше переконання, до особливостей процесу рефлексивного управління у межах ринку депозитних послуг варто віднести такі:

1) може здійснюватися органами державної влади, а частково реалізується і самими фінансовими установами, які, використовуючи маркетингові технології, також вплив впливають на процес прийняття рішення домогосподарствами щодо вкладення вільних фінансових ресурсів;

2) ефективність рефлексивного регулювання в макроекономічних системах залежить від якості державного регулювання окремих господарських систем;

3) рефлексивне управління в межах ринку депозитних послуг є безперервним процесом, оскільки повинно відбуватися постійно;

4) рефлексивне управління є складно структурованим процесом, у межах якого вплив державних органів влади може здійснюватися безпосередньо на власників фінансових ресурсів та опосередковано через впровадження заходів трансформації діяльності фінансових установ, тобто вплив на власників та менеджерів підприємств;

5) рефлексивне управління може бути сегментним та загальним; впровадження будь-якого із зазначених видів вимагає реалізації нових механізмів впливу на процес формування депозитної поведінки для отримання бажаного результату;

6) рефлексивне управління може бути частковою складовою системи державного регулювання ринків фінансових послуг, зо-

крема й у сфері надання депозитних послуг. Однак, з іншого боку, підвищення ролі саме такого управління у нагляді за функціонуванням фінансових посередників вимагає зміщення акцентів у проведенні всієї політики держави щодо розвитку ринку фінансових послуг.

Рефлексивне управління безпосередньо пов'язане з питаннями поведінкової економіки, поведінковими фінансами і при його активному впровадженні вимагає використання нових теоретичних, методичних підходів до побудови нової моделі державного регулювання зазначеного ринку. В основі такої моделі більша увага приділяється можливостям держави щодо зміни не лише зовнішнього середовища діяльності фінансових установ та існування окремих їхніх клієнтів, але й питанням особливостей формування поведінки основних суб'єктів ринку депозитних послуг під впливом різних екзогенних та ендогенних чинників.

Таким чином, у межах цього підрозділу проаналізовано роль рефлексивних процесів у формуванні депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. Це дозволило підвищити значущість не лише суто економічних чинників, що впливають на функціонування зазначеного ринку, але і психологічних факторів, які лежать в основі прийняття рішень окремими суб'єктами щодо доцільності здійснення заощаджень та передачі ресурсів у розпорядження фінансовим посередникам.

У наступному розділі монографії основна увага приділена вивченню сучасних тенденцій функціонування ринку депозитних послуг в Україні та аналізу поточної моделі (моделей) депозитної поведінки саме домогосподарств, яка нинісформувалася в Україні. Основною метою такого аналізу ставимо визначення не лише базових тенденцій у сфері діяльності депозитних установ, але й виявлення тих стримуючих чинників, що деструктивно змінюють вектор трансформації моделі депозитної поведінки домогосподарств в Україні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

2.1. Методичні засади визна- чення сучасної моделі депозитної поведінки домо- господарств на ринку фінансових послуг

Національна економіка розвивається під дією значної кількості різних за своєю природою чинників. Проте будь-який економічний розвиток неможливо уявити без існування необхідних для цього обсягів інвестиційних ресурсів. Фінансова складова завжди була і залишається провідною, базовою умовою активізації розвитку реального сектору економіки держави. Процес акумулювання заощаджень – невід’ємна частина інвестиційного процесу, оскільки заощадження – це вагоме джерело інвестиційних ресурсів. Високий рівень доходів населення дає змогу виділяти вільні кошти та спрямовувати їх на інвестування, в тому числі й у банківську систему [163, с. 66].

Навіть незважаючи на інституційні та інституціональні прогалини, неефективно

діючу бюрократичну машину, у країні навіть у складних умовах створюються нові підприємства, відбувається розвиток окремих галузей у межах усього господарського комплексу. Однак відсутність фінансових ресурсів стає найбільшою перепорою для подальшої активізації господарських процесів і гальмує розвиток економіки загалом.

У сучасних умовах існує два основних джерела формування інвестиційних ресурсів: внутрішні та зовнішні. У межах цієї монографії не ставимо за мету проводити аналіз переваг та недоліків, ризиків використання кожного із них, визначати шляхи активізації нагромадження їх обсягів.

Основним із важливіших компонентів трансформації тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси є ринок депозитних послуг. Окреслений ринок є тим простором, у межах якого взаємодіють економічні суб'єкти, які мають тимчасово вільні фінансові ресурси та депозитні установи, які їх залучають у свою власність. Ефективність формування інституціональної платформи забезпечення сприятливих умов розвитку окреслених процесів взаємодії є важливою передумовою формування належних засад розвитку всього фінансового ринку, забезпечення його гармонійного функціонування. Така значущість ринку депозитних послуг вимагає застосування аналітичних методів дослідження сучасних тенденцій його розвитку в Україні, ідентифікації основних проблем діяльності депозитних установ.

Таким чином, у другому розділі монографії проведемо ґрунтовний аналіз сучасного стану ринку депозитних послуг в Україні для виявлення актуальних тенденцій функціонування на ньому фінансових установ. У межах цієї наукової роботи основна увага була сфокусована на пізнання сучасних тенденцій функціонування таких депозитних установ: комерційні банки, кредитні спілки, фінансові компанії (рис. 2.1). Саме зазначені інститути загалом формують пропозицію послуг для клієнтів на ринку фінансових послуг держави.

Якщо говорити про аналіз ринку депозитних послуг, то варто акцентувати увагу саме на можливості застосування декількох наукових підходів до пізнання його сучасного стану. Визначимо та розглянемо їх.

1. *Макроекономічний підхід* – сутність його полягає в обчисленні загальних показників, які характеризують ринок депозитних послуг як окрему макроекономічну систему. При цьому важливого значення набуває процес ідентифікації кумулятивних показників та визначення методів їх обчислення на основі узагальнення статистичних даних, які надаються державними органами влади.

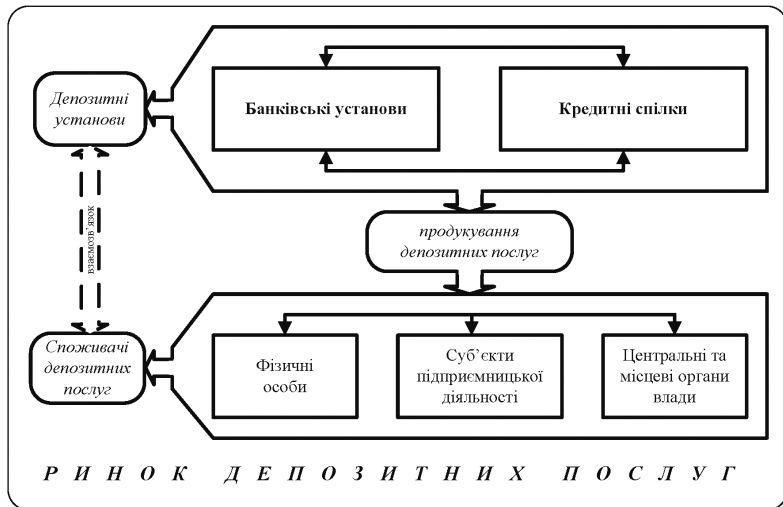

Рис. 2.1 – Види депозитних установ
та їхня роль у функціонуванні депозитного ринку

Джерело: складено авторами на основі [175, с. 159; 198; 237]

2. *Секторальний підхід* – дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку депозитних послуг через пізнання стану функціонування окремих видів депозитних установ, що діють на ньому. У такому випадку більша увага приділяється опису тенденцій діяльності окремих фінансових посередників, вводяться показники оцінки їхньої роботи. Тобто такий вид аналізу дозволяє насамперед ідентифікувати потужні центри депозитних послуг, функціонування яких має найбільший вплив на розвиток зазначеного ринку.

3. *Територіальний підхід* – сутність цього підходу полягає в дослідженні основних аспектів функціонування депозитних установ у просторовому розрізі. Цей підхід дозволяє виявити цен-

три найбільшого продукування депозитних послуг та визначити просторове територіальне розміщення депозитних установ у країні. Через застосування системи кількісно-якісних показників у межах такого підходу можна ідентифікувати потенційні можливості залучення тимчасово вільних коштів клієнтів, особливо фізичних осіб, до фінансової системи країни. Територіальний підхід забезпечує можливість виявлення регіональних особливостей сформованої моделі депозитної поведінки домогосподарств і використовувати отримані дані при розробці стратегічних орієнтирів подальшого розвитку ринку депозитних послуг.

4. *Мікроекономічний підхід* – сутність його полягає в детальному розгляді діяльності окремих установ на ринку депозитних послуг, ідентифікації їхньої ролі в його розвитку. У межах такого підходу досліджуються можливості впливу окремих депозитних установ на трансформаційні процеси фінансового ринку. Такий аналіз є необхідним елементом пізнання впливу великих установ, передусім за обсягами активів на загальний розвиток економіки країни. У цьому випадку до таких установ варто віднести Ощадбанк, Приватбанк і та інші. Аналіз окремо зазначених установ дає можливість, зокрема, аналізувати і їхній потенційний вплив на розвиток ринку депозитних послуг, на якому такі установи відіграють провідну роль.

Окреслені підходи за своєю сутністю є схожими, оскільки у переважній більшості випадків при їх застосуванні використовуються однакові джерела статистичних даних. Більшу частину кількісних параметрів щодо функціонування ринку депозитних послуг в Україні й діяльності фінансових установ у його межах надають такі органи державної влади.

1. Національний банк України (НБУ) – надає інформацію щодо депозитної діяльності банківських установ, їх кількості, обсягів залучених ними фінансових ресурсів від різних економічних суб'єктів і т. ін. Також надає інформацію про роботу кредитних спілок, у тому числі про обсяги залучених ними коштів на депозитні рахунки. Зазначений державний орган також акумулює дані про функціонування фінансових компаній різного типу, які мають право залучати ресурси різних суб'єктів економіки при дотриманні норм чинного законодавства.

Ідентифіковані нами підходи до аналізу ринку депозитних послуг при їх застосуванні насамперед акцентують увагу на окремих аспектах функціонування депозитних установ. Звичайно, можна провести і детальний аналіз депозитного ринку, використовуючи синтез усіх описаних підходів. Така концепція також заслуговує на увагу й часто використовується в наукових роботах багатьох учених, що досліджують проблематику активізації розвитку ринку депозитних послуг [52; 80; 81; 184; 211]. Проте, на наш погляд, введення певних елементів комплексності та впорядкованості у процес аналітичного опису депозитного ринку дає змогу отримати систематизований та логічно побудований результат, враховуючи наявність значних масивів статистичних даних щодо функціонування депозитних установ в Україні, які є в наявності.

У межах цієї наукової роботи поставлена мета щодо проведення дослідження актуальних тенденцій функціонування фінансових посередників на ринку депозитних послуг. Саме тому більша увага в монографії приділена використанню секторального підходу до аналізу особливостей діяльності депозитних установ в Україні.

Таким чином, аналіз ринку депозитних послуг та особливостей формування депозитної поведінки у його межах пропонуємо реалізовувати через використання чотирьох етапів:

1) оцінка особливостей функціонування різних типів депозитних установ на ринку фінансових послуг, що пропонується здійснювати на основі як абсолютних показників діяльності таких установ, так і розрахованих відносних параметрів;

2) діагностика кумулятивних показників функціонування ринку депозитних послуг через визначення загальних для такого ринку параметрів, аналіз яких дає можливість отримати компаративні дані про функціонування різних типів фінансових установ на зазначеному ринку;

3) ґрунтовний аналіз ролі фізичних осіб на ринку депозитних послуг через обчислення показників, що характеризують поведінку таких суб'єктів у частині здійснення заощаджень, та здійснення детального дослідження існуючих моделей депозитної поведінки домогосподарств;

4) реалізація індексного аналізу дослідження сучасних динамічних трансформацій на ринку депозитних послуг, включаю-

чи аналіз індексів, що характеризують особливості зміни моделі депозитної поведінки домогосподарств.

У межах дослідження важливу роль відіграє процес збору та групування інформації, оскільки аналіз проводиться на основі даних, які надають державні органи влади у сфері регулювання діяльності депозитних установ в Україні. У табл. 2.1 наведено сукупність показників, за якими пропонується виконувати оцінювання сучасних тенденцій розвитку ринку окремих типів депозитних установ.

Таблиця 2.1

**Показники аналізу функціонування
фінансових установ на ринку депозитних послуг**

№ з/п	Назва показника	Позначення	Одиниці виміру	Методика обчислення
1	2	3	4	5
1	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	$K_{к.б.}$	од.	–
2	Обсяги депозитів, акумульованих комерційними банками в Україні	$D_{к.б.}$	млрд грн	–
3	Приріст депозитної бази комерційних банків в Україні	$\Delta D_{к.б.}$	млрд грн	$\Delta D_{к.б.} = D_{к.б., t} - D_{к.б., t-1}$
4	Обсяги депозитних ресурсів фізичних осіб, акумульованих банківськими установами в Україні	$D_{ф.о., к.б.}$	млрд грн	–
5	Обсяги депозитів, що залучені банківськими установами в національній валюті	$D_{н.в., к.б.}$	млрд грн	–

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4	5
6	Обсяги депозитів, що залучені банківськими установами в іноземних валютах	$\begin{matrix} i.в. \text{ к.б.} \\ D \end{matrix}$	млрд грн	–
7	Питома вага депозитів, що залучені банківськими установами в національній валюті в загальному їх обсязі	$\begin{matrix} н.в. \text{ к.б.} \\ \Delta D \end{matrix}$	%	$\begin{matrix} н.в. \text{ к.б.} \\ \Delta D \end{matrix} = \frac{\begin{matrix} н.в. \text{ к.б.} \\ D \end{matrix}}{\begin{matrix} к.б. \\ D \end{matrix}} * 100$
8	Питома вага депозитів, що залучені банківськими установами в іноземних валютах у загальному їх обсязі	$\begin{matrix} i.в. \text{ к.б.} \\ \Delta D \end{matrix}$	%	$\begin{matrix} i.в. \text{ к.б.} \\ \Delta D \end{matrix} = \frac{\begin{matrix} i.в. \text{ к.б.} \\ D \end{matrix}}{\begin{matrix} к.б. \\ D \end{matrix}} * 100$
9	Кількість кредитних спілок в Україні	К _{к.с.}	од.	–
10	Обсяги депозитів, залучених кредитними спілками	Д _{к.с.}	млрд грн	–

Джерело: складено авторами

Отже, на першому етапі аналізу сучасного стану ринку депозитних послуг його діагностика проводиться за показниками функціонування окремих депозитних установ на ринку фінансових послуг держави. На другому етапі необхідно здійснити розрахунок та аналіз узагальнених, кумулятивних показників функціонування загалом усіх депозитних установ. Це пропонується зробити за показниками, що представлені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Кумулятивні показники аналізу ринку депозитних послуг

№ з/п	Назва показника	Позначення	Одиниці виміру	Методика обчислення
1	Загальна кількість депозитних установ	$K^{д.у.}$	од.	$K^{д.у.} = K^{к.б.} + K^{к.с.}$
2	Питома вага кількості банків у загальній чисельності депозитних установ	$\Delta K^{к.б.}$	%	$\Delta K^{к.б.} = \frac{K^{к.б.}}{K^{д.у.}} * 100$
3	Питома вага кількості кредитних установ у загальній чисельності депозитних установ	$\Delta K^{к.с.}$	%	$\Delta K^{к.с.} = \frac{K^{к.с.}}{K^{д.у.}} * 100$
4	Обсяги депозитів, акумульованих депозитними установами в Україні	$D^{д.у.}$	млрд грн	$D^{д.у.} = D^{к.б.} + D^{к.с.}$
5	Питома вага обсягів депозитних ресурсів банківських установ у загальному обсязі акумульованих коштів депозитними установами	$\Delta D^{к.б.}_{д.у.}$	%	$\Delta D^{к.б.}_{д.у.} = \frac{D^{к.б.}}{D^{д.у.}}$
6	Питома вага обсягів депозитних ресурсів кредитних спілок у загальному обсязі акумульованих коштів депозитними установами	$\Delta D^{к.с.}_{д.у.}$	%	$\Delta D^{к.с.}_{д.у.} = \frac{D^{к.с.}}{D^{д.у.}}$
7	Обсяг залучених депозитів у розрахунку на одного громадянина	$D_{1ос.}^{д.у.}$	тис. грн	$D_{1ос.}^{д.у.} = \frac{D^{д.у.}}{H}$

Джерело: складено авторами

Таким чином, обчислення та аналіз показників, що наведені в табл. 2.2, дає можливість отримати знання про загальні тенденції функціонування ринку депозитних послуг, а не про активність окремих фінансових установ у його межах. Наступним етапом діагностики сучасних тенденцій існування депозитної поведінки домогосподарств є проведення ґрунтовного дослідження їхньої діяльності на ринку депозитних послуг. Це можна реалізувати за допомогою абсолютних та відносних показників, що представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Показники аналізу активності
фізичних осіб на ринку депозитних послуг**

№ з/п	Назва показника	Позначення	Одиниці виміру	Методика обчислення
1	2	3	4	5
1	Обсяги депозитів, акумульованих депозитними установами від фізичних осіб в Україні	$D_{ф.о.}^{\partial.у.}$	млрд грн	$D_{ф.о.}^{\partial.у.} = D_{ф.о.}^{к.б.} + D^{к.с.}$
2	Питома вага вкладів фізичних осіб у загальному обсязі залучених ресурсів депозитними установами	$\Delta D_{ф.о.}^{\partial.у.}$	%	$\Delta D_{ф.о.}^{\partial.у.} = \frac{D_{ф.о.}^{\partial.у.}}{D^{\partial.у.}} * 100$
3	Обсяги ресурсів, акумульованих депозитними установами від фізичних осіб в Україні установами в іноземній валюті	$i.в. \partial.у. D_{ф.о.}$	млрд грн	–
4	Обсяги ресурсів, акумульованих депозитними установами від фізичних осіб в Україні установами в національній валюті	$н.в. \partial.у. D_{ф.о.}$	млрд грн	–

Закінчення табл. 2.3

1	2	3	4	5
5	Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в іноземній валюті у загальному їх обсязі	$\Delta \overset{i.v. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	%	$\Delta \overset{i.v. \partial.y.}{D}_{\phi.o.} = \frac{D_{\phi.o. \partial.y.}}{D_{\phi.o.}}$
6	Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в національній валюті у загальному їх обсязі	$\Delta \overset{n.v. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	%	$\Delta \overset{n.v. \partial.y.}{D}_{\phi.o.} = \frac{\overset{n.v. \partial.y.}{D}_{\phi.o. \partial.y.}}{D_{\phi.o.}}$
7	Обсяги ресурсів, акумульованих депозитними установами від фізичних осіб в Україні на вимогу	$\overset{в.м. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	млрд грн	–
8	Обсяги строкових ресурсів, акумульованих депозитними установами від фізичних осіб в Україні	$\overset{строк. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	млрд грн	–
9	Питома вага акумульованих депозитними установами ресурсів від фізичних осіб в Україні на вимогу у загальному їх обсязі	$\Delta \overset{в.м. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	млрд грн	$\Delta \overset{в.м. \partial.y.}{D}_{\phi.o.} = \frac{\overset{в.м. \partial.y.}{D}_{\phi.o. \partial.y.}}{D_{\phi.o.}}$
10	Питома вага акумульованих строкових ресурсів депозитними установами від фізичних осіб в Україні у загальному їх обсязі	$\Delta \overset{строк. \partial.y.}{D}_{\phi.o.}$	млрд. грн.	$\Delta \overset{строк. \partial.y.}{D}_{\phi.o.} = \frac{\overset{строк. \partial.y.}{D}_{\phi.o. \partial.y.}}{D_{\phi.o.}}$

Джерело: складено авторами

Аналіз обчислених показників, що наведені в табл. 2.3, дає можливість сформулювати уявлення про сучасні тенденції схильності домогосподарств взагалі до реалізації ощадної поведінки та деталізувати вже більш детально особливості моделі такої поведінки в певний момент часу. Розрахунок дає можливість ідентифікувати ставлення домогосподарств до зберігання коштів у різних валютах, тобто визначити рівень доларизації заощаджень. Також проведені обчислення забезпечать інформацією щодо схильності фізичних осіб надавати власні кошти на певний строк у розпорядження фінансовим установам.

Таким чином, на сьогодні, враховуючи наявні статистичні дані, депозитну поведінку можна охарактеризувати трьома кумулятивними показниками: схильність до заощаджень; доларизація заощаджень фізичних осіб; строковість вкладів населення. Обчислення цих параметрів дає можливість визначити головні тенденції сформованої моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг.

Наступним етапом проведення аналізу сучасних тенденцій ринку депозитних послуг є розрахунок індексних показників його функціонування та динамічної трансформації. У межах цієї роботи пропонується, враховуючи її специфіку, обчислювати такі індексні показники.

1. Індекс функціонування банківських установ на ринку депозитних послуг:

$$I_{\partial.\partial.}^{К.б.} = \sqrt{IK^{К.б.} * ID^{К.б.}}, \quad (2.1)$$

де $IK^{К.б.}$ – індекс зміни кількості банківських установ;

$ID^{К.б.}$ – індекс зміни обсягу залучених депозитних ресурсів банківськими установами.

2. Індекс функціонування кредитних спілок на ринку депозитних послуг:

$$I_{\partial.\partial.}^{К.с.} = \sqrt{IK^{К.с.} * ID^{К.с.}}, \quad (2.2)$$

де $IK^{к.с.}$ – індекс зміни кількості кредитних спілок;

$ID^{к.с.}$ – індекс зміни обсягу залучених депозитних ресурсів кредитними спілками.

3. Індекс розвитку депозитних установ на ринку фінансових послуг

$$I_{\partial. \partial.}^{\partial. y.} = \sqrt{I_{\partial. \partial.}^{к. б.} * I_{\partial. \partial.}^{к. с.}}, \quad (2.3)$$

4. Індекс депозитної поведінки домогосподарств

$$IK_{\partial. y.}^{н. в. \phi. о.} = \sqrt{I_{к. б.}^{н. в. \phi. о.} * ID_{к. с.}^{\phi. о.}}, \quad (2.4)$$

де $ID_{к. б.}^{н. в. \phi. о.}$ – індекс залучення коштів фізичних осіб комерційними банками;

$ID_{к. с.}^{\phi. о.}$ – індекс залучення коштів фізичних осіб кредитними спілками.

Отже, наведена методика визначення рівня розвитку депозитного ринку дозволить ідентифікувати базові особливості його сучасного стану та описати сформовану модель депозитної поведінки домогосподарств на ньому. Зауважимо, що за необхідності перелік запропонованих показників може бути розширено.

Будь-яка методика вимагає також практичного застосування з метою її апробації та отримання конкретних результатів від використання. Таким чином, у наступному підрозділі буде проведено детальний аналіз сучасного стану ринку депозитних послуг на основі запропонованого алгоритму.

2.2. Аналіз сформованої моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України

Ринок депозитних послуг є динамічною макроекономічною системою, яка постійно перебуває у стані постійних трансформацій та піддається впливу як позитивних, так і деструктивних чинників. Проте важливими аспектами розуміння стану функціонування такого ринку та його вектора розвитку є проведення аналізу діяльності депозитних установ та поведінки їхніх клієнтів у межах такого ринку. Це можна зробити виключно через використання сучасних статистичних та економетричних методів пізнання розвитку економічних суб'єктів. Для цього необхідно мати розроблену для прикладного використання методику. У підрозділі 2.1 вона була обґрунтована. Саме тому в поточному підрозділі роботи проведемо детальну діагностику сучасних тенденцій функціонування ринку депозитних послуг з використанням її основних положень.

Почнемо з дослідження результатів надання депозитних послуг банківськими установами. Згідно з українським законодавством універсальні банки мають право залучати необмежений обсяг депозитних ресурсів, але при цьому повинні дотримуватися всіх нормативів та інших норм чинного законодавства. Для спеціалізованих банківських установ в Законі України „Про банки та банківську діяльність” зазначається, що спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку [143]. На рис. 2.2 наведено

дані щодо кількості цих установ, які на сьогодні функціонують в Україні (додаток Г).

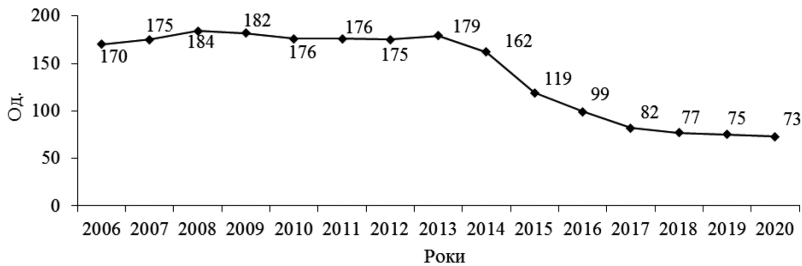

Рис. 2.2— Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)

Джерело: складено авторами на основі [134]

Фактично протягом 2006-2011 років кількість комерційних банків залишалася стабільною, попри складні умови ведення банківського бізнесу в роки фінансово-економічної кризи (2007-2008 роки), зниження дохідності операцій у цьому сегменті та виявлені системні кризові явища в діяльності банківських установ (неефективний менеджмент, значні обсяги простроченої кредитної заборгованості, неефективна діяльність структурних підрозділів і т. ін.). Однак після 2012 року вже спостерігаємо поступове зниження кількості банківських установ.

Найбільш трансформаційні процеси в банківському секторі почалися в Україні у 2014 році після зміни керівництва НБУ та прийняття нової концепції реформування банківського сектору. Політичні події, складна економічна ситуація потребували реалізації радикальних змін у фінансовому секторі країни. МВФ як один з найбільших кредиторів України також вимагав реалізації комплексу заходів щодо стабілізації банківської системи та початку її реформування. Відповідний процес розпочався у 2014 році й супроводжувався масовим закриттям великої кількості банківських установ, які не відповідали вимогам НБУ.

Таким чином, наприкінці 2020 року в Україні банківську ліцензію мали всього 73 банки. Ситуація виглядала кардинальною, враховуючи, що у 2013 році було 179 од. і їх зменшення до 73 од. за шість років є досить кардинальним.

Переважно закривалися комерційні банки, які реалізовували схемні операції на фінансовому ринку, провадили ризиковану діяльність, не формували відповідні резерви під кредитні операції. Значний вплив на процес зменшення кількості банківських установ в Україні мала ситуація з принципом транспарентності власників, тобто повним відкриттям інформації про кінцевих власників усіх банків в Україні, якого почав дотримуватися НБУ. Такий підхід був вмонтований у нову систему вимог до реалізації банківської діяльності в Україні і застосований при перевірці до всіх установ. Але відповідну перевірку пройшли не всі комерційні банки і деякі з них не були зацікавлені в оприлюдненні реальних їхніх власників з різних причин, основними з яких були політичні чинники.

Зауважимо, що кількість банків за участю іноземного капіталу продовжила знижуватися на фоні зменшення загальної чисельності банків. Проте банківські установи зі 100 % іноземним капіталом продовжили свою діяльність у межах вітчизняної банківської системи. Це підтверджується даними рис. 2.3.

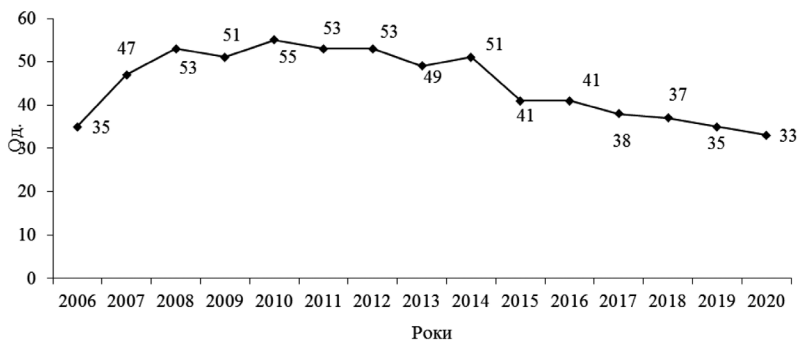

Рис. 2.3 – Кількість банків за участю іноземного капіталу

Джерело: складено авторами на основі [134]

Банківські установи зі 100 % іноземним капіталом у переважній більшості випадків в Україні представлені потужними фінансовими групами і завжди мали перевагу в отриманні фінансування від материнських компаній (рис. 2.4). Особливо така ситуація мала позитивний вплив на їхню діяльність після кардинальної девальвації національної валюти у 2014-2015 роках (більше ніж у три рази).

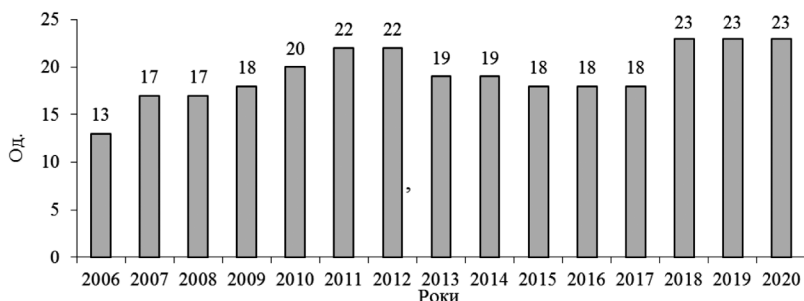

Рис. 2.4 – Кількість банків, у тому числі зі 100 % іноземним капіталом

Джерело: складено авторами на основі [134]

Отримуючи фінансування у валюті, іноземні банки отримали конкурентні переваги, що дозволило їм розробити нові банківські продукти у сфері споживчого кредитування, запровадити інформаційні технології для підвищення якості обслуговування і т. ін. Особливо така ситуація вплинула на ситуацію на депозитному ринку, на якому найвищі відсоткові ставки пропонували вітчизняні банки, яким необхідно було формувати пасиви для реалізації активних операцій. Банки з іноземним капіталом через девальваційні процеси також змогли підвищити власну стійкість та швидше пройти стрес-тестування НБУ щодо підтвердження якості роботи та надійності їхнього фінансового стану. Не останню роль, варто зауважити, у цьому процесі відіграли і стандарти роботи таких банків, які завжди відрізнялися високим рівнем прозорості ведення банківського бізнесу.

Вітчизняні комерційні банки, що створювалися здебільшого для обслуговування окремих видів підприємств та суб'єктів господарювання різної галузевої направленості, у підсумку не всі спромоглися стати стійкими фінансовими установами. У багатьох випадках такі банки розглядалися як допоміжний бізнес для кредитування пов'язаних компаній власників інших виробничих підприємств в Україні. Комерційні банки, які змогли реорганізуватися в самостійні підприємства із зарубіжними системами управління та ведення бізнесу, під час стрес-тестування НБУ змогли його пройти і підтвердити якість власної роботи.

Інші банківські установи, які не адаптувалися до нових вимог банківського законодавства в частині формування резервів під активні операції, забезпечення належного рівня статутного капіталу, реалізації прозорої діяльності поступово, були визнані проблемними, в них вводилася тимчасова адміністрація і такі установи виводилися з ринку.

Таким чином, протягом останнього періоду НБУ провів "чистку" банківського сектору України, що викликало в суспільстві резонанс і сприймається на сьогодні досить неоднозначно всередовищі банкірів, науковців, експертів та звичайних українців. Процес триває і вже зрозуміло, що надалі на банківському ринку України будуть відбуватися серйозні трансформаційні процеси. Це загалом підтверджується статистичною інформацією щодо кількості банківських установ, які мають ліцензію на здійснення банківської діяльності.

Окреслена ситуація, безумовно, безпосередньо впливала і на депозитну діяльність банківських установ. Масове закриття банків негативно вплинуло на ставлення населення до депозитних операцій. Більшість фізичних осіб вирішили не зберігати власні кошти в банках, оскільки непередбачуваність процесу їх закриття вплинула на впевненість у поверненні власних ресурсів. Однак справедливо зауважити, що у переважній більшості випадків всі кошти населенню, що були заблоковані в банках, які були визнані проблемними, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) повернув. Такий підхід дійсно мав позитивний вплив на розвиток ринку депозитних послуг та насправді довів ефективність роботи всієї системи гарантування вкладів навіть у кризові періоди масового банкрутства банків. Проте відповідно до чинного українського законодавства поверталися кошти виключно в розмірі, що не перевищував 200 000 грн, а термін повернення був тривалим. Враховуючи значні індекси інфляції у 2014-2015 роках в Україні, реальна вартість повернутих коштів була нижчою.

Проаналізуємо діяльність банківських установ на ринку депозитних послуг України. На рис. 2.5 наведено інформацію про загальні обсяги акумульованих фінансових ресурсів цими установами.

З даних рис. 2.5 спостерігаємо, що фактично до 2009 року в Україні обсяги депозитних ресурсів, що акумулювалися банками, постійно зростали. Фінансово-економічна криза мала негативний вплив на окреслений процес і призвела до вилучення значної суми коштів із банківської системи. Проте починаючи з 2010 року спостерігається позитивний тренд нарощування обсягів банківських вкладів. Окреслений процес відбувався навіть у кризові 2014-2015 роки, коли економічна ситуація в Україні була дуже складною. Незважаючи на позитивний загальний тренд зростання депозитної бази банківських установ, варто зауважити про значні темпи зниження обсягів приросту додаткових коштів, оскільки дані рис. 2.5 демонструють процес нарощення загального обсягу, не акцентуючи уваги на окремих сумах приросту депозитів кожного року.

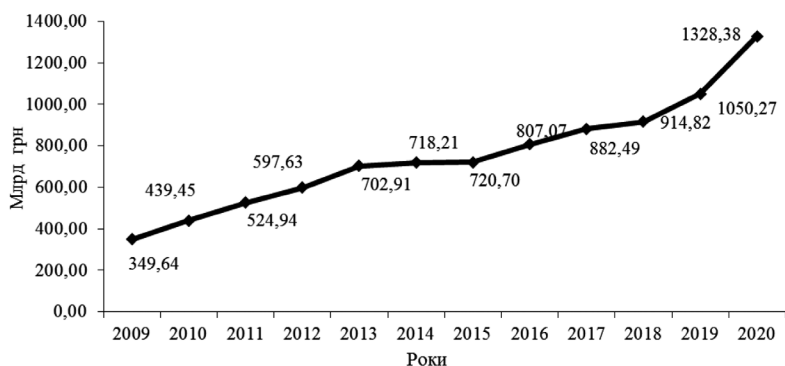

Рис. 2.5— Загальні обсяги депозитів, акумульованих комерційними банками в Україні

Джерело: складено авторами на основі [134]

На рис. 2.6 наведена інформація про приріст обсягів депозитів комерційних банків в Україні у 2007-2017 роках. Як бачимо з наведених даних, фінансово-економічна криза 2008-2009 років та криза 2014-2015 років мали значний вплив на розвиток ринку депозитних послуг країни.

Найбільше коштів банківськими установами в Україні було акумульовано у 2010 році – 85,49 млрд грн, 2013 році –

105,28 млрд грн, 2019 році – 135,45 млрд грн та у 2020 році – 278,11 млрд грн. У 2009 році банківська система втратила майже 25 млрд грн депозитних ресурсів, саме тому великий обсяг акумульованих коштів у 2010 році може бути пояснений частковим повернення депозитів до цієї системи після панічних настроїв 2009 року.

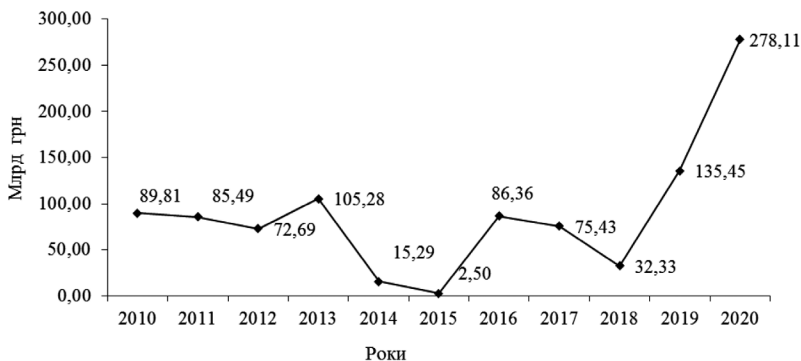

Рис. 2.6 – Приріст депозитної бази комерційних банків в Україні

Джерело: складено авторами на основі [134]

Значна девальвація національної валюти, підвищені рівні інфляції і так званий „банкопад” призвели до відтоку грошових ресурсів з банківської системи у 2014-2015 роках. Приріст був мінімальним у розмірі: 2014 рік – 15,26 млрд грн, а 2015 рік – 2,5 млрд грн. Позитивно виглядають показники 2016-2020 років щодо відновлення обсягів залучених банками коштів економічних суб’єктів, що підтверджує підвищення рівня їхньої довіри до банківських установ.

Проаналізуємо динаміку залучення обсягів депозитних ресурсів, насамперед фізичних осіб, що були акумульовані банківськими установами в Україні, оскільки вважається, що такі ресурси є найбільш стабільними та довгостроковими для розвитку національної економіки.

Цілком слушно зазначає Т. Л. Красножон, що домінування фізичних осіб у процесі формування заощаджень – явище об’єктивне, першоосновою для якого є їх виключна роль у відносинах

власності на фактори виробництва й економічні ресурси і, відповідно, у розподілі валового внутрішнього продукту [95, с. 44].

На рис. 2.7 наведено інформацію про обсяги депозитів, що були акумульовані банками в Україні від населення. Отже, у 2020 році загальний обсяг залучених депозитів від фізичних осіб банками становив 681,89 млрд грн. Якщо врахувати, що загальний обсяг депозитів у цьому році дорівнював 1,33 трлн грн, то отримаємо, що кошти населення становили 51,33 % від загального обсягу акумульованих банками фінансових ресурсів через надання депозитних послуг. Взагалі, аналізуючи дані рис. 2.8, можна констатувати позитивну тенденцію нарощення обсягів депозитних ресурсів домогосподарств.

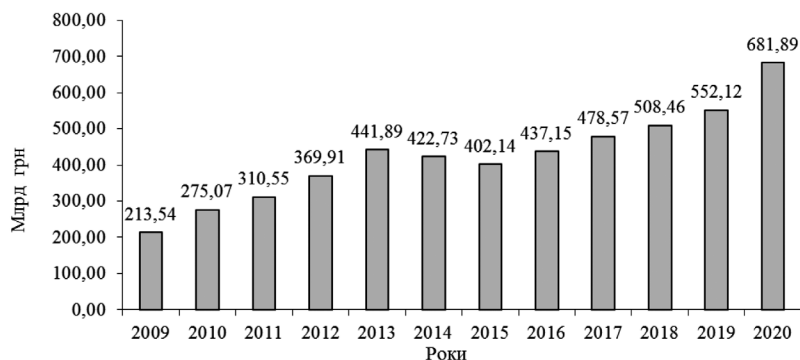

Рис. 2.7 – Обсяги депозитних ресурсів фізичних осіб, акумульованих банківськими установами в Україні

Джерело: складено авторами на основі [134]

Зниження окресленого показника можемо спостерігати у 2009, 2014 та 2015 роках, що, як уже зазначалося вище, зумовлено складним економічним становищем в Україні й наявністю значного рівня нестабільності функціонування банківської системи.

Також дані рис. 2.7 дають підстави стверджувати про відновлення довіри фізичних осіб до банківських установ після значного зменшення їх кількості, оскільки у 2020 році загальний обсяг залучених ресурсів уже перевищив показник 2013 року, після якого

спостерігався спад акумульованих депозитних ресурсів. Однак варто також зауважити, що після значного зниження реальної вартості гривні в порівнянні з іншими іноземними валютами, зростання депозитів після 2013 року виглядає дещо штучним показником, оскільки реальна вартість цих коштів є абсолютно іншою. Тобто майже 442 млрд грн депозитних ресурсів у 2013 році з урахуванням тодішнього офіційного курсу національної валюти майже 8,0 грн за 1 дол. США (на 31.12.2013) у перерахунку становила 55,25 млрд дол. США. Звичайно, на той час така позиція національної валюти підтримувалася штучно й ситуація була зумовлювана низкою як економічних, так і політичних подій. Однак станом на кінець 2020 року офіційний курс гривні становив 28,26 грн за 1 дол. США, тобто у цей рік 1,32 трлн грн депозитних ресурсів становили 47,01 млрд дол. США. Різниця вагома. Протягом останніх восьми років реальний обсяг депозитних ресурсів не досягнув докризового 2013 року.

Окреслені тенденції щодо зростання обсягів акумульованих банками коштів є позитивними для них, оскільки вони формують власні пасиви виключно за рахунок залучення коштів економічних суб'єктів. Надаючи кредити в національній валюті, такі установи мають змогу формувати прибуток. Проте, з іншого боку, для вітчизняних комерційних банків стає складніше з економічного погляду залучати кошти на міжнародних ринках, які варто повертати в іноземній валюті. Саме окреслена ситуація спонукає до підвищення конкуренції між банками за кошти клієнтів усередині країни (у 2016 році відсоткові ставки підвищувалися до 20,0 %), але це негативно впливає на реалізацію кредитної діяльності, зростання кредитних ставок, що вимагає пошуку клієнтів з гарною кредитною історією, які погоджуються брати такі позики під підвищені відсотки. Банкам з іноземним капіталом у цій ситуації простіше, оскільки вони можуть отримувати фіндування від материнських компаній на спеціальних умовах. Саме тому такі комерційні установи залучають депозитні ресурси в Україні під найнижчі на ринку відсотки, мінімізуючи процентні витрати (рис. 2.8).

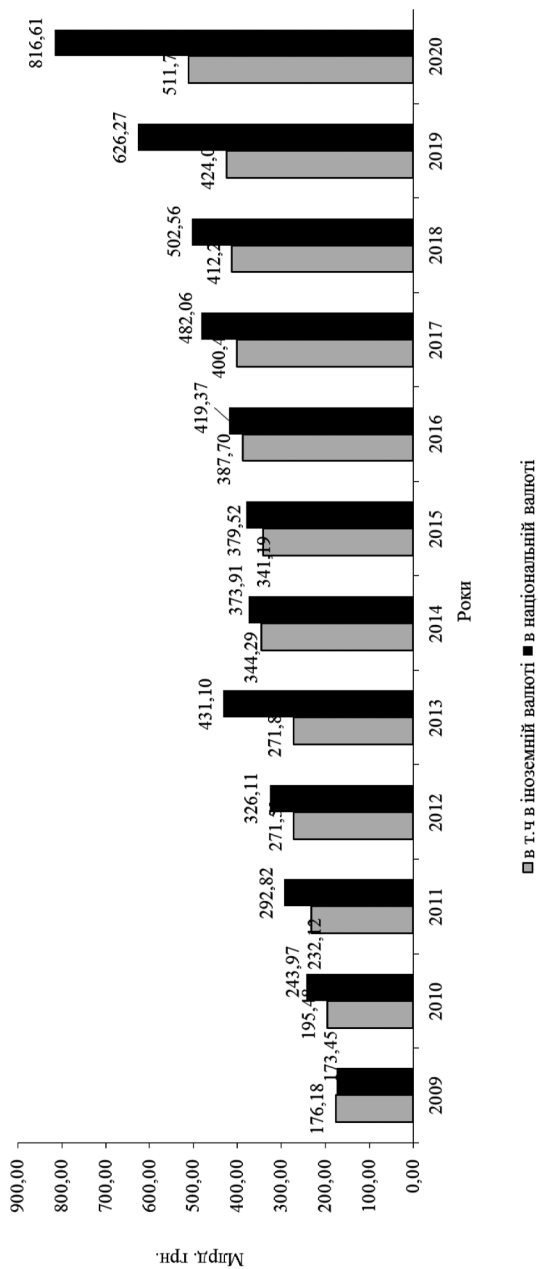

Рис. 2.8— Обсяги залучених депозитних ресурсів банківськими установами в розрізі валют
Джерело: складено авторами на основі [134]

Цікавими є статистичні дані щодо структури залучених депозитних ресурсів комерційними банками в розрізі різних валют. У межах нашого дослідження реалізовано компаративний аналіз лише депозитних ресурсів, які номіновані у вітчизняній та іноземних валютах без виділення конкретних валют. Подібну статистику НБУ також надає. Отже, на рис. 2.8 наведено дані щодо валют, у яких надають перевагу зберігати власні кошти економічні суб'єкти в Україні. Фактично наведена інформація засвідчує, що у 2013 році фізичні та юридичні особи найбільше довіряли національній валюті і зберігали кошти у гривні в порівнянні з обсягами коштів в інших валютах. Різниця становила понад 160 млрд грн.

Проте після 2013 року спостерігається різке зниження попиту з боку економічних суб'єктів на депозити в національній валюті, що цілком пояснюється девальвацією останньої більше ніж утричі. У такій ситуації почали зростати обсяги депозитів, номінованих в іноземній валюті. Фактично у 2016 році із 8073,07 млрд грн загального обсягу залучених депозитних ресурсів, 419,37 млрд грн були вкладені у гривні, а 387,7 – в іноземній валюті. У 2017 році – 740,55 та 391,95 млрд грн відповідно. Це свідчить про значний рівень недовіри до національної валюты в Україні, що впливає негативно і на інші економічні процеси в межах національного господарства: валютизацію розрахунків, підвищення вартості кредитів у національній валюті, зростання валютних ризиків, тінізації валютного ринку тощо. Однак у 2020 році ситуація змінилася. З 1,3 трлн грн понад 816 млрд грн становили депозити, які номіновані в національній валюті. На рис. 2.9 наведено інформацію щодо співвідношення між обсягами вітчизняної та іноземної валют, у яких тримають економічні суб'єкти власні депозитні ресурси в Україні.

Можна стверджувати, що в переважній більшості років, протягом яких проводився аналіз, економічні суб'єкти схильються тримати власні кошти в національній валюті. Проте кризові явища в економіці, складна політична ситуація негативно впливали на окреслений процес. З 2017 року спостерігається позитивна тенденція зростання частки гривневих вкладів у загальному їх обсязі, які акумульовані банківськими установами.

Починаючи з 2018 року темп зростання гривневих депозитів прискорився.

Рис. 2.9 – Питома вага депозитних ресурсів, залучених банківськими установами, в розрізі різних валют

Джерело: складено авторами на основі [134]

Проаналізуємо тепер функціонування кредитних спілок в Україні. Статистичні дані про діяльність цих установ раніше надавала Нацкомфінпослуг, однак уже сьогодні регулювання діяльності цих фінансових посередників також здійснює НБУ. На рис. 2.10 представлено інформацію про кількість кредитних установ у 2006–2020 роках в Україні (додаток Д).

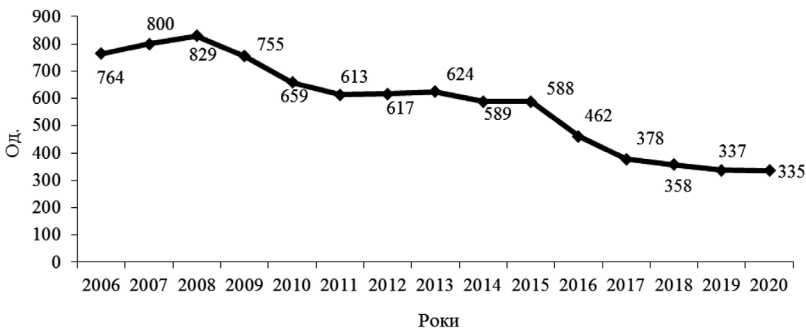

Рис. 2.10 – Кількість кредитних спілок в Україні

Джерело: складено авторами на основі [70]

Таким чином, в Україні на кінець 2020 року функціонувало 335 кредитних спілок. Зауважимо, що кількість окреслених установ в Україні з кожним роком зменшується, оскільки кредитним спілкам дедалі складніше конкурувати з банківськими установами за залучення фінансових ресурсів, а на кредитному ринку – з фінансовими компаніями, які на сьогодні активно виникають та розвиваються в країні.

Максимальна кількість кредитних спілок була зафіксована в Україні у 2008 році – 829 од., що зумовлено активним розвитком кредитного ринку країни, розбудовою системи споживчого кредитування, у межах якої на той час ці установи мали переваги в порівнянні з банками. Однак фінансово-економічна криза продемонструвала всі недоліки функціонування кредитної кооперації в Україні, і з того часу цей сегмент ринку фінансових послуг поступово втрачає свої здобуті позиції. Починаючи з 2008 року спостерігається стабільний тренд зниження кількості цих установ. Підвищення якості державного регулювання в межах усього ринку фінансових послуг сприяло зростанню вимог до функціонування окреслених установ і поступово зменшувало кількість переваг, якими вони володіли, у порівнянні з іншими кредитними інститутами.

У порівнянні з 73 банками кількість кредитних спілок є значно більшою, але за показниками обсягу капіталу та активів банківський сектор однозначно є провідним на ринку фінансових послуг України фактично в усіх сегментах (кредитному, депозитному).

Дані рис. 2.11 демонструють негативний тренд залучення ресурсів кредитними спілками, що свідчить про значне зниження попиту у населення на депозитні послуги цих установ. Найбільший обсяг ресурсів кредитними спілками був акумульований у 2008 році – 3,95 млрд грн. За вісім років ситуація кардинально змінилася. У 2017 році зазначені установи зібрали лише 937 млн грн депозитних коштів, зниження більше ніж у чотири рази. Відсутність гарантування повернення внесків їхнім власникам, що надаються в розпорядження кредитним спілкам, знижує конкурентоспроможність кредитних спілок на депозитному ринку в порівнянні з банківськими установами і призводить до ситуації, яку спостерігаємо.

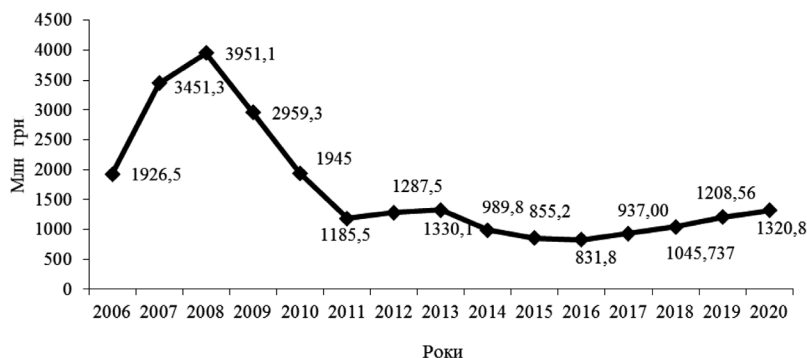

Рис. 2.11 — Обсяги депозитів, залучені кредитними спілками

Джерело: складено авторами на основі [70]

Варто також зазначити, що протягом 2006-2016 років темп зниження кількості кредитних спілок становив понад 60,0 %. Проте, темп зменшення залучених цими установами депозитних ресурсів становив більше ніж у 2 рази, якщо порівнювати дані 2006 та 2016 років. Тобто отримуємо ситуацію, за якої усереднений показник залучення депозитних ресурсів у розрахунку на одну кредитну спілку також значно знижується, незважаючи на поступове зменшення їх чисельності. Логічно припустити, що в майбутньому будуть відбуватися процеси злиття та об'єднання кредитних спілок для виживання на динамічному та високо конкурентному ринку депозитних послуг за кошти економічних суб'єктів.

Наступним етапом реалізації аналізу сучасних тенденцій функціонування ринку депозитних послуг та трансформації моделі поведінки домогосподарств у його межах є проведення загального моніторингу розвитку такого ринку. На рис. 2.12 наведено інформацію про загальну кількість депозитних установ, що функціонувала протягом 2006-2020 років в Україні.

Отже, наприкінці 2020 року депозитну діяльність на українському ринку фінансових послуг здійснювало 408 установ. Як вже зазначалося вище, переважну кількість у цій чисельності займають кредитні спілки. Наприклад, у 2020 році питома вага кількості банків у загальній чисельності депозитних установ становила 17,89 %. З 2015 року цей показник поступово зростає, що

зумовлено зниженням кількості діючих кредитних спілок. Більш детально інформація про частки окремих типів депозитних установ у загальній їх кількості представлена у додатку Б.

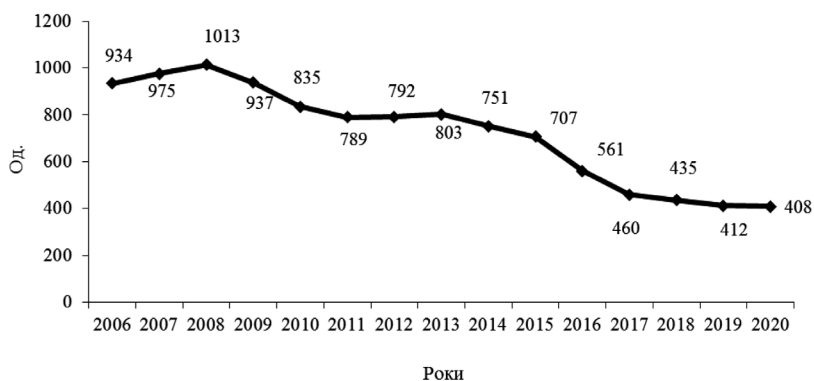

Рис. 2.12 – Загальна кількість депозитних установ на ринку фінансових послуг України

Джерело: визначено авторами

На рис. 2.13 представлено інформацію про загальні обсяги депозитних коштів, що були акумульовані всіма фінансовими посередниками в Україні у 2009-2020 роках.

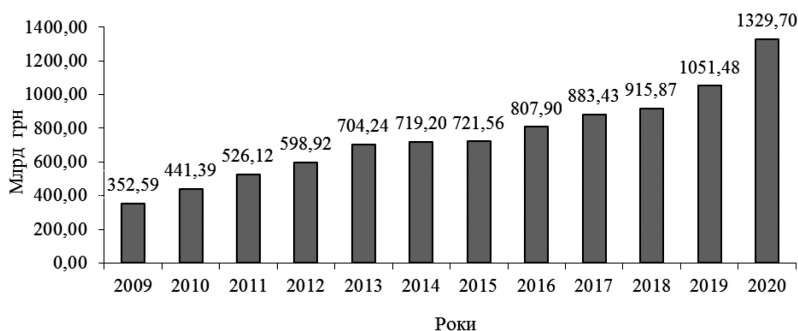

Рис. 2.13 – Обсяг залучених ресурсів депозитними установами

Джерело: визначено авторами

Отже, станом на кінець 2020 року загалом усі депозитні установи акумулювати фінансових ресурсів на загальну суму 1,33 трлн грн. Це на 278,22 млрд грн більше за аналогічний показник 2019 року та на 413,83 млрд грн 2018 року. Звичайно у даному обсязі зазначених ресурсів питома вага банківських установ є найбільшою, що ще раз підтверджує незначну роль кредитних спілок у функціонуванні ринку фінансових послуг. Наприклад, наприкінці 2020 року частка банків у загальному обсязі депозитів становила 99,9 %. Саме тому можна стверджувати, що подальший розвиток ринку депозитних послуг цілком залежить від стану функціонування банківської системи держави. Проте формування оптимальної моделі депозитної поведінки домогосподарств залежить від розвитку всіх депозитних установ.

Цікавою є інформація щодо зміни показника відношення обсягів залучених фінансових ресурсів всіма депозитними установами у розрахунку на одного жителя в Україні. Наявність таких даних дозволяє чіткіше розуміти рівень розвитку самого ринку депозитних послуг та усвідомлено стверджувати про його вектор функціонування. На рис. 2.14 представлена відповідна інформація.

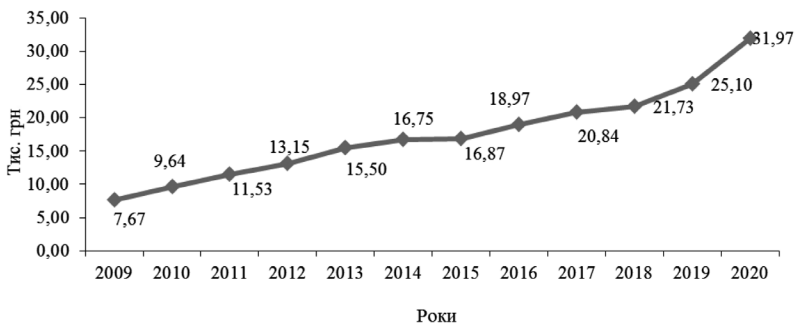

Рис. 2.14 – Обсяг залучених ресурсів депозитними установами в розрахунку на одного громадянина України

Джерело: визначено авторами

Отже, станом на кінець 2020 року в Україні на одну людину було сформовано 31,97 тис. грн заощаджень. Варто зазначити, що протягом усього періоду, за який проводився аналіз, спостері-

гається постійне зростання зазначеного показника. У порівнянні з даними 2009 року обсяг заощаджень на одну особу збільшився в Україні більше ніж утричі, що є досить вагомим зростанням. Також зауважимо, що у 2014–2020 роках у розрахунках використовувалася чисельність населення України без жителів АРК та окупованих частин Донецької та Луганської областей. Якщо б враховувати все населення України, то показники за 2014–2020 роки були б ще меншими.

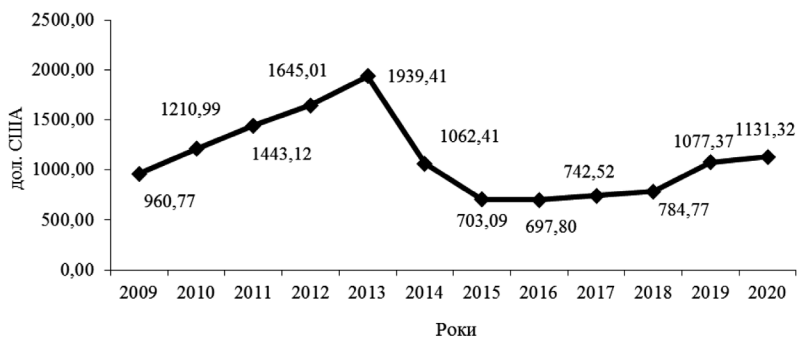

Рис. 2.15 – Обсяг залучених депозитів у розрахунку на одного громадянина України, дол. США

Джерело: визначено авторами

Однак показник обсягу заощаджень у розрахунку на одного жителя України нами було визначено в національній валюті. Для об'єктивності обчислення цього показника ми розрахуємо його значення у доларах США, використовуючи офіційний курс гривні до долара США, що надається НБУ. Результати дослідження представлені на рис. 2.15.

Таким чином, реальний обсяг акумульованих депозитними установами коштів у розрахунку на одну особу в доларах США є значно нижчим. Отримані результати лише підтверджують зростання номінальної вартості сформованої депозитної бази, але її реальна вартість знизилася до позначки нижче за показник 2010 року. Найбільшого значення наведений показник досягав у 2013 році – 1939,14 дол. США на одного українця, найнижчий рівень становив 697,8 дол. США у 2016 році. За цим показником наша

держава значно відстає від зарубіжних країн, де ринок депозитних послуг розвивається стабільними темпами і відіграє ключову роль у формуванні кредитних та інвестиційних коштів.

Проаналізуємо тепер більш детально особливості сформованої моделі поведінки українців на ринку депозитних послуг, використовуючи наявні в розпорядженні статистичні дані. Насамперед проаналізуємо динаміку сформованих коштів усіма депозитним установами, що вони отримали від фізичних осіб. Відповідна інформація представлена на рис. 2.16.

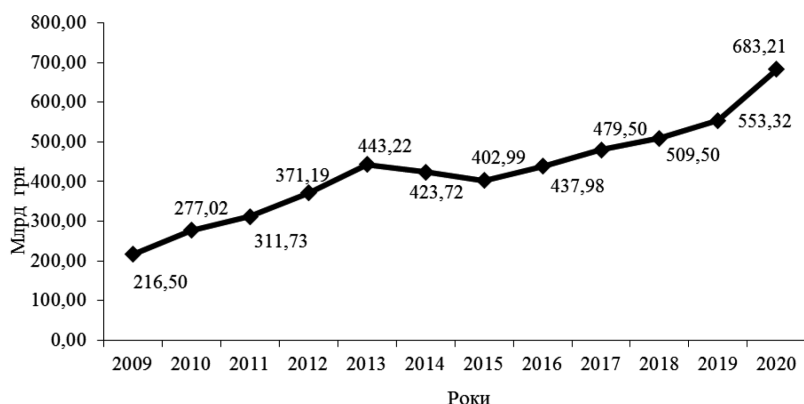

Рис. 2.16 — Обсяг коштів фізичних осіб, що залучені депозитними установами

Джерело: складено авторами на основі [70; 134]

Отже, враховуючи дані рис. 2.16, можна зробити такі висновки. Протягом 2009-2020 років спостерігається зростання обсягів коштів фізичних осіб, які залучені депозитними установами. Зниження такого показника відбувалося лише у 2015 році – до 402,99 млрд грн. Отже, наприкінці 2020 року загальний обсяг депозитів фізичних осіб становив 683,21 млрд грн, що на 130,0 млрд грн більше за аналогічний показник у 2019 році.

Найбільшу роль у формуванні депозитних ресурсів в Україні відіграють фізичні особи. На кінець 2020 року питома вага їхніх коштів у загальному обсязі вкладів становила 51,38 %. У 2015 році цей показник дорівнював 54,21 %. Відповідні дані представлені на рис. 2.17. У 2009 році частка коштів населення у структурі сформованих депозитів була понад 61 %.

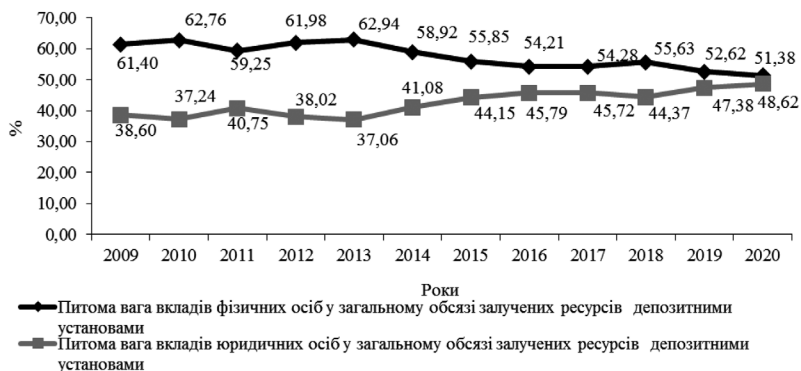

Рис. 2.17— Структура обсягу сформованих депозитних ресурсів залежно від суб'єктів господарювання

Джерело: складено авторами на основі [134]

Як видно з рис. 2.17, піками показника максимальної частки коштів населення в обсягах депозитних ресурсів можна вважати 2010 та 2013 роки, коли цей показник становив більше як 62,0 %. Після 2013 року спостерігаємо різке його зниження, що може бути зумовлено зниженням довіри населення до депозитних продуктів фінансових установ на фоні більш стабільних показників залучення депозитних ресурсів суб'єктів господарювання. Окреслена ситуація є негативною, оскільки саме кошти клієнтів, як уже зазначалося, є більш стабільним фінансовим ресурсом для економіки країни, їх повернення гарантується державою, що повинно спонукати фізичних осіб зберігати кошти у фінансових посередників, а не вдома. Проте економічна нестабільність та постійні турбулентні, складно прогнозовані явища, що відбуваються на ринку фінансових послуг, не сприяють формуванню стабільних, прогнозованих умов для вкладання коштів і передачі їх в управління депозитним установам.

Цікавим також є дослідження структури сформованих фізичними особами обсягів депозитних ресурсів у розрізі валют, у яких вони надають перевагу зберігати власні кошти. На рис. 2.18 наведено відповідну інформацію про обсяги вкладів у різних валютах, які були передані населенням у тимчасове користування фінансовим посередникам.

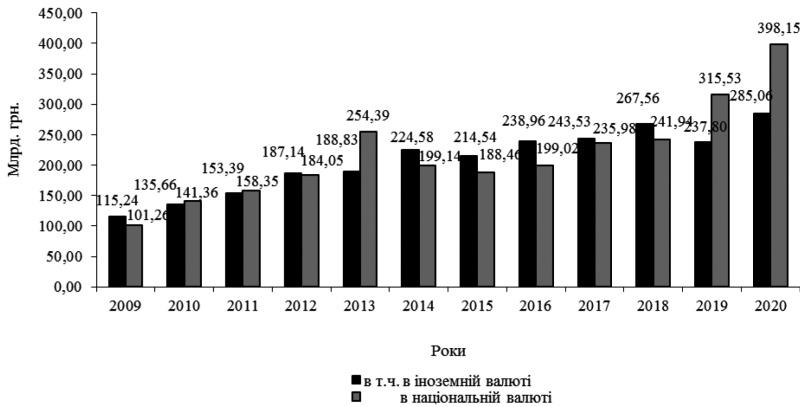

Рис. 2.18 – Обсягу сформованих депозитних ресурсів фізичними особами залежно від виду валюти

Джерело: складено авторами на основі [134]

Таким чином, до 2012 року включно у структурі заощаджень перевагу мали вклади в іноземній валюті (крім показника 2012 року). Однак різниця між депозитами в національній та в іноземній валютах була несуттєвою. У 2013 році спостерігаємо значне зростання заощаджень населення, що були здійснені у гривні (254,39 млрд грн). Починаючи з 2014 року і до початку 2018 року на ринку депозитних послуг користувалися найбільшим попитом депозитні продукти з можливістю робити заощадження в іноземній валюті. Проте у 2019 році така ситуація змінилася. Різниця між обсягами вкладів фізичних осіб в іноземній та національній валюті була суттєвою.

У 2014 році 199,14 млрд грн фізичні особи зберігали у гривні і 224,58 млрд грн – в іноземній валюті. Наприкінці 2016 року вже 199,02 та 238,06 млрд грн відповідно. Проте, починаючи з 2017 року ситуація почала поступово змінюватися, а обсяги депозитів у національній валюті почали перевищувати аналогічні показники вкладів, здійснених в іноземній валютах. Така ситуація є позитивною та свідчить про часткову зміну моделі депозитної поведінки громадян у бік підвищення довіри їх до здійснення заощаджень у гривні. Це може бути пов'язане з вартістю депозитів, яку пропонують, насамперед, банківські установи в Україні. Відсоткові став-

ки за гривневими заощадженнями досить сильно перевищують проценти за депозитами, які пропонуються в іноземних валютах.

У табл. 2.4 наведено інформацію про частки вкладів, що здійснені в різних валютах, у загальній структурі депозитного портфеля банківської системи України.

Таблиця 2.4

**Питома вага залучених коштів
фізичних осіб у різних валютах**

Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в іноземній валюті	53,23	48,97	49,20	50,42	42,60	53,00
Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в національній валюті	46,77	51,03	50,80	49,58	57,40	47,00
Назва показника	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в іноземній валюті	53,24	54,56	49,02	52,51	42,98	41,72
Питома вага залучених коштів фізичних осіб депозитними установами в національній валюті	46,76	45,44	50,98	47,49	57,02	58,28

Джерело: складено авторами

Важливою складовою пізнання особливостей сформованої поведінки домогосподарств на ринку депозитних послуг є аналіз структури коштів за термінами їх залучення депозитними установами від фізичних осіб. Для економіки держави найкращою є ситуація, за якої обсяги строкових депозитів є найбільшими в загальному об'єкті сформованих заощаджень населення.

Аналізуючи наведену на рис. 2.19 інформацію, можна констатувати превалювання строкових депозитів над вкладами до запитання в загальному депозитному портфелі фізичних осіб в Україні.

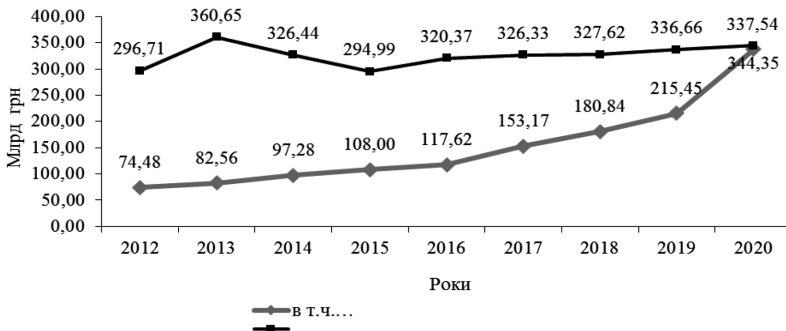

Рис. 2.19 – Обсяг сформованих депозитних ресурсів фізичними особами залежно від їх терміну

Джерело: складено авторами на основі [134]

Отже, станом на кінець 2020 року обсяг строкових депозитів населення становив 337,54 млрд грн, а коштів до запитання – 344,35 млрд грн. У загальному обсязі питома вага депозитів, що вкладені на певний термін, дорівнює 50,4 %. Відповідно, вклади на вимогу – 49,4 %. Тренди зазначених показників, що наведені на рис. 2.18, дають підстави стверджувати, що з 2013 по 2020 роки в Україні спостерігаються тенденції до зниження обсягів строкових депозитів фізичних осіб, але у 2016–2017 роках дещо ситуація стабілізувалася. Кумулятивний показник обсягу строкових коштів і не перевищив показник 2013 року (360,65 млрд грн).

Дані щодо обсягів вкладів на вимогу свідчать про поступове зростання таких депозитів. Якщо у 2012 році їх загальний показник становив 74,48 млрд грн, то у 2020 році – 344,35 млрд грн. Це свідчить про значно більшу швидкість нарощення обсягів вкладів на вимогу.

Останнім етапом проведення дослідження особливостей сучасної моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг є використання індексного аналізу для з'ясування характерних рис динаміки розвитку як окремих депозитних установ, так і трансформації схильності населення до здійснення заощаджень. Використовуючи методичні засади реалізації зазначеного виду аналізу, що представлені в підрозділі 2.1, проведемо відповідну діагностику.

На рис. 2.20 представлені основні результати проведення індексного аналізу розвитку ринку депозитних послуг в Україні (додаток Е). Отримані дані дають можливість зробити такі висновки. Насамперед індекси функціонування банківських установ на цьому ринку показують, що після 2013 року активність цих установ поступово знижується. Частково це може бути пов'язане зі зниженням їх кількості, що, відповідно, негативно вплинуло на кумулятивний індекс їхнього розвитку. Проте дані 2016 та 2017 року засвідчують, що критичний момент 2015 року пройдений й у 2018-2020 роках відбувається зростання.

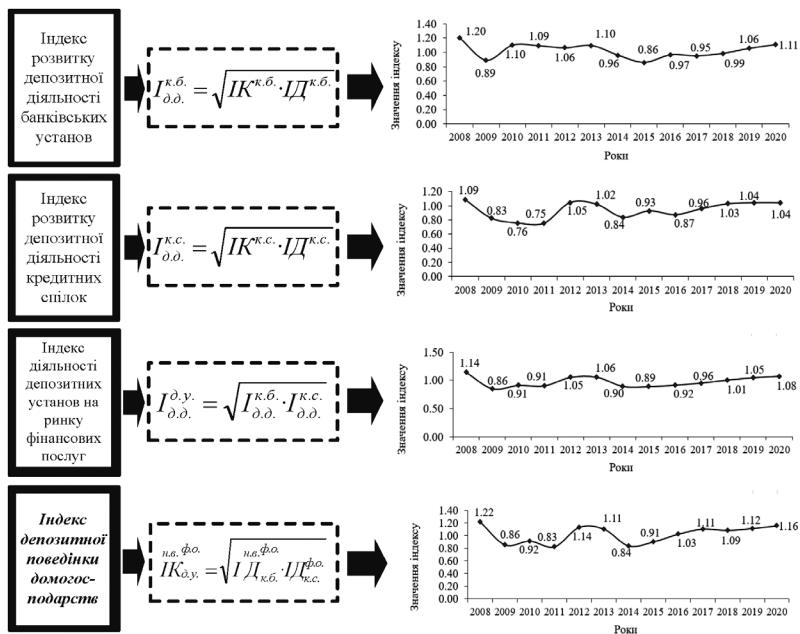

Рис. 2.20 – Результати застосування індексного аналізу до вивчення сформованої моделі депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України

Джерело: складено авторами

Індекс функціонування кредитних спілок на ринку депозитних послуг лише підтверджує раніше визначену тезу щодо поступового занепаду системи кредитної кооперації в Україні. Протягом 2009-2011 років спостерігався значний спад діяльності цих установ. У 2012-2013 варто відзначити певне відновлення їх активності у частині залучення заощаджень фізичних осіб. Однак починаючи з 2014 року і завершуючи 2020 роком відбувалося поступове зменшення ролі цих установ у розвитку ринку депозитних послуг.

Особливістю індексного аналізу є порівняння показників у поточному році з попереднім. Якщо в попередньому періоді був значний спад показника, а в поточному відбувається певне відновлення, то в довгостроковій перспективі зростання взагалі може не бути, оскільки база порівняння для визначення індексу може бути просто низькою. Таку ситуацію спостерігаємо у 2015 та 2016 роках, коли основні показники функціонування ринку депозитних послуг у 2014 та 2015 значно знизилися у порівнянні з даними параметрами 2013 року. Проте у 2015 та 2016 роках індекси визначаються на основі дуже низьких основних показників активності депозитних установ в Україні.

Кумулятивний індекс діяльності депозитних установ на ринку фінансових послуг загалом демонструє тренд, що притаманний більшою мірою ринку банківських депозитних послуг. Водночас його базові індекси є гіршими, оскільки їхнє значення було зменшено під впливом індексів розвитку кредитних спілок як депозитних установ. На кінець 2020 року спостерігаємо загалом зниження темпів розвитку ринку депозитних послуг у порівнянні з попередніми періодами. Відповідно, така ситуація спостерігалася в діяльності всіх фінансових посередників, що функціонують на такому ринку.

Індекс депозитної поведінки домогосподарств наприкінці 2020 року становив 1,16 од., що свідчить про збільшення обсягів залучених депозитними установами коштів цих економічних суб'єктів та зростання їх схильності до здійснення заощаджень. Зауважимо, що темп росту таких коштів спостерігався також і у 2018-2019 роках (1,09 та 1,12 відповідно).

Таким чином, у межах цього дослідження виконано аналіз сучасного розвитку депозитного ринку України з деталізацією функціонування основних видів депозитних установ у його межах. Дані проведеного дослідження дають підстави стверджувати про превалюючу роль банківських установ у розвитку депозитного ринку України, незважаючи на численні турбулентні процеси в розвитку банківської системи та значну кількість банків, що виведені з фінансового ринку країни.

Також проведений аналіз розвитку ринку депозитних послуг в Україні показав існування значних диспропорцій у його функціонуванні, детальний опис яких вимагає реалізації більш поглибленого дослідження. Саме це і буде реалізовано в наступному розділі монографії, де будуть розглянуті питання визначення базових проблем у розвитку зазначеного ринку з обґрунтуванням причин їх виникнення та особливостей впливу на функціонування як депозитних установ, так і процес формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг.

2.3. Обґрунтування основних перешкод формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України

Ринок депозитних послуг є невід'ємною частиною розвитку національної економіки держави. Ці дві системи онтологічно пов'язані між собою і зміна будь-якої з них приводить до трансформації і іншої. Саме тому визначення перешкод, що стримують розбудову зазначеного ринку, є важливою складовою подальшого розвитку національного господарства держави.

Таким чином, у поточному підрозділі основну увагу сфокусуємо на питаннях аналізу проблем функціонування ринку депозитних послуг та процесів формування депозитної поведінки домогосподарств в українському суспільстві. У межах цього дослідження будуть вивчені не лише сек-

торальні, вузькі перешкоди подальшого функціонування зазначеного ринку, але і планується проаналізувати базові макроекономічні деструктивні процеси, що стримують його розвиток.

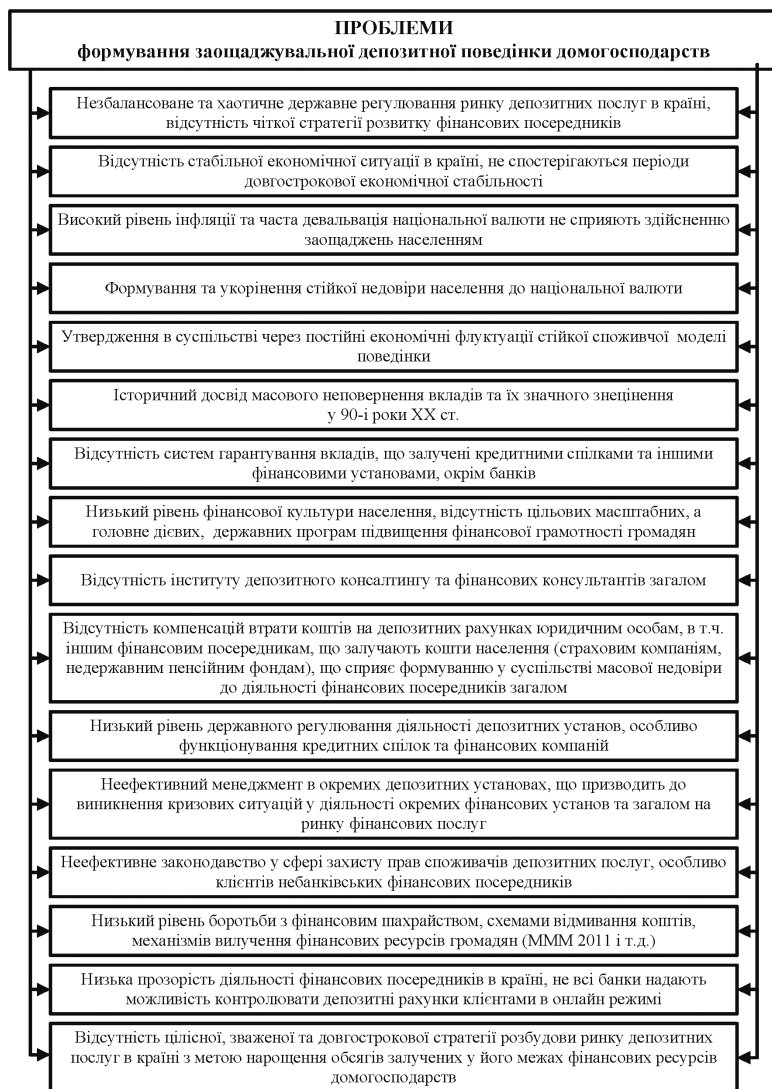

Рис. 2.21 – Проблеми формування депозитної поведінки домогосподарств

Джерело: складено авторами з урахуванням [3, с. 185; 57; 58; 83; 110; 118, с. 79; 191; 200]

Враховуючи аналітичну інформацію, що була отримана в попередньому розділі роботи під час вивчення сучасних тенденцій функціонування ринку депозитних послуг та особливостей поведінки домогосподарств у його межах, визначимо основні проблеми розвитку такого ринку. Їх перелік представлений на рис. 2.21. Розглянемо найбільш важливі.

1. Відсутність стабільної економічної ситуації в країні, не спостерігаються періоди довгострокової економічної стабільності.

Загальновідомо, що для вкладення грошових коштів важливими передумовами залишається стабільність та прогнозованість розвитку ринку депозитних послуг та потенційно можливих змін умов функціонування фінансових посередників. Це є одним із ключових факторів забезпечення можливості корекції та формування депозитної поведінки домогосподарств в Україні.

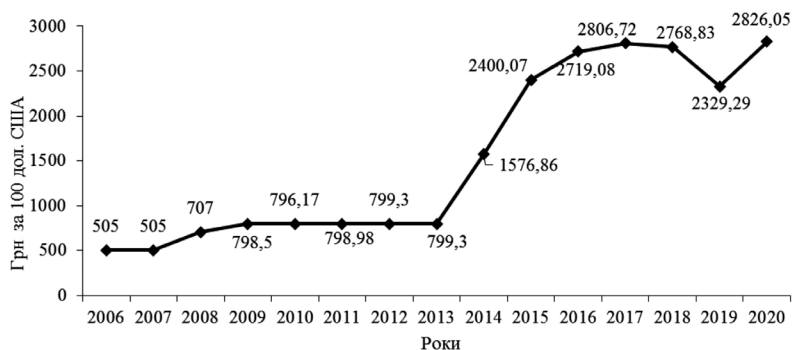

Рис. 2.22 — Вартість гривні за 100 доларів США у 2008-2020 роках

Джерело: побудовано авторами на основі [134]

Проте в Україні протягом останніх десяти років, як уже зазначалося, пройшли дві кризи, які кожного разу негативно впливали на умови функціонування фінансових установ та ставлення до їхньої діяльності з боку клієнтів. Кожного разу поступово рівень довіри, насамперед, населення, відновлювався, але не на тривалий період. Як показує вже сформований досвід, наслідки кризи

2013-2014 років фінансовий ринок буде відчувати наступні 4-5 років. Особливо негативний вплив на його розвиток здійснила різка девальвація національної валюти, яка швидко обезцінила реальну вартість гривні.

На рис. 2.22 наведено вартість гривні за 100 доларів США у 2008-2017 роках.

Наведені дані лише показують рівень втрати коштів громадянами України, які здійснювали ощадну поведінку. До цього негативного тренду також варто додати ще зростання індексів інфляції, які ще більше вплинули на купівельну спроможність гривні (рис. 2.23).

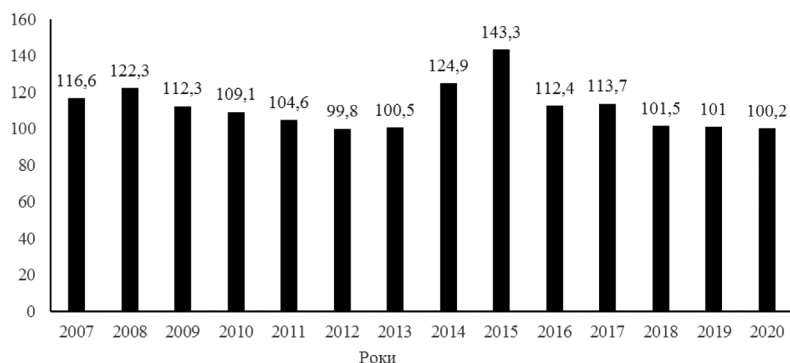

Рис. 2.23— Показники індексу інфляції в Україні у 2006-2020 роках

Джерело: побудовано авторами на основі [135]

Наслідком таких економічних процесів стало наступне:

1) масове зростання довіри українців до іноземних валют, придбання яких дозволяє убезпечити себе від втрати реальної вартості власних коштів;

2) зниження довіри до діяльності депозитних установ, оскільки немає гарантії, що в майбутньому власні кошти громадян не обезцінюють знову;

3) підвищення рівня в суспільстві споживчої модель поведінки громадян, які відмовляються від здійснення будь-яких заощаджень;

4) різке зниження реальних доходів населення України призвело до зменшення можливостей громадян здійснювати заощадження.

Також ситуація з нарощенням рівня депозитних коштів у межах ринку фінансових послуг через створення умов для формування заощадної поведінки громадян ускладнюється погіршенням демографічної ситуації в державі, масовим виїздом громадян за кордон, досить часто на постійне місце проживання. Зауважимо, що виїжджають насамперед громадяни, які є потенційними клієнтами фінансових установ, працюють, отримують певний дохід, сплачують податки. Поступовий відтік працездатного населення лише погіршує ситуацію і на депозитному ринку країни.

Отже, створення стабільних економічних умов розвитку національного господарства є запорукою і поступового відновлення та функціонування ринку депозитних послуг. Розширення позитивного впливу таких чинників на процеси прийняття рішень щодо здійснення заощаджень є ключовим завданням державних органів влади.

2. Неефективне законодавство у сфері захисту прав споживачів депозитних послуг, особливо клієнтів небанківських фінансових посередників.

Наявність у державі ефективної системи чинного законодавства у сфері захисту прав споживачів є важливим чинником підвищення їх зацікавленості у придбанні відповідних послуг. Ринок фінансових послуг не є винятком серед інших ринків товарів та послуг. У межах такого ринку відбувається взаємодія між споживачами, тобто покупцями, та виробниками, тобто продавцями, фінансових, зокрема й депозитних, продуктів. У межах ринку депозитних послуг передусім можуть порушуватися права власників фінансових ресурсів, що передали їх у користування фінансовим установам.

В Україні окреслена система захисту прав споживачів фінансових послуг на сьогодні не забезпечує гарантовані права громадянам на повернення власних ресурсів. Насамперед єдиним способом у межах усього ринку фінансових послуг для клієнтів фінансових установ є повернення коштів через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб і в обмеженому розмірі (на сьогодні 200 000 грн.).

Проте, крім гарантій, також існують проблеми в наданні послуг фізичним особам кредитними спілками та рештою небанківських фінансових установ. Нестабільність норматив-

но-правової бази, що регулює депозитні відносини, має значний вплив на рівень довіри населення до відповідних фінансових посередників. По-перше, це стосується можливих змін у законодавстві щодо „заморожування” видачі депозитів або введення певних обмежень на їх видачу (наприклад, для валютних депозитів їх повернення може здійснюватися не у валюті вкладу, а у гривні за курсом банку на день проведення операції, у деяких випадках таке обмеження діє лише для дострокового розірвання депозитного договору). По-друге, відсутнє законодавче регулювання депозитної діяльності кредитних спілок. По-третє, не відпрацьованим залишається механізм боротьби з шахрайською діяльністю небанківських організацій фінансового типу.

Саме тому окреслені проблеми потребують вирішення для підвищення рівня зацікавленості та впевненості громадян у доцільності здійснювати заощадження і передавати їх у власність фінансовим установам.

3. Утвердження в суспільстві через постійні економічні флуктуації стійкої споживчої моделі поведінки.

Нестабільність зовнішнього щодо депозитного ринку макроекономічного середовища, як уже зазначалося, приводить до зміни стереотипів моделі загалом фінансової поведінки індивіда, оскільки йому необхідно адаптуватися під нові умови існування. Різде зниження вартості його власних коштів у багатьох випадках викликають розпач та розчарування у власній вже сформованій поведінці, і особи відмовляються від неї, або не можуть її реалізовувати в подальшому через нові фінансові труднощі.

Саме такі процеси проводять до того, що з часом певний сегмент клієнтів депозитних установ повертають власні кошти і витрачають їх на споживання: придбання техніки, мобільних девайсів, купівля житла, автомобілів тощо. Враховуючи, що такі предмети виробляють за кордоном, то поступово грошові ресурси перетікають із внутрішнього фінансового ринку держави, де вони б могли бути перетворені у кредитні та інвестиційні кошти, на зовнішні ринки, до міжнародних компаній. Відтік фінансових ресурсів також негативно впливає і на платіжний баланс держави.

Формування споживчої моделі поведінки громадян є притаманним на сьогодні більшості країн світу. Саме нині відбувається різкий перехід від ощадної моделі, якої дотримувалися громадяни раніше, до споживчої, яка стає дедалі більш популярною, особливо серед молоді. Проте саме деструктивні чинники, що відбуваються в межах економіки України, лише прискорюють цей процес. Також формуванню споживчої моделі поведінки громадян сприяє і нерозвиненість фінансового ринку країни, відсутність значного спектра фінансових продуктів, у які можна вкладати з невеликим ризиком для фізичних осіб.

4. Відсутність систем гарантування вкладів, що залучені кредитними спілками та іншими фінансовими установами, крім банків.

Зазначена проблеми є надзвичайно важливою в Україні і здійснює дійсно деструктивний вплив на функціонування ринку депозитних послуг. Зокрема, на сучасному етапі розвитку національної економіки провідну роль у поверненні вкладів економічним суб'єктам у разі банкрутства банківської установи відіграє передусім система гарантування вкладів, яка здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Проте зазвичай виплати здійснюються через півроку, що значно знижує їхню реальну вартість, особливо в період девальваційних та інфляційних процесів. Саме тому, коли вкладнику повертають його кошти, то проблеми компенсацій йому втрачених можливостей залишається відкритою.

На рис. 2.24 наведено інформацію про розміри відшкодувань втрат фізичних осіб, що були зафіксовані на кінець кожного року. Зауважимо, що зміни гарантованих сум відбувалися постійно, але для простоти порівнянь було враховано суми гарантій на кінець грудня кожного періоду. Такі суми були перераховані в доларовому еквіваленті для відображення їхньої реальної вартості протягом останніх дванадцяти років.

Таким чином, дані рис. 2.24 засвідчують суттєве зниження реальних сум гарантування вкладів фізичних осіб в Україні після 2013 року. Фактично рівень виплат таких сум гарантій опустив-

ся до значення 2008 року (десять років). Наведені дані лише підтверджують необхідність підвищення гарантованих сум виплат, що дозволить створити більш привабливі умови залучення коштів на ринок депозитних послуг.

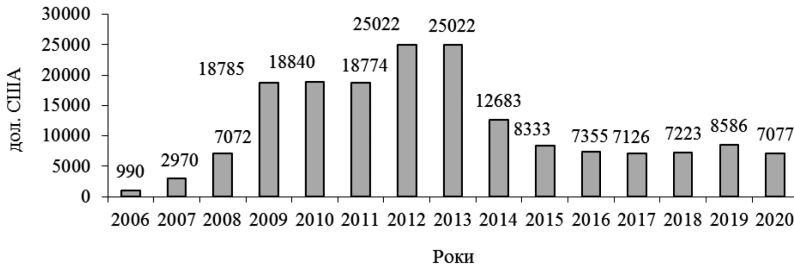

Рис. 2.24 – Розмір гарантованої суми відшкодування за вкладами фізичних осіб у 2006-2020 роках

Джерело: побудовано авторами на основі [134; 169]

Отже, існує досить серйозна проблема у здійсненні реальної компенсації втрачених коштів клієнтами, що надали власні фінансові ресурси в розпорядження банкам. Такий процес є надзвичайно актуальним у контексті формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг.

Більш того, ситуація ще погіршується тим, що гарантії ФГВФО поширюється виключно на вкладників банківських установ. Повернення депозитів, що залучаються кредитними спілками, не гарантується державою. Саме така ситуація стала однією з основних причин занепаду системи кредитної кооперації в Україні. Окремлена проблеми потребує розробки дієвого механізму гарантування всіх вкладів у межах депозитного ринку України, оскільки лише комплексний підхід до їх захисту дозволяє забезпечити процеси формування правильної моделі депозитної поведінки громадян.

Потребують також вирішення і проблеми компенсацій вкладів фізичних осіб у межах діяльності інших фінансових установ. Наприклад, виплата коштів страхових компаній життя (СК life-страхування), недержавних пенсійних фондів (НПФ), інсти-

тутів спільного інвестування також не гарантується державою та іншими громадськими, саморегульними об'єднаннями. Відповідно, цілком можлива ситуація, за якої клієнт, втративши кошти, що ним були вкладені до НПФ або СК life-страхування, не буде в подальшому здійснювати взагалі будь-які заощадження та передавати кошти в розпорядження іншим, у тому числі депозитним, установам.

Таким чином, питання формування єдиної системи гарантування вкладів та виплат фізичним особам, що передали свої кошти в розпорядження фінансовим посередникам, стабільність та надійність функціонування яких гарантує держава, є об'єктивно існуючою проблемою, що потребує вирішення.

5. Низький рівень боротьби з фінансовим шахрайством, схемами відмивання коштів.

Вище вже зазначалося, що важливу роль у формуванні дієвої з позиції розвитку національної економіки моделі депозитної поведінки відіграє власний досвід особи, яка вже надавала кошти в розпорядження фінансовим установам. Також важливим чинником може бути досвід найближчого оточення людини. Саме це обов'язково варто враховувати при реалізації заходів трансформації ринку депозитних послуг через реалізацію впливу на поведінку фізичних осіб у його межах.

Однак в Україні, крім значного зниження кількості банківських установ, досить поширеними є явища існування фінансових пірамід, які через агресивну рекламу та користуючись низьким рівнем фінансової грамотності громадян, залучають кошти населення та, відповідно, з часом зникають. У такому випадку власники коштів втрачають їх, а це впливає на їхнє ставлення до процесів заощадження та знижує рівень довіри до фінансових установ загалом.

Фінансова піраміда – це шахрайський спосіб забезпечення доходу за рахунок постійного залучення грошей від нових учасників, що неминуче закінчується банкрутством і збитками для інвесторів, які вклали свої гроші останніми [141].

Фактично, фінансова піраміда функціонує через залучення коштів населення за допомогою реалізації сильного пси-

хологічного тиску на процеси прийняття ними рішень. Характерним для пірамідальних схем є використання кількох компаній, які приховують фінансову піраміду, кількаразова їх реорганізація, зміна організаційно-правових форм, юридичної адреси, офшорна реєстрація [202, с. 229]. Вкладників закликають довго не обмірковувати, а швидше вкладати свої гроші у проєкт. Такий психологічний вплив здебільшого не дозволяє клієнту-жертві адекватно оцінити ситуацію. До того ж деякі фінансові організації пірамідального характеру використовують у своїй діяльності нейролінгвістичне програмування для впливу на рішення потенційних інвесторів. Договір між новим учасником та організацією переважно укладається в такій формі, що в разі розпаду компанії вкладникам нічого не повертається [202, с. 229].

За останні роки державними органами було виявлено діяльність досить значної кількості фінансових установ пірамідального типу, які діяли на території України. До них належать King's Capital, Lionebank, ТОВ «MMCIC Інвестментс», NewPro, ТОВ «Лавина подарунків» тощо [202, с. 231]. Проте, як показує досвід, реагування держави завжди є запізним у таких процесах і не вирішує основної проблеми – унеможливлення виникнення подібних структур та здійснення ним негативного впливу на процес формування депозитної поведінки домогосподарств.

Актуальними також залишаються питання боротьби з проявами шахрайських дій у межах ринку депозитних послуг. Зокрема, неправомірною діяльністю кредитних спілок у 2007-2008 роках, яка після настання фінансово-економічної кризи, призвела до масово закриття цих установ та втрати їхніми клієнтами коштів. При цьому відбувалися процеси відкриття кримінальних справ проти засновників та менеджерів таких установ. Однак громадяни втратили свої фінансові ресурси ще і під час кризи.

Шахрайські дії суб'єктів фінансового ринку, які підривають довіру населення до цих інститутів, призводять виключно до того, що для населення пріоритетною залишається готівко-

ва форма збереження заощаджень, що, як наслідок, зумовлює їх низьку активність на депозитному ринку. Низький рівень довіри, у свою чергу, стає причиною виникнення ще однієї проблеми функціонування фінансового ринку – кризи інвестицій, оскільки ті грошові кошти, які фізичні особи зберігають у формі готівки, фактично є вилученими з фінансово-економічної сфери, хоча могли б бути використані для кредитно-інвестиційної діяльності [152].

6. Низька прозорість діяльності депозитних установ у країні.

Низький рівень інформованості вкладників на ринку депозитних продуктів України провокує виникнення асиметрії інформації, якою володіють сторони депозитних відносин. Дослідження „ринку лимонів” Джорджем Акерлофом [225] можна спроектувати і на депозитний ринок у контексті необґрунтованих дій вкладників у зв'язку з недостатнім обсягом інформації щодо певного депозитного продукту.

Недостатня поінформованість вкладників виникає через неповний обсяг даних, що банки надають стосовно своєї діяльності. Це продемонстрував процес зниження кількості банківських установ через визнання НБУ їх неплатоспроможними. Таке рішення, у свою чергу, було прийнято на основі проведення відповідних стрес-тестів. Саме це показало наявність глибинних проблем забезпечення фінансової стійкості банківських установ, зокрема і системних банків, які є важливими для функціонування всього господарства країни і вже залучили значні обсяги фінансових ресурсів від населення. Крім того, такі установи для видимого виконання нормативів НБУ залучали депозити населення під найбільші відсотки на депозитному ринку, що було привабливим для вкладників.

Асиметрія інформації призводить до підвищення рівня морального ризику та виникнення рефлексивних процесів на депозитному ринку, що можуть супроводжуватися панікою, масовим достроковим вилученням депозитів та фінансовими втратами учасників депозитних відносин.

Складна ситуація залишається у сфері підвищення інформаційної прозорості функціонування кредитних спілок. Маючи

у розпорядженні значно менші можливості щодо впровадження сучасних інформаційних технологій, які стають одними з найбільш поширених інструментів підвищення інформаційної прозорості на ринку фінансових послуг, кредитні спілки взагалі обмежуються виключно створенням сайту та висвітленням загальної інформації на ньому.

7. Низький рівень фінансової грамотності громадян.

Враховуючи вищенаведені та обґрунтовані проблеми формування депозитної поведінки домогосподарств в Україні, цілком логічно виділити ще одну з найбільш та складніших у вирішенні проблему – низький рівень фінансової грамотності населення. Така ситуація пов'язана з багатьма чинниками, до яких можна віднести історичні, економічні, політичні та інші фактори.

У часи Радянського Союзу не існувало потреби аналізувати діяльність фінансових посередників та насторожено ставиться до їхньої діяльності. Громадяни знали, що власні кошти вони зможуть отримати в будь-якому випадку. Однак розпад держави призвів до переходу центру відповідності за збереження коштів від держави до окремого індивіда. Проте населення не було готове до такої ситуації і не володіло необхідними знаннями. Відповідно, в Україні питання підвищення фінансової грамотності залишається актуальним з часів проголошення її незалежності.

Нерозвинений фінансовий ринок та складна макроекономічна ситуація 90-х років ХХ ст. не вимагала впровадження механізмів нарощення фінансової грамотності громадян, оскільки фінансових посередників було мало, їхні послуги користувалися найбільшим попитом саме в юридичних осіб.

А втім, поступово ситуація почала виправлятися і через підвищення рівня розвитку ринку фінансових послуг проблеми низького рівня фінансової грамотності українського суспільства ставали більш актуальними. Криза 2007-2008 років актуалізувала цю проблему й показала, що через окреслену ситуацію велика кількість громадян опинилася у скрутному становищі, яке частково було зумовлено відсутністю навиків аналізувати власну спроможність обслуговувати взяті позики.

Криза 2009 року продемонструвала, що населення стало обережнішим у виборі фінансових послуг та установ, що їх надають. Проте швидкий розвиток ломбардів та кредитних компаній свідчить про існування певного вакууму в розумінні громадянами специфіки діяльності таких установ.

Низький рівень фінансової грамотності населення призводить до формування неефективної моделі його фінансової поведінки, оскільки характеризується:

- неспроможністю вкладників обрати для себе оптимальний набір фінансових продуктів, які б задовольнили потреби споживача, враховуючи його спосіб життя, специфіку діяльності та фінансові очікування;

- нездатністю оцінити ризики для себе у процесі вибору депозитного продукту;

- низьким рівнем довіри до депозитних установ, що провокує невисоку активність населення на депозитному ринку та небажання користуватися інноваційними фінансовими продуктами, які пропонують такі установи;

- рефлексивністю фінансової поведінки, що зазвичай має негативні наслідки для суб'єктів фінансових відносин, пов'язані з фінансовими втратами та погіршенням їхньої репутації. Вона призводить до непередбачуваної реакції на певні зміни в соціально-економічній чи політико-правовій сферах життя суспільства, що характеризується спонтанністю, необдуманістю та нездатністю оцінити реальні ризики [153].

Окреслене лише підтверджує важливість підвищення рівня фінансової грамотності, визначення пріоритетів реалізації державних програм у цій сфері, залучення міжнародної допомоги та врахування закордонного досвіду вирішення цієї проблеми в Україні.

Враховуючи основні положення проведеного дослідження сучасного стану функціонування ринку депозитних послуг в Україні та особливості існуючої депозитної поведінки домогосподарств у його межах, проведемо SWOT-аналіз наявних тенденцій розвитку такого ринку. У табл. 2.5 представлена модель такого аналізу.

Таблиця 2.5

SWOT-аналіз ринку депозитних послуг України

Сильні сторони	Слабкі сторони
– підвищення фінансової стійкості банків через „очищення” ринку від неконкурентоспроможних депозитних установ; – існування схем гарантування вкладів фізичних осіб у межах банківської системи; – впровадження нових інформаційних технологій банківськими установами, що дозволяє підвищити якість надання депозитних послуг; – наявність іноземних банківських установ, які поширюють сучасний світовий досвід обслуговування клієнтів, зокрема моделі залучення депозитних ресурсів; – підвищені відсоткові ставки за депозитними продуктами;	– високий рівень доларизації депозитів; – переважання в депозитному портфелі коштів на вимогу; – неврегульованість питання стосовно гарантування вкладів членів КС; – складна та тривала процедура відшкодування депозитів у разі банкрутства банківських установ; – скорочення банківських установ та, відповідно, конкуренції на ринку депозитних послуг; – відсутність прямої залежності між обсягами сформованих депозитних ресурсів та виданих кредитів у реальний сектор економіки; – низький рівень доходів, що ускладнює процес формування депозитної бази; – низька культура заощаджень у суспільстві; – низький рівень інформаційної прозорості функціонування депозитних установ;
Можливості	Загрози
– поступове запровадження інноваційних технологій у процес надання фінансових послуг клієнтам різних типів; – поступовий прихід нових іноземних банків на ринок фінансових послуг та підвищення конкуренції за ресурси населення; – впровадження системи гарантування для вкладів, що залучені кредитними спілками; – розширення системи фінансового консалтингу, що може сприяти підвищенню вкладення коштів їхніми власниками в розпорядження фінансовим установам; – стабілізація економічної ситуації в країні та забезпечення прогнозованих рівнів інфляції та курсу національної валюти;	– погіршення макроекономічного середовища функціонування депозитних установ; – подальше проведення очищення банківської системи від нестабільних установ, що може привести до турбулентних процесів у цій сфері; – низькі темпи відновлення економіки та соціально-економічного рівня забезпечення населення; – відсутність дієвих програм підвищення фінансової грамотності населення; – не проведення реформи державного регулювання діяльності фінансових посередників; – скорочення чисельності працездатного населення в країні.

Джерело: складено авторами

Отже, вирішення наведених вище системних проблем у цій сфері дозволить збільшити прозорість функціонування депозитного ринку України, сприятиме підвищенню рівня довіри вкладників до діяльності депозитних установ та забезпечить нарощення обсягів фінансових ресурсів, що акумульовані ними, з метою перетворення їх у кредитний та інвестиційний кошти для модернізації національного господарства.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальні засади розробки та впровадження механізму форму- вання депозитної поведінки домо- господарств

Розвиток сучасної економіки важко уявити без ефективного функціонування ринку фінансових послуг та, зокрема, його окремого компонента – депозитного ринку. Саме в межах останнього різні за своєю природою економічні суб'єкти мають можливість отримувати додатковий дохід від тимчасово вільних власних фінансових ресурсів. Функціонування депозитного ринку є важливим також з позиції забезпечення стабільного та ефективно діючого фінансового ринку. Саме тому розбудова депозитного ринку держави є вагомим передумовою реформування всієї національної економічної системи.

Погоджуємося з В. В. Ящук, яка зауважує, що якщо в країні розвивається система інституціональних інвесторів, банківська система, ринок цінних паперів, які користуються довірою населення, заощадження,

трансформуючись у інвестиції, здатні приносити додаткові доходи і підвищувати економічний добробут їхніх власників. Використання заощаджень як джерел інвестицій має певні переваги: фінансова сфера отримує додаткове джерело інвестицій, а населення – можливість підвищувати свій добробут за рахунок ефективного використання своїх тимчасово вільних коштів [219, с. 89].

Проте розвивати ринок депозитних послуг без формування умов для зростання обсягів заощаджень фізичних осіб у сучасних умовах функціонування всієї фінансової системи неможливо. Це підтверджує і закордонний досвід розвитку ринків фінансових послуг. Отже, фінансові ресурси домогосподарств виступають важливим джерелом розвитку національної економіки, оскільки є більш стабільними з позиції їх мобільності, являють собою внутрішні джерела, що дозволяє підвищувати рівень фінансової безпеки країни. Таким чином, важливість ролі населення в розбудові ринку фінансових послуг не викликає сумнівів. З іншого боку, саме громадяни є тими суб'єктами, які є найбільш чутливими до трансформацій банківської системи.

Враховуючи вищезазначене, варто зауважити важливість формування умов для зацікавленості саме домогосподарств у формування депозитних ресурсів та веденні заощадливого способу життя. Безпосередньо це реалізувати без аналізу особливостей проходження процесів зародження ідеї щодо необхідності здійснення заощаджень до оформлення депозитного договору у фінансовій установі не можливо. З іншого боку, існують також загальні детермінанти розбудови ринку депозитних послуг, впровадження яких дозволило б підвищити рівень його розвитку та наростити депозитну базу фінансових посередників.

Для впровадження будь-яких прикладних заходів для формування ринку депозитних послуг важливими залишаються питання обґрунтування теоретичних та методичних засад реалізації такого процесу. Як відомо, у найбільш загальному розумінні процес (лат. *processus* — просування, проходження) означає сукупність різних та взаємопов'язаних станів об'єкта, що характеризують його зміни, спрямовані на досягнення цілісності системного об'єкта. Тут ідеться не просто про рух системного об'єкта у просторі та часі за законами класичної механіки, а про зміни

його стану, які мають певну направленість (підпорядковані певним цілям), та про забезпечення цілісності [170].

У такому випадку актуальними стає дослідження особливостей реалізації процесу розробки та використання механізму формування депозитної поведінки домогосподарств в Україні. Саме такий механізм як окремий об'єкт дослідження складається з окремих компонентів, які взаємопов'язані між собою і в сукупності обґрунтовують найбільш важливі аспекти реформування ринку депозитних послуг. Отже, розглянемо зазначений механізм та всі його окремі елементи більш детально. Схематично його структура представлена на рис. 3.1.

Механізм є категорією, яка використовується в багатьох науках. Сутність у межах кожної системи знань у цю дефініцію вкладається різний.

Термін «механізм» походить від грецького слова та в перекладі означає «машина», тобто спочатку це визначення тлумачили виключно з фізичного погляду й означало воно взаємодію певних елементів, яка приводила до здійснення певного процесу. З часом сутність терміна змінилася і його почали використовувати для опису та пояснення не лише фізичних явищ і процесів, а будь-яких систем, приладів, що визначали певний порядок якогось виду діяльності [29, с. 108].

С. О. Рибак зауважує, що категорії „механізм” та „економічний механізм” запозичені економічною наукою з техніки. Автор зазначає, що механізм – спосіб взаємозв'язку між різнорідними елементами й у сучасних умовах широко використовується в дослідженнях суспільних процесів узагалі й економічних зокрема [159, с. 44]. Важливу роль окреслена категорія відіграє в пізнанні і фінансових об'єктів дослідження.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття „механізм” розглядається як внутрішня будова, система чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище...” [18, с. 665]. Тлумачний словник С. І. Ожегова визначає термін „механізм” як систему, що з'ясовує порядок якого-небудь виду діяльності [187].

Аналіз наведених концепцій розгляду механізму як міждисциплінарної категорії дає можливість розглядати механізм як

сукупність станів та процесів, що пов'язані між собою і складають єдину систему компонентів та взаємозв'язків між ними, яка функціонує з певною метою та реалізує сукупність функцій.

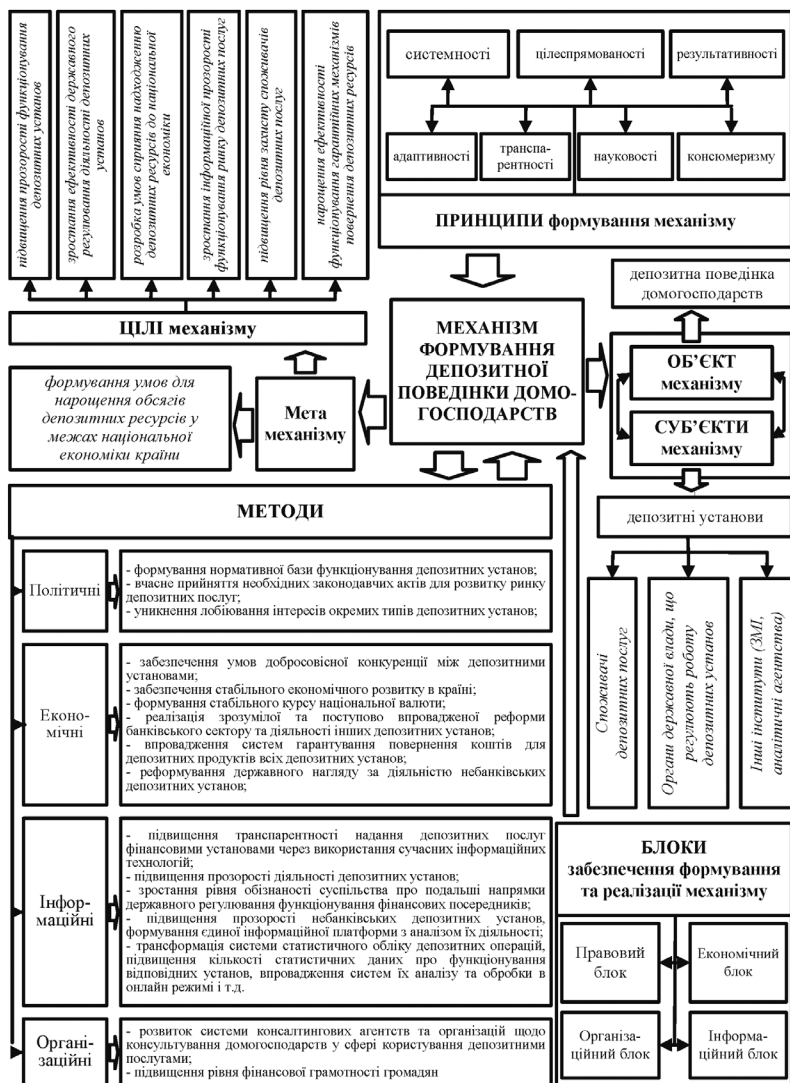

Рис. 3.1 – Механізм формування депозитної поведінки домогосподарств

Сам же механізм формування депозитної поведінки на ринку фінансових послуг являє собою сукупність взаємопов'язаних та узгоджених між собою методів, інструментів впливу та організаційного забезпечення їх використання на діяльність депозитних установ і процес прийняття рішень фізичними особами, які дозволяють досягати визначених цілей такого механізму для виконання ним власних функцій.

Насамперед важливими питаннями розробки та впровадження механізму формування депозитної поведінки на ринку фінансових послуг є обґрунтування базових принципів, на основі яких такий механізм повинен створюватися та функціонувати.

Д. М. Стеченко зазначає, що термін „принцип” у перекладі з латинської мови означає основу, засаду. При цьому під принципом розуміють основне, початкове положення якої-небудь теорії, вчення [8, с. 80]. Принципи є важливими компонентами самої теорії науки, визначають правила її формування та розширення, з одного боку, а з іншого – використовуючи такі правила, дозволяють створювати складну систему базових положень, при дотриманні яких виникають, функціонують та розвиваються об'єкти різної природи.

Отже, до основних з принципів механізму формування депозитної поведінки на ринку фінансових послуг було віднесено такі: системності, цілеспрямованості, результативності, адаптивності, транспарентності, науковості та консюмеризму. Розглянемо їхню сутність детальніше.

Принцип системності полягає в тому, що сам механізм формування депозитної поведінки домогосподарств повинен являти собою систему з набором відповідних складових та їх узгодженості між собою. Відсутність такої взаємодії не дозволяє отримати найбільш потенційно можливі ефекти від впровадження заходів реформування ринку депозитних послуг.

Принцип цілеспрямованості – сутність цього принципу полягає в необхідності формування системи цілей, які повинні бути досягнуті у процесі роботи механізму формування депозитної поведінки домогосподарств. На рис. 3.1 наведено сукупність ба-

зових цілей функціонування зазначеного механізму. На наше переконання, до їх числа варто віднести такі:

- підвищення прозорості функціонування депозитних установ;
- зростання ефективності державного регулювання діяльності депозитних установ;
- розробка умов сприяння надходженню депозитних ресурсів до національної економіки;
- зростання інформаційної прозорості функціонування ринку депозитних послуг;
- підвищення рівня захисту споживачів депозитних послуг;
- нарощення ефективності функціонування гарантійних механізмів повернення депозитних ресурсів.

Відповідно, впровадження сукупності заходів для досягнення окреслених цілей дозволить трансформувати розвиток ринку депозитних послуг та підвищити ефективність його роботи. Частково це можна реалізувати за допомогою зростання зацікавленості фізичних осіб у передачі коштів у розпорядження фінансовим установам.

Кожну з окреслених цілей можна реалізувати, але усвідомлення такого процесу можливо реалізувати виключно через оцінку рівня її досягнення. У такому випадку вже необхідно здійснювати кількісний та якісний аналіз і оцінювати результативність роботи механізму загалом. У цьому випадку важливим стає дотримання принципу результативності механізму формування депозитної поведінки на ринку фінансових послуг.

Принцип результативності – принцип, сутність якого полягає в забезпеченні можливості виміру рівня ефективності використання зазначеного механізму. Тобто цей принцип є базовим щодо аналізу результатів його впровадження. Дотримання такого принципу вимагає конкретизації кпєвних показників, які повинні бути досягнутими в результаті його використання. Такі параметри можуть бути як якісними, так і кількісними й у сукупності складати систему моніторингу ефективності використання наведеного механізму. Проте

діагностика показників стану досягнення сформульованих цілей може показати певні відхилення в їх досягненні. Це може бути пов'язано як з певними складнощами в реалізації концептуальних положень розбудови самого ринку депозитних послуг, так і бути наслідком загальноекономічних трансформацій, що відбуваються в державі. У такому випадку важливим принципом механізму формування депозитної поведінки домогосподарств стає адаптивність його до умов зовнішнього середовища.

Принцип адаптивності – природа такого принципу полягає в усвідомленні необхідності внесення змін до процесу використання зазначеного механізму, оскільки об'єктивно існуючі екзогенні чинники завжди здійснюють вплив на такі відкриті системи, як ринок депозитних послуг і мають здатність трансформувати їхній вектор розвитку. Саме адаптивність вимагає зміни базових методів та інструментів такого механізму, їх комбінації для максимально можливого досягнення поставлених цілей. Інколи і самі цілі також варто переглянути через підвищення рівня стохастичності макроекономічного середовища діяльності депозитних установ, виявлення нових, не прогнозованих умов їх функціонування.

Принцип транспарентності – такий принцип полягає в досягненні рівня максимально можливої інформаційної відкритості всіх процесів трансформації стану ринку депозитних послуг. Особливої уваги заслуговують питання підвищення рівня відкритості даних про депозитні установи. Максимальна відкритість усіх учасників відносин між виробниками та споживачами депозитних послуг лише сприяє зростанню рівня довіри між ними і дає можливість сформувати умови для її зміцнення та капіталізації у вигляді додаткових обсягів депозитних ресурсів.

Принцип науковості – зазначений принцип загалом є універсальним для всіх етапів використання механізму формування депозитної поведінки домогосподарств, оскільки всі елементи такого механізму повинні бути науково визначені, опису підлягають і їх взаємозв'язки. Використання вже розроблених наукових концепцій у сфері реформування ринку депозитних послуг дає можливість на початкових етапах розробки зазначеного механізму

му застосувати більш раціональні та обґрунтовані положення і рекомендації. Це дає можливість підвищити якість його розроблення та подальшого впровадження. Наукового обґрунтування вимагають не лише теоретичні аспекти функціонування такого механізму, але й визначення параметрів оцінки ефективності роботи, кількісне вираження впливу окремих заходів на діяльність депозитних установ, моделювання подальших трансформаційних змін у процесах формування нової моделі депозитної поведінки домогосподарств та ін.

У роботі зазначену сукупність принципів розширено новим принципом *консюмеризму*, сутність якого полягає в забезпеченні належного захисту прав споживачів депозитних послуг та унеможливлення втрати домогосподарствами власних ресурсів. Зміст такого принципу розкрито через обґрунтування положень, дотримання яких сприятиме забезпеченню захищеності прав користувачів депозитних послуг на кожному етапі взаємодії з банками та кредитними спілками (залучення; вкладення; зберігання; використання та повернення). В Україні на сьогодні існує необхідність підвищення захищеності прав споживачів депозитних продуктів у частині забезпечення гарантій повернення їхніх коштів у випадках банкрутства фінансових установ. Існування такого механізму виключно в межах банківської системи не може забезпечити розвиток процесів формування системної заощадливої поведінки домогосподарств у межах усього ринку депозитних послуг.

Відповідно для ефективного використання механізму формування депозитної поведінки домогосподарств важливим є обґрунтування методів та інструментів створення довіри до діяльності депозитних установ. Також вагому увагу варто приділяти питанням наявності врозпорядженні ресурсів для впровадження та ефективного використання такого механізму. Без існування певної сукупності правових, економічних, організаційних та інформаційних можливостей реформувати ринок депозитних послуг неможливо. Розглянемо особливості формування необхідного забезпечення для впровадження зазначеного механізму.

Правовий блок – об’єктивно необхідний блок забезпечення впровадження в життя механізму формування депозитної поведінки домогосподарств, зміст якого полягає в існуванні необхідності коригування діючої та створення нової законодавчої бази для здійснення процесів реформування ринку фінансових послуг. Розробка законодавчих актів у сфері функціонування інститутів фінансового консалтингу та системи гарантування вкладів членів кредитних спілок є невід’ємною частиною реформування ринку депозитних послуг. Прийняття постанов НБУ щодо розкриття інформації різними типами депозитних установ є важливим елементом підвищення інформаційної прозорості їхньої діяльності.

Економічний блок – одна з найбільш важливих складових усього процесу розробки та реалізації механізму формування депозитної поведінки домогосподарств, оскільки полягає у формуванні необхідних обсягів фінансових ресурсів для реалізації заходів трансформації ринку депозитних послуг, використання додаткового фінансування державними органами влади у своїй роботі для забезпечення належних умов здійснення такого процесу. Також економічний блок полягає у прогнозуванні наслідків впровадження різних заходів для покращення діяльності депозитних установ та підвищення зацікавленості домогосподарств у здійсненні заощаджень.

Економічний блок також є важливими елементом забезпечення успішної реалізації механізму формування депозитної поведінки через необхідність у його межах створювати умови для стабілізації економічної ситуації в країні, що є невід’ємною складовою реформування всього фінансового ринку країни та ринку депозитних послуг загалом.

Організаційний блок насамперед полягає в забезпеченні дієвої системи органів державної влади, які б сприяли формуванню раціональної моделі депозитної поведінки на ринку фінансових послуг. Саме на органи влади в Україні варто покладати функції активізації розвитку ринку фінансових послуг, оскільки вони володіють усіма інструментами для їх реалізації.

Ринок депозитних послуг є складовою, як зазначалося, складних процесів, що загалом відбуваються в межах фінансового ринку країни та її економічної системи. Це зумовлює глибокий взаємозв'язок між різними фінансовими процесами, що відбуваються на такому ринку. Саме тому реформування ринку депозитних послуг повинно відбуватися в контексті розвитку всього фінансового ринку країни. Це можна досягати різними способами, включаючи використання інструментів грошово-кредитної політики в державі. Саме завдяки застосуванню таких інструментів державні органи влади мають здатність регулювати відсоткові ставки за кредитними та депозитними програмами.

Інформаційний блок є складовою системи забезпечення створення та реалізації механізму формування депозитної поведінки на ринку фінансових послуг, оскільки в його межах повинні відбуватися процеси, які б сприяли забезпеченню основних учасників депозитних відносин необхідними даними для прийняття виважених рішень. У межах такого блоку варто враховувати особливості продукування інформації різного типу депозитними установами, державними органами влади. Доцільно проводити аналіз існуючих моделей опрацювання та оприлюднення таких даних і покращувати роботу всіх суб'єктів ринку депозитних послуг у цій сфері, враховуючи наявність та потенційне продукування великих масивів фінансової інформації.

Отже, формування достатніх ресурсів у межах блоку забезпечення механізму формування депозитної поведінки домогосподарств є необхідним елементом впровадження будь-яких змін на ринку депозитних послуг держави.

У межах цього підрозділу було обґрунтовано теоретико-методичні підходи до побудови та впровадження механізму формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. Для проведення подальшого дослідження в цій сфері проаналізуємо та обґрунтуємо основні детермінанти розвитку ринку депозитних послуг з метою формування оптимальної моделі поведінки домогосподарств у його межах. Це буде реалізовано в наступному підрозділі монографії.

3.2. Детермінанти формування опти- мальної моделі де- позитної поведінки домогосподарств

Розвиток економіки держави глибоко пов'язаний із розбудовою ринку фінансових послуг. Такий ринок відіграє ключову роль у системі руху фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами, у процесі чого відбувається задоволення їхніх різних потреб. На сьогодні фінансові відносини пронизують усі сфери функціонування національного господарства і, як показує досвід, дуже залежать від рівня розвитку ринку фінансових послуг, у межах якого створюються обсяги коштів для удосконалення діяльності суб'єктів реального сектору економіки.

Така складна узгодженість між ринком фінансових послуг та національною економікою зумовлює необхідність постійного розвитку такого ринку для підвищення його позитивного впливу на фінансовий стан економічних суб'єктів. Ринок депозитних послуг як окрема складова зазначеного вище ринку відіграє одну з ключових ролей у формуванні обсягів фінансових ресурсів у межах національного господарства. Відповідно, без трансформації депозитної системи держави підвищити рівень ефективності роботи ринку фінансових послуг також складно. У зв'язку з цим актуальними стають питання розробки заходів для подальшого розвитку відносин між власниками вільних фінансових ресурсів та депозитними установами.

У попередньому розділі нами було обґрунтовано теоретико-методичні засади розробки та впровадження механізму формування депозитної поведінки домогосподарств.

сподарств на ринку фінансових послуг. Враховуючи наведені концептуальні положення отриманих результатів, у межах поточного підрозділу даної наукової роботи визначимо основні детермінанти подальшого розвитку ринку депозитних послуг з обґрунтуванням їхньої важливості та особливостей впровадження.

Значної уваги заслуговують питання використання коштів домогосподарств для подальшого їх перетворення у кредитні та інвестиційні ресурси. Зокрема, погоджуємося з позицією М. В. Іващенко, що серед усіх джерел формування інвестиційних коштів особливе місце приділяється інвестиціям з боку домогосподарств. Такий інтерес до заощаджень домашніх господарств пояснюється декількома причинами:

- домогосподарства є одним із найважливіших суб'єктів економічної діяльності як на мікро-, так і на макрорівні;
- домогосподарства, незважаючи на рівень доходу, прагнуть до заощадження частини отриманого доходу;
- заощадження домогосподарств трансформуються в інвестиції складно й у такий спосіб на якийсь час виходять із процесу грошового обігу [64].

Р. В. Лавров зауважує, що характерною рисою депозитних операцій є активна роль клієнта банку, який самостійно визначає розмір вкладу, тобто частину своїх доходів, яку він спрямовує на заощадження. Тому вагоме місце в процесі управління депозитними операціями комерційного банку мають займати заходи впливу на економічну поведінку потенційних вкладників. Очевидно, що порядність та чесність банку стосовно клієнтів повинні бути нормою, навіть у найбільш несприятливих ситуаціях для банківської діяльності [99, с. 183].

Таким чином, враховуючи проведений деталізований аналіз сучасного стану ринку депозитних послуг України, що був проведений у другому розділі монографії, та використовуючи отримані у підрозділі 3.1 наукові результати щодо особливостей створення умов для формування оптимальної моделі депозитної поведінки домогосподарств, на наше переконання, до найбільш важливих напрямів подальшої розбудови ринку депозитних послуг в Україні варто віднести наведені на рис. 3.2. Розглянемо найбільш важливі з них та визначимо їхню сутність докладніше.

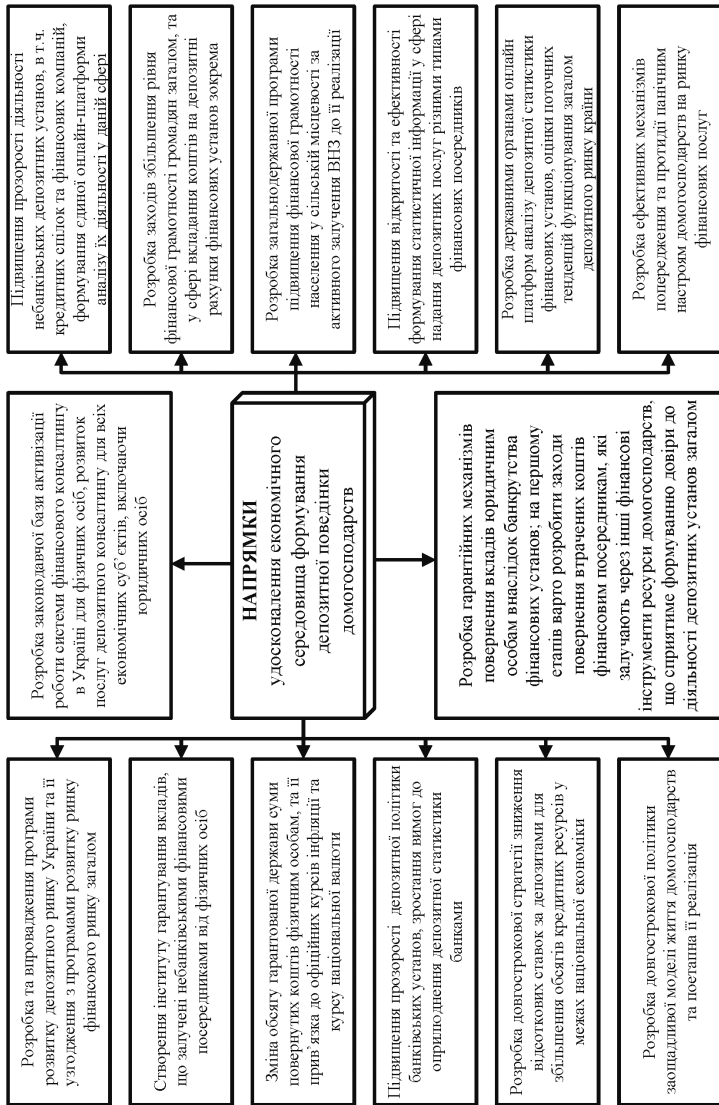

Рис. 3.2 – Напрямки удосконалення економічного середовища формування депозитної поведінки домогосподарств
Джерело: складено авторами з урахуванням [40; 41; 44; 46; 50; 93; с. 51; 167; с. 18-19; 189; с. 276-277; 210]

1. Розробка довгострокової політики заощадливої моделі життя домогосподарств та поетапна її реалізація.

Зауважимо, що тривалий час у центрі уваги державних органів влади не перебувало питання щодо формування в суспільстві ощадної політики зберігання коштів домогосподарствами. На сьогодні загалом ситуація не змінилася. Однак без цілісної програми впровадження заходів щодо підвищення розуміння у суспільстві важливості у міру власних можливостей формування заощаджень є важливим.

Цілком погоджуємося з думкою М. Касьян, який досліджуючи особливості фінансової поведінки українців, зауважує: у цій сфері ми далекі від ідеалу. І найсумніше, що ситуація, пов'язана з фінансовою поведінкою наших співгромадян, ускладнюється відсутністю розуміння з боку можновладців необхідності її вивчення і контролю. А в нинішніх умовах – в умовах економічної та фінансової кризи – розуміння природи, мотивації тієї чи іншої фінансової поведінки повинно бути одним з ключових чинників можливості стабілізації економічної ситуації, зниження рівня фінансової напруженості в суспільстві, усунення валютної паніки і нераціонального зберігання або використання грошових коштів населенням країни. Саме за наявності відповідних мотивацій економічних і особливо фінансових дій люди будуть прагнути до досягнення успіху й добробуту і при цьому діяти на основі справедливих відносин з усіма учасниками ринку [75].

Загальновідомо, що на сьогодні на руках населення знаходиться більше 300 млрд грн вільних фінансових ресурсів, які не залучені депозитними установами і таким чином перебувають поза економічною системою держави. Обсяг є колосальним і його перетворення у кредитні та інвестиційні ресурси є важливим завданням держави в контексті пошуку нових джерел фінансування розбудови національного господарства.

Звичайно, відповідна політика в зазначеній сфері не може бути короткостроковою, а вимагає створення ефективної довгострокової програми стимулювання ощадної поведінки домогосподарств в Україні та трансформації моделі поведінки цих економічних суб'єктів. У такому випадку гостро постає питання підвищення

довіри українського суспільства до діяльності депозитних установ. Це можливо реалізувати лише протягом тривалого проміжку часу.

Для розробки концептуальних засад зазначеної програми необхідністю стає об'єктивно існуюча потреба в дослідження сучасних тенденцій у фінансовій поведінці громадян на ринку депозитних послуг. У другому розділі монографії нами було реалізовано частину такого дослідження. В основі такого аналізу було покладено оцінку статистичних досліджень. Проте в межах такої діагностики не враховують реальні, вже сформовані ресурси громадян, які знаходяться поза депозитним ринком. Саме цей факт вимагає через використання евристичних методів пізнання реалізацію ґрунтовного дослідження цієї сфери життєдіяльності.

Загалом, процес розробки цієї програми повинен включати такі компоненти:

- 1) дослідження сучасного стану депозитної поведінки громадян та ідентифікація тих чинників, які найбільше впливають на рішення домогосподарств при прийнятті рішень щодо здійснення заощаджень;

- 2) проведення дослідження сучасного стану функціонування ринку депозитних послуг з метою виявлення основних тенденцій діяльності фінансових установ у його межах;

- 3) визначення основних проблем поточного функціонування ринку депозитних послуг;

- 4) ідентифікація можливостей розбудови зазначеного ринку в Україні з визначенням центрів швидкої трансформації такого ринку та обґрунтування довгострокових пріоритетів його розбудови;

- 5) формулювання стратегічних заходів розвитку ринку депозитних послуг у короткостроковій та довгостроковій перспективі з позиції підвищення зацікавленості громадян у реалізації ощадної поведінки;

- 6) розробка плану впровадження сформованих заходів, виконавців та терміну їх реалізації;

- 7) розробка показників оцінки якості реалізації зазначеної програми через формування системи якісних та кількісних параметрів оцінки зміни стану ринку депозитних послуг у країні та аналізу трансформації моделі депозитної поведінки громадян.

Розробка окресленої програми та поступове її впровадження сприятимуть підвищенню уваги державних органів влади до необхідності забезпечення умов активізації залучення внутрішніх фінансових ресурсів передусім домогосподарств для розвитку національної економіки.

2. Створення інституту гарантування вкладів, що залучені небанківськими фінансовими посередниками від фізичних осіб.

Такий захід є одним із найбільш важливих із визначених пріоритетних напрямів підвищення рівня розвитку ринку депозитних послуг в Україні. На сьогодні, як зазначалося, система гарантування вкладів покриває лише депозитні рахунки банківських установ, які належать фізичним особам. Депозити, що акумульовані кредитними спілками, є незахищеними від їх втрати з боку домогосподарств. Така ситуація дуже негативно впливає на процеси формування довіри до всіх депозитних установ. Оскільки, втративши власні кошти, що були передані в розпорядження кредитній спілці, вкладник буде довго розмірковувати, а чи взагалі варто вкладати власні ресурси до депозитних установ, наприклад, банків.

Окреслене актуалізує формування системи гарантування вкладів, що акумулюються кредитними спілками. Також актуальним стає питання забезпечення зростання рівня довіри до всіх фінансових установ, що акумулюють кошти в межах такого ринку. Саме впровадження комплексного підходу до вирішення цієї проблеми дозволить підвищити рівень системної довіри до діяльності фінансових установ загалом та унеможливить втрату коштів домогосподарствами.

Зауважимо, що сам механізм гарантування вкладів є частиною більш глобальної системи страхування вкладів, одним з елементів якої і є зазначений механізм. Також до такої системи відносять компонент здійснення страхування ризику неповернення депозитів у разі банкрутства депозитної установи.

Нині у вітчизняних наукових працях прийнято під терміном „система страхування вкладів” розглядати насамперед систему державних органів влади, що забезпечують функціонування такої системи і виконують провідну роль у гарантуванні поверненості

фінансових ресурсів фізичним та юридичним особам. Проте з теоретичного погляду під системою страхування вкладів доцільно розглядати всі відносини, які виникають між фінансовими посередниками, державними органами влади, власниками коштів, що тимчасово передані у власність банківським та небанківським посередникам, і іншими установами, що дають можливість гарантувати повернення коштів економічних суб'єктів, які були передані на тимчасовій основі фінансовим посередникам [43, с. 219].

Отже, доцільним стають питання не лише гарантування вкладів фізичним особам, але і їх страхування від втрати страховими компаніями. На сьогодні цими послугами фізичні особи фактично не користуються. Це є цілком логічно. Але і юридичні особи, кошти яких не гарантуються державою, приділяють мало уваги страхуванню повернення власних фінансових ресурсів, що є досить ризикованим з урахуванням турбулентних процесів, що постійно відбуваються в межах ринку депозитних послуг. Актуалізація цього питання також сприяла б формуванню умов для розбудови такого ринку.

Важливого значення для подальшого формування оптимальної моделі депозитної поведінки громадян є не лише гарантування повернення їхніх вкладів, але й гарантування збереження їхньої реальної вартості. Це є важливим елементом створення ощадної поведінки громадян. У другому розділі монографії нами аналізувалася інформація про зміну реальної вартості гарантування вкладів, що на сьогодні існує в Україні. 200 000 гарантованої суми становлять лише понад 7000 дол. США. У Європейських країнах (Франція, Чехія, Німеччина, Польща та ін.) гарантуванню підлягають вклади в розмірі 100 000 євро. Враховуючи стабільність європейської валюти та низькі індекси інфляції в цих державах, система гарантування дійсно виконує свої функції і стимулює громадян передавати власні кошти в розпорядження різним типам фінансових установ (додаток Ж).

Саме тому, на нашу думку, обсяг гарантованої суми повернення вкладів домогосподарств необхідно прив'язати до курсу національної валюти щодо дол. США та рівнів інфляції в країні.

Саме такий підхід дозволить підвищити впевненість громадян у поверненні реальної вартості тих коштів, що вони передали в розпорядження банків та кредитних спілок.

Гарантування вкладених коштів фізичних осіб в Україні також пов'язано з нестабільністю законодавчої бази регулювання фінансових установ, особливо у кризових умовах функціонування економіки держави. Нестабільність нормативно-правової бази, що регулює депозитні відносини, має значний вплив на рівень довіри населення до фінансових установ. По-перше, це стосується можливих змін у законодавстві щодо „заморожування” видачі депозитів або введення певних обмежень на їх видачу (наприклад, для валютних депозитів їх повернення може здійснюватися не у валюті вкладу, а у гривні за курсом банку на день проведення операції, у деяких випадках таке обмеження діє лише для дострокового розірвання депозитного договору) [155, с. 267].

3. Розробка законодавчої бази активізації роботи системи фінансового консалтингу в Україні для фізичних осіб, розвиток послуг депозитного консалтингу для всіх економічних суб'єктів, включаючи юридичних осіб.

Важливою умовою розбудови ринку депозитних послуг є розвиток у державі системи фінансового консалтингу, оскільки в українському суспільстві недостатній рівень довіри до діяльності депозитних установ та низький рівень фінансової грамотності. Саме це зумовлює потребу впровадження механізмів допомоги для домогосподарств у виборі надійних установ, яким вони б могли довіряти та передавати тимчасово свої кошти в їхнє розпорядження.

В Україні, на відміну від інших країн, система фінансового консалтингу серед фізичних осіб є нерозвиненою і майже відсутньою. Домогосподарства самостійно приймають рішення щодо вибору банку, депозитного продукту. Але в переважній більшості випадків велика кількість громадян керуються рівнем відсоткової ставки при здійсненні вибору, що досить часто раніше приводило до втрати їхніх коштів. Це було зумовлено тим, що найбільші ставки за депозитними продуктами пропонували фінансово нестійкі банки й у 2014-2015 роках. вони були виведені з ринку банківських послуг НБУ, а кошти вже поверталися їхнім клієнтам Фондом

гарантування вкладів фізичних осіб. Зауважимо, що в Європі понад 40 % усіх фінансових угод фізичних осіб здійснюється через фінансових консультантів, США – 60 %, Австралії – 80 %, Росії – близько 20 %, Україні – 2 % (здебільшого трейдери і персональні брокери) [83].

Таким чином, сучасні тенденції у функціонуванні банківської системи країни та в розвитку кредитних установ свідчать про важливість побудови в країні системи фінансових консультаційних установ, які б надавали допомогу економічним суб'єктам не лише у сфері вкладення депозитів, але й у частині отримання інших фінансових послуг. Для цього необхідно прийняти закон „Про фінансовий консалтинг в Україні” та визначити у його межах базові вимоги до функціонування таких установ. На наше переконання, важливу увагу у даній сфері варто приділити таким питанням:

1) особливостям державного регулювання процесу створення таких установ, ліцензування їхньої діяльності;

2) формуванню вимог до афілійованості таких установ з іншими фінансовими посередниками з метою уникнення лобювання консультаційними організаціями послуг конкретних банківських установ та кредитних спілок;

3) вимогам до статутного капіталу та впровадженню нормативів діяльності;

4) особливостям процесу надання фінансових послуг різним типам економічних суб'єктів, впровадження вимог до типових договорів обслуговування та наявності відповідних інформаційних систем опрацювання фінансової інформації;

5) реєстру наданих фінансових послуг різним економічним суб'єктам, аналіз даних якого у разі банкрутства фінансових установ дозволить виявляти непрофесійність фінансових консультантів та наявність процесів продажу послуг конкретних фінансових установ за додаткову винагороду;

6) вимогам до кваліфікації керівників таких установ для унеможливлення ситуацій непрофесійності їхнього менеджменту.

Врахування окреслених положень дозволить створити основу формування в Україні інституту „фінансового консалтингу”, що сприятиме зокрема й розвитку ринку депозитних послуг.

4. Розробка заходів збільшення рівня фінансової грамотності громадян загалом та у сфері вкладання коштів на депозитні рахунки фінансових установ зокрема.

Підвищення фінансової грамотності населення є гострим питанням, яке є актуальним для всіх країн, у т.ч. і економічно розвинутих. В Україні цим питанням почали приділяти певну увагу лише в останні роки. Проте настання фінансово-економічних криз кожного разу підтверджує, що рівень фінансової грамотності українських громадян потребує підвищення.

У 2008-2009 рр. виникли серйозні проблеми в обслуговуванні валютних кредитів, оскільки громадяни не передбачали можливості підвищення курсу гривні до долара США і взагалі не розуміли сутність валютних ризиків. Починаючи з 2014 року при активному розвитку фінансових компаній та ломбардів можна з впевненістю говорити про відсутність у домогосподарств, які є основними клієнтами цих установ, розуміння механізмів функціонування цих установ та тієї вартості, яку вони сплачують за позики. Особливо це не є помітним при отриманні невеликих сум кредитів.

Отже, на наш погляд, для підвищення рівня фінансової грамотності в Україні важливо об'єднати роботу державних органів влади, фінансових установ, громадських організацій та ЗВО. Саме лише така взаємодія дозволить отримати результати в цій сфері, насамперед у довгостроковій перспективі. Таки чином, доцільно:

1) створити в організаційних структурах усіх органів державної влади (НБУ, НКЦПФР, Державної служби фінансового моніторингу України, Державної фіскальної служби України) спеціальні відділи, метою функціонування яких буде розробка відповідних програм підвищення фінансової грамотності населення та їх реалізація;

2) організація координаційного центру підвищення рівня фінансової грамотності населення при НБУ (оскільки володіє фінансовими та організаційними можливостями);

3) залучати активніше міжнародну допомогу для реалізації проектів з підвищення фінансової грамотності;

4) провести комплекс тренінгів для громадських організацій у сфері регулювання ринків фінансових послуг з метою підвищення їхньої кваліфікації у розробці та реалізації програми підвищення фінансової грамотності за рахунок спонсорської та міжнародної допомоги;

5) розробити комплекс заходів для активного залучення викладачів ЗВО у сфері підвищення рівня фінансової грамотності, проведення тренінгів для них з метою формування команд компетентних викладачів для роботи з населенням, активне залучення їх до підвищення грамотності студентів неекономічних спеціальностей;

6) сприяти створенню у ЗВО, де здійснюється підготовка студентів за економічними спеціальностями, громадських об'єднань викладачів та студентів для надання фінансової допомоги населенню, надання організаційної допомоги та відповідних матеріалів і т. ін.

На наше переконання, саме використання системного підходу до впровадження заходів підвищення фінансової грамотності населення в країні дозволить отримати бажаний ефект для функціонування всіх типів фінансових посередників, може також сприяти підвищенню обсягів реалізації фінансових послуг. На сьогодні в Україні реалізуються окремі проекти щодо зростання рівня фінансової грамотності домогосподарств, але очікуваного ефекту розрізнені та точкові заходи дати не можуть. До того ж значна їх кількість проходить у великих містах країни, де функціонують міжнародні організації, що здебільшого і фінансують такі проекти.

5. Підвищення відкритості та ефективності формування статистичної інформації у сфері надання депозитних послуг різними типами фінансових посередників.

В Україні на сьогодні статистичну інформацію про діяльність депозитних установ надають НБУ. Проте такі дані є дещо розрізненими між собою і фрагментарними. Проведений у розділі 2 монографії аналіз засвідчує наявність невеликої кількості даних для проведення ґрунтовних досліджень у цій сфері. Отже, на наше переконання, необхідно:

1) змінити форму надання інформації про депозитні операції різних типів депозитних установ, оскільки на сайті НБУ доволі складно знайти відповідну інформацію;

2) доцільно в межах офіційних сайтів державних регуляторів створити окремі сторінки про роботу депозитних установ, де можна демонструвати інформацію про поточні рівні відсоткових ставок у різних банках України, обсяги акумульованих заощаджень фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності, їх терміни (можна і деталізувати), узагальнені показники;

3) варто підвищити обсяги статистичної інформації, що надаються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, оскільки на офіційному сайті доволі важко шукати статистичні дані в довгостроковій перспективі функціонування Фонду, що стримує можливості аналізу ринку депозитних послуг;

4) проведення НБУ акредитації інших фінансових неформальних установ, які активно займаються аналізом ринків фінансових послуг і надають такі дані різним суб'єктам. Часто такі установи здійснюють це в більш зручний спосіб. Проте інформацією про їх існування володіє незначна кількість професійних учасників ринків фінансових послуг та виключно ті, що проводять дослідження в цій сфері.

Впровадження наведених заходів дозволить трансформувати системи надання статистичної інформації про функціонування депозитних установ та змінити систему її надання державними органами влади.

6. Підвищення прозорості діяльності небанківських депозитних установ, у т. ч. кредитних спілок.

Забезпечення транспарентності функціонування всіх депозитних установ у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій, які вже стали невід'ємною частиною сфери фінансових послуг, є важливою умовою підвищення рівня зацікавленості домогосподарств у здійсненні заощаджень.

Уваги потребують кредитні спілки, які, використовуючи менш вимогливі умови до діяльності на відміну від банків, не-

значну увагу приділяють висвітленню особливостей власного функціонування (додаток К).

Складно не погодитися з думкою П. Штомпки, для того щоб збільшити прозорість громадської організації, дії влади повинні носити найбільш відкритий характер. Необхідно розробити і провести в життя ефективну інформаційну політику, яка служила б цій меті. Для цього потрібне створення незалежних засобів масової інформації, незалежних центрів, які збирають статистичні дані, статистичних установ, центрів моніторингу проведення реформ, центрів дослідження громадської думки. Політики повинні наблизитися до громадян шляхом розкриття певних аспектів свого приватного життя. Повинні стати постійними дослідження, моніторинги та інформування про суспільні настрої [214, с. 321-322].

Підвищення інформаційної прозорості є важливим кроком у процесах формування довіри до діяльності фінансових установ і потребує розробки системної програми нарощення рівня транспарентності цих посередників. Це питання стосується всіх установ, що функціонують у межах ринків фінансових послуг та у сфері, зокрема, формування відносин між споживачами та виробниками депозитних послуг. Досить цікавими до впровадження можуть бути заходи щодо створення єдиного сайту, який би стосувався питань фінансової грамотності й дозволяв би через його популяризацію серед фізичних осіб підвищувати інформаційну відкритість фінансових установ та забезпечувати розуміння домогосподарствами особливостей функціонування ринків фінансових послуг.

Також ще одним напрямом забезпечення зростання транспарентності на ринку депозитних послуг є висвітлення даних про поточні ставки депозитних продуктів різних банків, які б були акумульовані в єдиному місці (на одному сайті). Також функціонал такого сайту можна розширити даними і про особливості надання інших послуг. Створення такої платформи сприяло б підвищенню знань фізичних осіб про поточні фінансові продукти, що надаються фінансовими установами, та могло б дозволити

активно використовувати цю інформацію у процесах підвищення фінансової грамотності громадян.

Уваги заслуговує впровадження кумулятивних показників функціонування ринку депозитних послуг загалом у країні. Зокрема, підтримуємо думку Ю. М. Коваленко, що доцільним є запровадження вітчизняного індексу довіри до фінансових установ, який би вимірював би зміни їх надійності та прозорості за минулий період і зміни очікувань на майбутнє із включенням точної оцінки вигідності вкладень коштів [83].

Таким чином, враховуючи наведене, варто зауважити, що впровадження наведених заходів сприятиме трансформації ринку депозитних послуг у державі, дозволить поступово трансформувати модель депозитної поведінки громадян та сформувати в українському суспільстві довіру до діяльності фінансових установ. Однак основною проблемою для відновлення нормальних відносин між виробниками та споживачами фінансових послуг є забезпечення в державі економічної стабільності, яка є визначальним чинником розвитку всієї системи ринку фінансових послуг.

Цілком погоджуємося з позицією Ф. Фукуями, що будь-яка історія культури свідчить, що в можливості урядів впливати на зміну звичаїв і традицій суспільства існують природні межі. Звичайно, Федеральна резервна система може регулювати в ту чи іншу сторону валютні запаси країни, а Конгрес може видавати укази про витрачання їх на ті чи інші цілі, однак державним відомствам куди важче прищепити людям готовність йти на ризик, вступати в контакти з собі подібними та формувати довіру. Тому першою економічною заповіддю уряду має бути „Не нашкодь!” – особливо там, де це може привести до підризу громадських інститутів в ім’я абстрактної загальнодоступності і різноманітності [197, с. 521]. Отже, забезпечення стабільності є безальтернативним шляхом формування депозитної поведінки в українському суспільстві.

3.3. Економіко-математичне моделювання впливу макроекономічних чинників на трансформацію депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Важливою складовою процесу пізнання особливостей формування депозитної поведінки домогосподарств у межах ринку фінансових послуг є проведення економіко-математичного моделювання між обсягами депозитних ресурсів, які були передані фізичними особами в розпорядження депозитним установам, та основними макроекономічними показниками.

Моделювання є важливим науковим методом пізнання, що активно використовується в економіці. Завдяки цьому методу пізнання економічних явищ, можна визначати математичні залежності між різними, на перший погляд, непов'язаними процесами, що відбуваються в межах національного господарства. Також моделювання дозволяє орієнтовно визначати майбутній стан системи при дотриманні поточних умов її подальшого розвитку.

Саме в поточному підрозділі монографії основна увага буде сфокусована на економіко-математичному моделюванні показників обсягу депозитних ресурсів фізичних осіб, визначенні залежності такого їх рівня від макроекономічних чинників. Також за використовуючи систему рівнянь, спробуємо описати модель поведінки домогосподарств, оскільки домінування фізичних осіб у процесі формування заощаджень – явище об'єктивне, першоосновою для якого є їхня виключна роль у відносинах власності на фактори виробництва й економічні ресурси, і, відповідно, розподілі валового внутрішнього продукту [121, с. 44].

Таким чином, упередусім проаналізуємо наявні кореляції між обсягом депозитних ресурсів домогосподарств та окремими макроекономічними показниками: курсом національної валюти щодо долара США, рівнем середньої заробітної плати та реальною середньозваженою процентною ставкою за строковими депозитами. Зауважимо, що в межах цього дослідження останній показник будемо визначати виключно по банківській системі, не враховуючи інформації про зважені проценти за послугами кредитних спілок, оскільки така інформація відсутня. Враховуючи, що питома вага цих установ у формуванні всього портфеля депозитів є дуже незначною, то запропоноване припущення є цілком коректним.

Формулюючи основу для проведення економетричного моделювання залежності обсягів депозитних ресурсів домогосподарств від різних показників, можна припустити найбільш сильний вплив окремих з них та більш помірний тиск інших параметрів на підсумковий результат. Наприклад, погоджуємося з А. Ю. Рамським, що обсяг заощаджень домогосподарств, насамперед залежить від рівня його доходів. Беручи до уваги недостатній рівень доходів основних верств населення, це свідчить про нерівномірність груп формування заощаджень. Зокрема, у домогосподарств, що проживають у сільській місцевості, сімейна форма господарювання зорієнтована переважно на задоволення споживчих потреб домогосподарств (а в умовах кризи – на їх виживання); невеликі обсяги виробництва, що серед іншого забезпечують його високу маневреність і адаптованість; низька енерго- і матеріаломісткість тощо [158, с. 28].

Отже, дійсно рівень доходів громадян суттєво впливає на обсяги формування ними власних заощаджень. Проте економетричне моделювання також дозволяє оцінити силу такого впливу й одночасно визначити дію інших чинників, які в кризових ситуаціях, що виникають та розвиваються в економіці держави, мають здатність також приводити до серйозних трансформаційних зрушень у розвитку ринку депозитних послуг.

Спочатку проведемо моделювання процесу формування обсягів депозитних ресурсів за рахунок наведених вище показників. Це можна реалізувати через використання кореляційно-регресійного методу наукового дослідження, який і дозволяє

з'ясувати рівень взаємозв'язку між різними економічними показниками. У такому випадку будемо використовувати лінійну багатофакторну регресійну модель, вигляд якої можна записати таким чином:

$$Y = AX + \epsilon, \quad (3.1)$$

де Y – вектор значень залежної (результативної) ознаки;

A – вектор параметрів моделі;

X – матриця пояснювальних (факторних) ознак;

ϵ – вектор залишків.

В інший спосіб наведене рівняння можна записати в такому вигляді:

$$Y_i = \alpha_0 + \alpha_1 * X_{1i} + \alpha_2 * X_{2i} + \dots + \alpha_m * X_{mi} + \epsilon, \quad (3.2)$$

де $\alpha_0, \alpha_1, \dots, \alpha_m$ – невідомі параметри моделі, які потрібно визначити;

ϵ – випадкова величина, яку неможливо розрахувати.

Однак наведена модель є суто теоретичним описом впливу сукупності чинників на результативний показник. Саме тому в реальних підрахунках використовують розрахункові моделі, вважаючи, що вони найбільш детально відповідають усім особливостям функціонування реальних взаємозв'язків між параметрами. Розрахункову модель можна визначити таким чином:

$$\hat{Y}_i = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 * X_{1i} + \hat{a}_2 * X_{2i} + \dots + \hat{a}_m * X_{mi} + e_i, \quad (3.3)$$

де $a_0, a_1, \dots, a_m$ – невідомі параметри розрахункової моделі;

e – помилка, яку можна оцінити таким чином:

$$e_i = Y_i - \hat{Y}_i. \quad (3.4)$$

Для пошуку значень невідомих параметрів використовують метод найменших квадратів, який є класичним способом пошуку найбільш правильних розрахункових моделей. Цей метод поля-

гає у визначенні найменшого кумулятивного значення відхилення кожного параметра розрахункової моделі від її теоретичного аналога. Тобто під час використання цього методу кумулятивний показник похибки повинен бути найменшим з усіх можливих варіантів. Таким чином, можна записати, що $e_i \rightarrow \min$. Формулу (3.3) можна записати в такому вигляді

$$\sum_{i=1}^n e_i = \sum_{i=1}^n (Y_i - a_0 - \hat{a}_1 x_{i1} - \hat{a}_2 x_{i2} - \dots - \hat{a}_m x_{im}) \quad (3.5)$$

Умовою виконання мінімуму функції є рівність нулю похідних цієї функції за параметрами $a_0, a_1, \dots, a_m$. Враховуючи це, формулу (3.2) можна записати в такому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} na_0 + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i1} + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i2} + \dots + a_m \sum_{i=1}^n x_{im} = \sum_{i=1}^n y_i, \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_{i1} + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i1}^2 + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i1} * x_{i2} + \dots + a_m \sum_{i=1}^n x_{i1} * x_{im} = \sum_{i=1}^n y_i * x_{i1}, \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_{i2} + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i2} * x_{i1} + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i2}^2 + \dots + a_m \sum_{i=1}^n x_{i2} * x_{im} = \sum_{i=1}^n y_i * x_{i2}, \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_{im} + a_1 \sum_{i=1}^n x_{im} * x_{i1} + a_2 \sum_{i=1}^n x_{im} * x_{i2} + \dots + a_m \sum_{i=1}^n x_{im}^2 = \sum_{i=1}^n y_i * x_{im}. \end{array} \right. \quad (3.6)$$

У межах наведеної системи рівнянь невідомими є параметри $a_0, a_1, \dots, a_m$, які можна визначити шляхом розв'язання такої системи. У матричній формі система має вигляд:

$$X^T * X * \overset{\cup}{A} = X^T * Y, \quad (3.7)$$

де X – матриця розмірності $n * (m+1)$ вихідних даних по незалежних змінних $x_1, x_2, \dots, x_m$;

X^T – транспонована X матриця;

$\overset{\cup}{A}$ – вектор стовбець розмірності $(m+1)$ параметрів регресії, що визначаються;

Y – вектор-стовпчик розмірності n фактичних значень залежної змінної.

Отже,

$$X = \begin{bmatrix} 1 & x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ 1 & x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 1 & x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix}, \quad A = \begin{bmatrix} a_0 \\ a_1 \\ \dots \\ a_m \end{bmatrix}, \quad Y = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \dots \\ y_n \end{bmatrix}. \quad (3.8)$$

Відповідно, вектор параметрів моделі можна визначити через розв'язання наступного рівняння:

$$\hat{Y} = (X^T * X)^{-1} * X^T * Y. \quad (3.9)$$

У результаті можна визначити невідомі параметри $a_0, a_1, \dots, a_m$. Враховуючи їхні значення та використовуючи прогнозовані показники незалежних змінних, завжди можна обчислити значення ендогенної зміни $\hat{y}_i$. Також, враховуючи окреслене, наявність математично визначеної залежності між залежною та незалежною змінними дає вченому розширені можливості щодо створення та аналізу різних сценаріїв зміни поведінки $\hat{y}_i$ від значної кількості різних значень незалежних змінних X . Це дозволяє оцінювати різні можливості зміни екзогенних параметрів під впливом інших макроекономічних чинників, визначати окремі випадки трансформації $\hat{y}_i$ від різних сценаріїв розвитку подій. Також використання економетричного моделювання дає можливість через аналіз отриманих результатів визначати найбільш суттєві та менш сильні впливи різних параметрів на результуючий показник. Це є важливим з позиції впровадження різних за своєю сутністю заходів для трансформації певної економічної системи в необхідному напрямі. Тобто при зростанні позитивного впливу показника, що є більш вагомим, є можливість отримати більший очікуваний ефект за короткий проміжок часу.

З метою обґрунтування важливості макроекономічної стабільності для формування необхідної депозитної поведінки фізичних осіб на ринку фінансових послуг та виявлення параметрів, що мають можливість впливати на трансформацію такої поведінки, у монографії проведено аналіз кореляції між обсягом

депозитних ресурсів домогосподарств, що залучені банками та окремими макроекономічними показниками: курсом національної валюти щодо долара США, рівнем середньої заробітної плати та реальною середньозваженою процентною ставкою за строковими депозитами. Для цього було використано лінійну багатфакторну регресійну модель. Враховуючи, що реальна вартість сформованих обсягів депозитів та рівня заробітної плати після 2014 року є значно нижчою за показники, що наведені в національній валюті, у роботі такі параметри були переведені в долари США. Також було здійснено припущення про незначний вплив інших чинників на зростання вкладень домогосподарств до банківських установ.

Враховуючи, що рівняння лінійної багатфакторної регресійної моделі в початковій формі має такий вигляд:

$$Y = AX + \epsilon, \quad (3.10)$$

можна записати:

$$\begin{bmatrix} D_{1ind}^{\Sigma} \\ D_{2ind}^{\Sigma} \\ D_{3ind}^{\Sigma} \\ \dots \\ D_{mind}^{\Sigma} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_0 \\ a_1 \\ a_2 \\ \dots \\ a_m \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} ERnc_1 & AW_1 & IRtb_1 \\ ERnc_2 & AW_2 & IRtb_2 \\ ERnc_3 & AW_3 & IRtb_3 \\ \dots & \dots & \dots \\ ERnc_m & AW_m & IRtb_m \end{bmatrix}, \quad (3.11)$$

де D_{ind}^{Σ} – кумулятивний обсяг депозитних ресурсів фізичних осіб;
 $ERnc$ – курс національної валюти (грн до 1 дол. США);
 AW – рівень середньої заробітної плати (дол. США);
 $IRtb$ – рівень реальних процентних середньозважених ставок за строковими вкладками (%).

Таким чином, лінійну багатфакторну регресійну модель залежності обсягів депозитів фізичних осіб від сукупності макроекономічних показників можна записати у такому вигляді:

$$D_{ind}^{\Sigma} = \alpha_0 + \alpha_1 * ERnc + \alpha_2 * AW + \alpha_3 * IRtb + \epsilon, \quad (3.12)$$

де $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ – невідомі параметри, які необхідно визначити;
 ϵ – неспостережувана випадкова величина.

Для оцінки невідомих параметрів $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ формуємо розрахункову модель для зазначеної вище залежності. Її вигляд можна записати таким чином:

$$D_{ind}^{\wedge} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 * ERnc_i + \hat{a}_2 * AW_i + \hat{a}_3 * IRtb_i + e_i, \quad (3.13)$$

де $\hat{\alpha}_0, \hat{\alpha}_1, \hat{\alpha}_2, \hat{\alpha}_3$ – параметри розрахункової моделі;

e_i – помилка.

Зважаючи, що $e_i = D_{ind}^{\Sigma} - D_{ind}^{\wedge}$, $e_i \rightarrow \min$, то

$$\sum_{i=1}^n e_i = \sum_{i=1}^n (D_{ind}^{\Sigma} - (\hat{a}_0 + \hat{a}_1 * ERnc_i + \hat{a}_2 * AW_i + \hat{a}_3 * IRtb_i + e_i)) \quad (3.14)$$

Як зазначалося, необхідною умовою виконання мінімуму зазначеної функції є рівність її похідної нулю за всіма параметрами $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$. Таким чином, враховуючи цю властивість, отримуємо систему рівнянь, яку можна записати наступним чином:

$$X^T * X * \overset{\cup}{A} = X^T * D_{ind}^{\Sigma}, \quad (3.15)$$

де X – матриця вихідних даних по незалежних змінних ;

X^T – транспонована до X матриця;

$\overset{\cup}{A}$ – вектор-стовбець шуканих параметрів регресії;

D_{ind}^{Σ} – вектор-стовбець значень обсягу залучених ресурсів фізичними особами.

З рівняння (3.15) необхідно визначити вектор стовбець параметрів, який можна знайти, розв'язавши рівняння:

$$\overset{\cup}{A} = (X^T * X)^{-1} * X^T * Y \quad (3.16)$$

Отже, для пошуку $\overset{\cup}{A}$ необхідно, використовуючи статистичні та аналітичні показники за параметрами $ERnc, AW, IRtb$, розв'язати рівняння (3.16). Вихідні дані для його побудови представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Вихідні дані для визначення залежності обсягу депозитів
фізичних осіб від сукупності макроекономічних показників**

Період	Обсяг депозитів фізичних осіб, млн дол.	Курс національної валюти до 1 дол. США, грн. за 1 дол.	Рівень середньої заробітної плати, дол.	Рівень реальних процентних ставок за строковими вкладками (середньозважені), %	Період	Обсяг депозитів фізичних осіб, млн дол.	Курс національної валюти до 1 дол. США, грн за 1 дол.	Рівень середньої заробітної плати, дол.	Рівень реальних процентних ставок за строковими вкладками (середньозважені), %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
січень 2007	22 034	5,05	220	10,55	липень 2008	41 560	4,84	399	13,27
лютий 2007	22 872	5,05	226	10,83	серпень 2008	42 354	4,84	387	13,11
березень 2007	23 604	5,05	244	10,78	вересень 2008	42 656	4,86	394	13,45
квітень 2007	23 967	5,05	242	10,70	жовтень 2008	34 443	5,76	333	13,86
травень 2007	24 418	5,05	253	10,83	липень 2008	41 560	4,84	399	13,27
червень 2007	25 586	5,05	271	10,57	серпень 2008	42 354	4,84	387	13,11
липень 2007	26 520	5,05	281	10,65	вересень 2008	42 656	4,86	394	13,45
серпень 2007	27 576	5,05	277	10,83	жовтень 2008	34 443	5,76	333	13,86
вересень 2007	28 472	5,05	282	10,76	листопад 2008	31 012	6,74	270	13,69
жовтень 2007	29 427	5,05	292	10,88	грудень 2008	28 293	7,7	260	14,59
листопад 2007	31 100	5,05	294	11,06	січень 2009	27 244	7,7	216	14,87
грудень 2007	33 117	5,05	332	11,36	лютий 2009	25 738	7,7	224	14,58
січень 2008	33 926	5,05	301	11,18	березень 2009	25 122	7,7	236	15,29

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
лютий 2008	35 094	5,05	323	11,00	квітень 2009	25 268	7,7	240	15,26
березень 2008	36 209	5,05	337	10,89	травень 2009	25 753	7,61	243	15,32
квітень 2008	37 566	5,05	344	11,45	червень 2009	26 390	7,63	260	15,13
травень 2008	39 299	4,85	366	12,44	липень 2009	26 473	7,69	261	14,81
червень 2008	40 680	4,84	389	12,80	серпень 2009	25 861	7,98	240	14,73
вересень 2009	25 588	8,01	245	14,58	жовтень 2011	38 032	8,05	339	10,10
жовтень 2009	25 876	8	244	14,57	листопад 2011	38 005	8,05	339	11,19
листопад 2009	26 325	7,98	245	14,44	грудень 2011	38 510	8,06	379	12,77
грудень 2009	26 829	7,98	280	14,67	січень 2012	39 456	8,05	338	12,48
січень 2010	26 493	8,1	237	14,64	лютий 2012	40 538	8,01	349	12,28
лютий 2010	27 157	8	244	14,33	березень 2012	41 083	8,04	364	11,96
березень 2010	28 126	7,9	267	14,27	квітень 2012	41 875	8,04	366	12,30
квітень 2010	29 498	7,92	266	13,64	травень 2012	41 600	8,1	372	12,04
травень 2010	29 873	7,93	278	13,18	червень 2012	42 278	8,1	384	11,84
червень 2010	30 805	7,91	300	12,95	липень 2012	42 603	8,11	389	12,42
липень 2010	31 943	7,9	300	12,12	серпень 2012	43 048	8,13	378	12,84
серпень 2010	32 174	7,9	289	11,07	вересень 2012	43 484	8,15	376	12,89
вересень 2010	32 889	7,95	295	10,88	жовтень 2012	43 530	8,18	380	13,50
жовтень 2010	33 186	7,97	291	10,65	листопад 2012	44 224	8,18	379	14,14
листопад 2010	33 511	7,97	295	10,57	грудень 2012	45 701	8,08	418	14,87
грудень 2010	34 430	7,99	329	10,81	січень 2013	46 358	8,15	368	15,07

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
січень 2011	35 084	7,98	288	10,69	лютий 2013	47 269	8,14	374	14,31
лютий 2011	35 899	7,95	294	10,21	березень 2013	47 934	8,14	395	13,90
березень 2011	36 483	7,98	317	9,47	квітень 2013	49 024	8,14	397	13,80
квітень 2011	36 877	7,97	318	9,48	травень 2013	49 399	8,15	399	13,49
травень 2011	36 957	7,99	322	9,82	червень 2013	50 845	8,15	415	12,20
червень 2011	37 641	8	339	9,36	липень 2013	51 438	8,14	421	12,21
липень 2011	38 208	7,99	344	9,42	серпень 2013	52 027	8,13	406	12,59
серпень 2011	38 229	8,02	336	9,14	вересень 2013	52 454	8,19	398	12,50
вересень 2011	37 781	8,04	340	9,39	жовтень 2013	53 179	8,18	401	13,05
листопад 2013	53 480	8,23	397	12,77	грудень 2015	16 139	25,46	205	13,31
грудень 2013	53 376	8,28	437	13,53	січень 2016	15 565	26,6	164	13,08
січень 2014	51 117	8,56	370	13,77	лютий 2016	15 692	27,35	168	12,35
лютий 2014	41 195	10,9	294	13,22	березень 2016	16 043	26,41	186	12,18
березень 2014	38 870	11,39	300	14,29	квітень 2016	16 621	25,23	194	12,17
квітень 2014	37 270	11,82	290	14,23	травень 2016	16 635	25,19	198	12,19
травень 2014	35 897	11,94	287	14,35	червень 2016	16 993	24,86	215	11,73
червень 2014	35 680	11,99	300	14,75	липень 2016	16 897	24,95	215	11,49
липень 2014	34 564	12,3	288	14,54	серпень 2016	16 454	25,95	200	11,02
серпень 2014	31 990	13,7	246	13,79	вересень 2016	16 505	26,27	204	10,27
вересень 2014	31 589	12,98	268	13,12	жовтень 2016	16 628	25,88	207	10,45
жовтень 2014	30 841	13,02	270	13,84	листопад 2016	16 069	26,82	202	10,91

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
листопад 2014	27 292	15,37	230	13,20	грудень 2016	16 129	27,57	235	11,03
грудень 2014	25 637	16,31	246	13,69	січень 2017	15 853	27,61	218	10,78
січень 2015	24 573	16,7	207	13,29	лютий 2017	16 099	27,14	229	10,11
лютий 2015	16 525	32,45	112	11,68	березень 2017	16 298	27,03	250	10,28
березень 2015	17 721	25,69	150	12,09	квітень 2017	16 938	26,36	253	9,50
квітень 2015	18 473	23,14	173	13,42	травень 2017	16 942	26,24	261	9,15
травень 2015	18 664	22,09	183	15,56	червень 2017	17 421	25,92	284	9,07
червень 2015	18 605	22,1	195	14,54	липень 2017	17 349	25,84	284	9,02
липень 2015	17 260	23,4	188	14,14	серпень 2017	17 394	25,7	277	8,60
серпень 2015	17 040	23,3	180	13,51	вересень 2017	17 323	26,52	277	7,94
вересень 2015	16 878	22,64	192	12,90	жовтень 2017	17 229	26,82	275	7,75
жовтень 2015	16 626	24,03	189	13,88	листопад 2017	17 361	27,07	276	8,17
листопад 2015	15 885	25,5	176	13,04	грудень 2017	17 665	28,04	313	8,31
січень 2018	17 294	28,43	275	8,4	липень 2019	20 799	25,75	437	9,9
лютий 2018	17 981	27,17	291	8,3	серпень 2019	21 582	25,25	418	9,1
березень 2018	18 578	26,34	316	8,7	вересень 2019	21 800	24,77	444	9,8
квітень 2018	18 969	26,15	323	8,3	жовтень 2019	22 529	24,81	429	9,6
травень 2018	18 737	26,18	334	8,5	листопад 2019	22 007	24,37	444	9,7
червень 2018	19 368	26,20	349	8,5	грудень 2019	24 402	23,61	527	9,9
липень 2018	19 184	26,40	343	8,4	січень 2020	24 570	24,12	431	9,4
серпень 2018	18 924	27,48	317	8,1	лютий 2020	22 607	26,60	442	8,8

Закінчення табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
вересень 2018	18 760	28,19	320	8,5	березень 2020	24 020	26,41	408	8,0
жовтень 2018	18 679	28,13	327	8,6	квітень 2020	23 551	27,22	387	8,0
листопад 2018	18 782	27,93	323	9,0	травень 2020	24 147	26,81	392	7,7
грудень 2018	19 081	27,79	382	9,7	червень 2020	24 643	26,71	434	7,4
січень 2019	19 036	27,88	332	9,8	липень 2020	24 653	27,31	426	6,5
лютий 2019	19 559	27,16	349	9,3	серпень 2020	24 418	27,52	417	6,8
березень 2019	19 994	26,86	376	9,4	вересень 2020	24 538	27,98	424	6,3
квітень 2019	20 079	26,81	386	9,0	жовтень 2020	24 569	28,32	428	6,3
травень 2019	20 201	26,38	381	9,3	листопад 2020	24 843	28,31	421	5,6
червень 2019	20 712	26,50	412	9,6	грудень 2020	25 925	28,17	502	5,7

Джерело: складено авторами на основі даних додатка Л

Розв'яжемо зазначене рівняння і визначимо значення коефіцієнтів a_0, a_1, a_2, a_3 . Відповідно до наведеної вище методики знаходимо транспоновану матрицю. Для цього скористаємося онлайн-калькулятором побудови економетричних моделей (<https://math.semestr.ru/regress/corel.php>). Такий інструмент дозволяє прискорити процедуру визначення розрахункових моделей залежності й дає можливість оцінити рівень адекватності моделі за стандартними показниками та коефіцієнтами.

Таким чином, у результаті перемноження $X^T * X$ отримаємо такі результати:

$$X^T * X = \begin{bmatrix} 168 & 2637,79 & 51969 & 1922,51 \\ 2637,79 & 55916,4395 & 806483,5 & 28102,7608 \\ 51969 & 806483,5 & 17136957 & 583287,62 \\ 1922,51 & 28102,7608 & 583287,62 & 22933,5357 \end{bmatrix}.$$

Множимо $X^T * Y$ і отримуємо:

$$X^T * Y = \begin{bmatrix} 4814201 \\ 63299114.99 \\ 1560891730 \\ 56643795.15 \end{bmatrix}.$$

Знаходимо обернену матрицю $(X^T * X)^{-1}$:

$$(X^T * X)^{-1} = \begin{bmatrix} 0,764 & -0,00684 & -0,000748 & -0,0367 \\ -0,00684 & 0,000117 & 4.873127 & 0,000316 \\ -0,000748 & 4.873127 & -3.281718 & 1.795704 \\ -0,0367 & 0,000316 & 1.795704 & 0,00209 \end{bmatrix}.$$

Отже, враховуючи наведене, параметри будуть становити:

$$\underset{\cup}{A} = (X^T * X)^{-1} * X^T * Y = \begin{bmatrix} 2203.218 \\ -631.418 \\ 74.453 \\ 1165.333 \end{bmatrix}.$$

Оже, отримуємо, що $a_0 = 2203,218$; $a_1 = -631,418$; $a_2 = 74,453$; $a_3 = 1165,333$. Модель розрахункового рівняння лінійної багатофакторної регресійної моделі можна представити у вигляді:

$$D_{ind}^{\Sigma} = 2203.22 - 631,42 * ERnc_i + 74.45 * AW_i + 1165.33 * IRtb_i.$$

Проведемо тепер перевірку моделі на адекватність за допомогою коефіцієнта детермінації та кореляції. Визначимо наявність гетероскедастичності та мультиколінеарності в моделі. Це реалізуємо за допомогою онлайн-калькулятора (<https://math.sememstr.ru/regress/corel.php>), використання якого дозволяє системно й детально не лише знайти рівняння регресії, але й перевірити його на правильність.

Відповідно до отриманих розрахункових результатів коефіцієнт кореляції становить $R = 0,9$, а коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,8024$.

Коефіцієнт детермінації показує, якою мірою варіація залежної змінної (результативного показника) у визначається варіацією незалежної змінної (вхідного показника) x . Він використовується як при лінійному, так і при нелінійному зв'язку між змінними. Коефіцієнт детермінації приймає значення від 0 (відсутній ліній-

ний зв'язок між показниками) до 1 (відсутній кореляційний зв'язок між показниками).

Значення 0,88 свідчить, що між обсягом акумульованих коштів домогосподарств банківськими установами та сукупністю макроекономічних показників існує стійка залежність. Можлива така економічна інтерпретація параметрів моделі: зростання курсу національної валюти на 1 од. виміру приводить до зменшення кумулятивного обсягу депозитних ресурсів фізичних осіб на 631,42 дол.; зростання рівня середньої заробітної плати на 1 дол. США приводить до підвищення рівня заощаджень на 74,45 дол. США: зростання рівня реальної процентної середньозваженої ставки за строковими вкладками на 1 % приводить до зростання D_{ind}^{Σ} на 1165,33 дол. США.

Визначимо наявність мультиколінеарності в отриманій моделі. Мультиколінеарність – це наявність зв'язку між факторами, які використовуються для пошуку залежної змінної. Наявність зв'язку між незалежними змінними свідчить про їхній вплив один на одного і таким чином їхня незалежність є сумнівною. Таким чином, за наявності двох факторів у моделі, між якими існує мультиколінеарність, фактично результат такої моделі буде залежати від зміни одного фактора. Саме тому, для перевірки моделі на адекватність важливим є виявлення зв'язку між незалежними змінними. Для цього визначають парні коефіцієнти кореляції. Відповідно до нашої моделі отримаємо:

$$r_{x_1x_2} = \frac{4800,5 - 309,34 * 15,7}{79,466 * 9,29} = -0,0765; \quad r_{x_1x_3} = \frac{167,278 - 11,44 * 15,7}{2,357 * 9,29} = -0,566;$$

$$r_{x_2x_3} = \frac{3471,95 - 11,44 * 309,24}{2,357 * 79,47} = -0,363.$$

Аналіз отриманих результатів варто здійснювати на основі таких умов:

$|r_{xixi}| < 0,7 \rightarrow$ мультиколінеарність відсутня.

$r_{x1x2} = |-0,0765| \rightarrow < 0,7; r_{x2x3} = |-0,566| \rightarrow < 0,7; r_{x2x3} = |-0,363| \rightarrow < 0,7.$

Отже, у нашому випадку всі показники парної кореляції є меншими за 0,7, що дає підстави стверджувати про відсутність мультиколінеарності в отриманій нами багатофакторній моделі залежності.

Проведемо тепер оцінювання наявності гетероскедастичності. Гетероскедастичність – неоднорідність спостережень, що виражається в непостійній дисперсії випадкової помилки регресійної (економетричної) моделі. Оцінку наявності цього явища перевіримо за допомогою визначення коефіцієнта рангової кореляції Спірмана (p). Використовуючи онлайн-калькулятор визначаємо, що

$$p = 1 - \frac{6 * 1037314.5 + 391.5}{168^3 - 168} = -0,313.$$

Тепер треба перевірити правильність отриманого результату. Для цього варто визначити критичну точку T_{kp} за формулою:

$$T_{kp} = t(\alpha, k) * \sqrt{\frac{1 - p^2}{n - 2}}, \quad (3.17)$$

де n – кількість спостережень;

p – коефіцієнта рангової кореляції Спірмана;

$t(\alpha, k)$ –точка двосторонньої критичної області, яку знаходять за таблицею критичних точок розподілу Стьюдента, за рівнем значущості α і числа ступенів свободи $k = n - 2$. Отже:

$$T_{kp} = 2.258 * \sqrt{\frac{1 - 0.313^2}{168 - 2}} = 0,17.$$

Знаходимо табличні значення: $t(\alpha/2, k) = (0,05/2; 130) = 1,972$.

$$T_{kp}^{fact} = 0,17;$$

$$T_{kp}^{tabl} = 1,972;$$

$$T_{kp}^{tabl} > T_{kp}^{fact} \text{ – гетероскедастичність відсутня.}$$

Обчислимо також Критерій Фішера для перевірки рівня адекватності моделі. Критерій Фішера застосовується для перевірки рівності дисперсій двох вибірок. Обчислення цього коефіцієнта прийнято проводити за такою формулою:

$$F = \frac{R^2 / (k - 1)}{(1 - R^2) / (n - k)}, \quad (3.18)$$

де F – критерій Фішера;

k – кількість параметрів моделі;

R^2 – коефіцієнт детермінації;

n – кількість спостережень.

Використовуючи дані про нашу модель, отримуємо
 $F_{\text{fakt}} = 222,032$.

Знаходимо табличне значення: $F_{\text{tabl}} = 0$.

$F_{\text{fakt}} > F_{\text{tabl}}$ – модель є адекватною.

Таким чином, усі найбільш поширені статистичні та економічні показники підтвердили адекватність побудованої моделі залежності між кумулятивним обсягом депозитних ресурсів фізичних осіб та курсом національної валюти, рівнем середньої заробітної плати, рівнем реальної процентної середньозваженої ставки за строковими вкладками.

У результаті проведення економіко-математичного моделювання було визначено рівняння регресії окресленої залежності, аналіз якого дозволяє зробити висновок про найбільший вплив рівня середньої заробітної плати (AW) на формування обсягів заощаджень фізичних осіб, які акумульовані банками. Отже, результати дослідження підтверджують, що формування нової моделі депозитної поведінки домогосподарств можливе лише за умови підвищення доходів громадян при одночасному забезпеченні стабільності національної валюти щодо долара США та незначному підвищенні індексу інфляції.

Обґрунтування в підрозділі 3.2 серед заходів важливості саме макроекономічної стабільності для підвищення зацікавленості фізичних осіб у здійсненні заощаджень є правильним та об'єктивно необхідним для розбудови національного господарства.

ВИСНОВКИ

У монографії узагальнено теоретико-методичні положення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо формування раціональної депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України. Результати виконаного дослідження дозволяють зробити такі висновки науково-методичного та практичного характеру.

1. Формування раціональної депозитної поведінки домогосподарств є необхідною умовою залучення тимчасово вільних коштів фізичних осіб фінансовими посередниками. У монографії увагу приділено питанню дослідження теоретичної сутності категорії «депозитна поведінка». Для її обґрунтування докладно були проаналізовані наукові концепції трактування змісту дефініцій «депозит» та «поведінка». З урахуванням отриманих результатів, запропоновано розглядати депозитну поведінку як процес взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем щодо розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів, якими він володіє, що передбачає передання цих коштів у користування депозитній установі, яка має право приймати ці ресурси на зберігання, використовувати їх на власний розсуд на умовах поверненості, строкowości, платності та своєчасності.

2. Виділено за допомогою аналізу сутності депозитної поведінки як окремої економічної категорії базові її види, які були систематизовані та класифіковані за сукупністю критеріїв. До їх числа віднесено такі: за суб'єктом, за рівнем прогнозування, за масштабами охоплення, за рівнем обґрунтованості, за ставленням до ризику, залежно від депозитного продукту. Групуван-

ня окреслених видів депозитної поведінки дозволило виділити місце депозитної поведінки домогосподарств у цій сукупності, специфічних ознак (процес взаємодії; суб'єктний вимір; результативність; тривалість формування; складність трансформації).

3. Обґрунтовано доцільність використання процесного підходу для детального розгляду сутності депозитної поведінки домогосподарств. Такий підхід дозволив виділити такі етапи формування зазначеної поведінки: 1) рефлексія та прийняття рішення про здійснення вкладу; 2) аналіз наявних депозитних продуктів; 3) вибір фінансового посередника та відповідного виду вкладу; 4) укладення депозитної угоди; 5) передача власних фінансових ресурсів у розпорядження банківським та небанківським установам; 6) завершення терміну депозитної угоди та повернення коштів з відсотками їхньому власнику.

4. Визначено, що важливу роль при прийнятті рішень домогосподарствами щодо здійснення заощаджень відіграють рефлексивні процеси. Вони відбуваються на початковому етапі формування моделі депозитної поведінки. У роботі детально проаналізовано теоретичні засади існування рефлексії з конкретизацією її сутності, етапів проходження (спостереження; аналіз; оцінка; усвідомлення), специфічних ознак (належність індивіду; механізм соціалізації; гносеологічний характер; суб'єктний характер) та фінансової рефлексії як окремої сукупності рефлексивних процесів, які відбуваються при прийнятті рішень домогосподарствами про здійснення заощаджень.

5. Доведено, що формування депозитної поведінки домогосподарств може відбуватися в результаті цілеспрямованого впливу конкретних суб'єктів на процес прийняття ними рішень щодо передачі коштів у розпорядження депозитним установам. Відповідно, у ролі таких суб'єктів, з одного боку, можуть виступати органи державної влади, а з іншого – конкретні фінансові установи. З огляду на це в цій науковій роботі виокремлено два типи рефлексивного управління з обґрунтуванням їхніх специфічних ознак: макросистемне (значний масштаб охоплення споживачів фінансових послуг; вагома роль державних інститутів; безперервність реалізації; отримання довгострокових результатів) та

мікросистемне (суб'єктна зумовленість; періодичність; клієнто-орієнтованість; отримання короткострокових результатів).

6. Отримав подальший розвиток методичний підхід до оцінювання депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг, в основу якого покладено системні, кумулятивні та секторальні показники діяльності депозитних установ. Обґрунтовано, що використання окресленої методики дає можливість визначити тенденції активності домогосподарств на зазначеному ринку і, з урахуванням таких даних, виділити наявні проблеми формування їхньої раціональної депозитної поведінки.

7. Виокремлено та деталізовано базові проблеми підвищення схильності громадян щодо здійснення заощаджень. До їх числа віднесено такі: макроекономічна нестабільність у країні, що супроводжується інфляційними та девальваційними процесами; низький рівень довіри громадян до діяльності банківських установ та кредитних спілок; відсутність надійних систем гарантування повернення реальної вартості вкладених коштів; незадовільний рівень фінансової грамотності і, як наслідок, фінансової культури в суспільстві; недостатня розвиненість системи захисту прав споживачів фінансових послуг; високий рівень асиметрії інформації на ринку фінансових послуг та низька транспарентність діяльності депозитних установ.

8. Запропоновано основні заходи трансформації депозитної поведінки домогосподарств для формування її раціонального типу. До них віднесено такі: впровадження механізмів гарантування вкладів, що залучені кредитними спілками; формування теоретичної та правової бази для розвитку системи фінансового консалтингу в Україні; реалізація Комплексної довгострокової державної програми підвищення фінансової грамотності населення; удосконалення механізму надання фінансової звітності депозитними установами для підвищення транспарентності їхньої діяльності; розробка правового забезпечення та трансформація діяльності органів влади в частині забезпечення прав споживачів та виробників депозитних послуг.

9. З'ясовано, що заходи підвищення довіри громадян до діяльності депозитних установ можливо впровадити лише за

наявності ефективно діючого механізму формування депозитної поведінки домогосподарств. У роботі проведено детальний аналіз такого механізму, визначено його структурні елементи: об'єкт, суб'єкти, методи, інструменти, принципи. Встановлено, що для ефективного функціонування такого механізму в сучасних умовах важливим стає необхідність врахування принципу консюмеризму для забезпечення захисту прав домогосподарств та депозитних установ на всіх етапах їх взаємодії.

CONCLUSIONS

In the monograph, theoretical-methodical provisions are summarized, and a new solution to the scientific problem relating the formation of the rational deposit behavior of households in the financial services market of Ukraine is proposed. The results of the study allow us to draw the following conclusions of the scientific-methodical and practical nature.

1. The formation of the rational deposit behavior of households is a necessary condition for attracting temporary free funds of individuals through financial intermediaries. In the monograph, attention is focused on the study of theoretical essence of the category “deposit behavior”. For its substantiation, scientific concepts of the interpretation of the content of definitions “deposit” and “behavior” are analyzed in detail. Taking into account the obtained results, it is proposed to consider deposit behavior as a process of the interaction of the subject with the environment regarding the placement of temporarily free financial resources owned by it, which provides for the transfer of these funds for use to the depositary institution, which has the right to accept these resources for storage, use them at its discretion on terms of repay, urgency, timeliness and payment.

2. The basic types of deposit behavior as a separate economic category, which were systematized and classified according to a set of criteria, were singled out by means of the analysis of the essence of deposit behavior. They include the following ones: by subject, by level of forecasting, by scale of coverage, by level of justification, by attitude to risk depending on the deposit product. The grouping of the outlined types of deposit behavior allowed to identify the place of

deposit behavior of households in this set, specific features (process of interaction; subjective dimension; efficiency; duration of the formation; complexity of transformation).

3. The expediency of using the process approach for a detailed consideration of the essence of deposit behavior of households is substantiated. This approach allowed to identify the following stages of the formation of the mentioned behavior: 1) reflection and decision-making on the contribution; 2) analysis of available deposit products; 3) choice of the financial intermediary and the appropriate type of contribution; 4) conclusion of deposit agreement; 5) transfer of own financial resources to banking and non-banking institutions; 6) expiration of the deposit agreement and return of funds with interest to their owner.

4. It is determined that reflexive processes play an important role in households' decisions on savings. They occur at the initial stage of the model formation of deposit behavior. In the paper, theoretical foundation of the reflection with the specification of its essence, stage of observation (observation; analysis; evaluation, awareness), specific features (belonging to the individual mechanisms of socialization; epistemological nature; subjective nature) and financial reflection as a separate set of reflections, which occur when households make decisions about savings, are analyzed in detail.

5. It is proved that the formation of deposit behavior can occur as a result of purposeful influence of specific entities on the processes of making decisions on the transfer of funds to depositary institutions. Accordingly, the role of such entities, on the one hand, may be related to public authorities, and on the other – to specific financial institutions. In view of this, in this scientific paper, two types of reflexive management with the substantiation of their specific features are distinguished, namely: macro-system (significant scale of coverage of the consumers of financial services; important role of state institutions; continuous implementation; receiving long-term results) and micro-system (subjective conditionality; periodicity; customer orientation; receiving short-term results).

6. The methodological approach to accessing deposit behavior of households in the financial services market, which is based on systematic, cumulative and sectoral performance indicators of

depository institutions, was further developed. It is substantiated that the use of the outlined methodology makes it possible to determine the trends of activity of households in this market, and, taking into account such data, to identify existing problems in the formation of their rational deposit behavior.

7. The basic problems of increasing the propensity of citizens to save are highlighted and detailed. They include the following ones: macroeconomic instability in the country, accompanying by inflation and devaluation processes; low level of public confidence in the activities of banking institutions and credit unions; lack of reliable systems to guarantee the return on real value of invested funds; unsatisfactory level of financial literacy, and, as a consequence, financial culture in society; insufficient development of the rights protection system of customers of financial services; high level of information asymmetry in the financial services market and low transparency of depository institutions.

8. The main measures of transformation of deposit behavior of households for the formation of its rational types are offered. They include: introduction of mechanisms for guaranteeing deposits for attracted by credit unions; formation of the theoretical and legal basis for the development of the financial consulting system in Ukraine; implementation of the Comprehensive long-term state program to increase financial literacy of population; improvement of the mechanism for providing financial statements by depository institutions to increase the transparency of their activities; development of legal support and transformation of government activities in terms of ensuring the rights of consumers and producers of deposit services.

9. It is found that measures to increase public confidence in the activities of depository institutions can be implemented only if there is an effective mechanism for the formation of deposit behavior of households. In the paper, a detailed analysis of this mechanism is carried out, its structural elements are determined, namely: object, subject, methods, instruments and principles. It is established that for effective functioning of this mechanism in modern conditions, it is important to take into account the principle of consumerism to ensure the rights protection of households and depository institutions at all stages of their interaction.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакуменко О. В. Кон'юнктура фінансового ринку України: методологія формування, оцінювання та регулювання: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2014. 471 с.

2. Алексеєнко М. Д., Ярова А. В. Банківська послуга та її економічна сутність. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № 20. С. 9-15.

3. Андрійченко Ж. О., Арехова Л. В. Проблеми економічної довіри до банків. *Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ»»: Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2009. № 36. С. 183-187.

4. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение. Москва: Наука, 1985. 285 с.

5. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. 504 с. (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

6. Базылжанова А. С., Зиязиева Л. Р. Анализ депозитного рынка республики Казахстан. URL: http://www.rusnauka.com/17_APSN_2013/Economics/1_141367.doc.htm (дата обращения: 02.03.2018).

7. Банки и банковское дело / под ред. И. Т. Балабанова. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 256 с.: ил. (Серия «Краткий курс»).

8. Банковское дело. Управление и технологи: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. проф. А. М. Тавасиева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 671 с.

9. Бартош О. М. Депозитна політика як складова системи управління діяльності банку. *Фінансовий простір*. 2014. № 4 (16). С. 19-24.

10. Береславська О. І., Овсяник В. А. Депозитні операції банків України: сучасний стан та напрями розвитку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 1. С. 54-60.

11. Бизнес. *Толковый словарь* / Грэхэм Бетс, Барри Брайндли, С. Уильямс и др.; общ. ред. д.э.н. И. М. Осадчая. Москва: ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 1998. С. 346.
12. Блейхер В. М., Крук И. В. Толковый словарь психиатрических терминов. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. 397 с.
13. Бобнев М. И. Психологические механизмы регуляции социального поведения. Москва: Наука, 1979. 335 с.
14. Богоявленський О. В. Розвиток фінансового посередництва як фактор оптимізації інвестиційної поведінки населення. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 110-114.
15. Бублик Е. А. Модификация поведения и особенности финансовых решений вкладчиков в условиях кризиса. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 2012. С. 37-43.
16. Бутко М. П., Попело О. В., Повна С. В., Самійленко Г. М. Важелі активізації інноваційного розвитку економіки: досвід країн ЄС та вітчизняні реалії. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 9-20.
17. Бутко М., Попело О., Узназова А. Активізація венчурного підприємництва як передумова розвитку інноваційної діяльності. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4(12). С. 7-15.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
19. Веретко Е. Н. Отклоняющееся поведение как предмет психолого-педагогических исследований. *Вестник Тамбовского государственного технического университета*. 2008. № 1. Том 1. С. 217-220.
20. Виничук Н. В. Психология аномального поведения: учебное пособие. Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. 198 с.
21. Вишивана Б. М., Остафіль О. В. Роль ринку фінансових послуг у розвитку національної економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2009. Вип. 5. С. 192-196.
22. Власенко О. Основні тенденції та перспективи розвитку ринку депозитів в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6 (168). С. 341-346.
23. Волохата В. Є. Фактори формування депозитних ресурсів банку. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 310-316.
24. Волянчук Н. Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренера-викладача. *Соціальна психологія*. 2005. № 2 (10). С. 114-127.
25. Врублевський О. Громадянин і банк: депозитні операції. Київ: Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ «ІКЦ Леста», 2005. 44 с.

26. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. 4-те вид., випр. і доп. Львів: Світ, 2001. 384 с.
27. Гнеушева В. О. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин. *Наука та прогрес транспорту*. 2010. № 34. С. 266-269.
28. Гнеушева В. О. Тенденції розподілу фінансових ресурсів у секторі домогосподарств в розвинених країнах світу та Україні. *Держава та регіони*. 2013. № 2. С. 71-76.
29. Гонта О. І., Дубина М. В., Пілевич Д. С. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки: монографія. Чернігів, 2013. 184 с.
30. Гонта О. І., Прокопенко В. Ю., Дубина М. В. Роль системи гарантування вкладів у підвищенні рівня довіри громадян до діяльності депозитних установ. *Проблеми економіки*. 2018. № 3 (37). С. 178-183.
31. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. Київ: Центр навчальної літератури, 2009. 264 с.
32. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 03.04.2018).
33. Грошово-кредитна та фінансова статистика. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1 (дата звернення: 05.05.2018).
34. Данильян О. Г. Філософія. URL: http://pidruchniki.ws/1417012037557/filosofiya/sutnist_filosofiyi_osnovni_etapi_rozvitku (дата звернення: 11.02.2018).
35. Дем'ян Б., Бурлуцький С. Домогосподарство: гомеостатичний підхід. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 60-71.
36. Дементьев В. В. Структура економічної влади і поведінка власника підприємства. *Економічна теорія*. 2008. № 2. С. 22-36.
37. Діденко І. В. Науково-методичний підхід до визначення депозитного ринку, його ролі та місця у структурі фінансового ринку. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (36). С. 72-76.
38. Дорош В. Ю., Чепель К. С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (1). С. 361-372.
39. Драган О. А. Концепции финансового поведения домохозяйств в современной экономической теории. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2012. Т. 17. Вип. 3-4. С. 16-21.
40. Дубина М. В. Особливості функціонування системи страхування вкладів у Швейцарії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2014. Вип. 1. С. 181-189.

41. Дубина М. В. Стан та перспективи розвитку системи парабанківських посередників. *Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції: науково-практичний журнал*. Сімферополь, 2010. № 3(8). С. 52-57.
42. Дубина М. В., Козлянченко О. М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21-32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.
43. Дубина М. В., Кравчук А. В., Вільховик О. В. Концептуальний підхід до декомпозиції системи страхування вкладів. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 2 (66). С. 218-224.
44. Дубина М. В., Кравчук Г. В., Пилипенко Н. С., Федоренко О. П. Закордонний досвід функціонування кооперативних банків. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2011. № 4 (54). С. 309-315.
45. Дубина М., Попело О., Тарасенко О. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 91-110.
46. Дубина М. В., Садчикова І. В., Середюк І. О. Концептуальні підходи до підвищення рівня безпечності банківського платіжного середовища України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 349 – 359.
47. Дубина М. В., Прокопенко Е. А. Теоретические подходы к исследованию сущности феномена рефлексии. *Institutionelle Grundlagen für die funktionierung der ökonomik unter den bedingungen der transformation*. Nürnberg, Deutschland, 2014. Vol. 1. Pp. 28-31.
48. Дубина М. В., Прокопенко О. О. Роль системи страхування вкладів у зміцненні довіри до діяльності банківських установ в Україні. *Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації: матеріали ювіл. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Буков. держ. фінанс.-екон. ун-ту, 15 жовтня 2014 р. Чернівці: Технодрук*, 2014. С. 238-241.
49. Дубина М. В., Тарасенко О. О., Горна Я. Ю., Нітченко К. В. Особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4 (4). С. 293-301.
50. Дубина М., Середюк І., Білоус Н. Роль кіберстрахування в системі ризик-менеджменту банківських установ. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 183-196.

51. Дудьев В. П. Психомоторика: словарь-справочник. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. 366 с.

52. Д'яконов К. М. Депозитний ринок України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 235–238. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/10-2015/52.pdf> (дата звернення: 13.03.2018).

53. Економетрика онлайн. *Офіційний сайт економетричного калькулятора*. URL: <https://math.semestr.ru/regress/corel.php> (дата звернення: 15.01.2018).

54. Економічний енциклопедичний словник. URL: <http://www.subject.com.ua/economic/slovník/7885.html> (дата звернення: 16.04.2018).

55. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

56. Жаворонок А. В. Проблеми диверсифікації банківських послуг та напрями їх вдосконалення в сучасних умовах. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. Вип. 17. С. 88–100.

57. Жаворонок А. В. Тенденції розвитку ринку банківських депозитів в Україні. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 184–190.

58. Жаворонок А. В. Тенденції розвитку ринку банківських послуг. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2015. Вип. 28. Ч. I. С. 23–31.

59. Жаворонок А. В., Вікнянська А. О., Савчук Д. Г. Вплив комісійних надходжень на формування доходів комерційного банку. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50-2. С. 117–124.

60. Жаворонок А. В., Федішин М. П., Ковальчук Н. О. Трансформація банківських продуктів і послуг у сучасних умовах. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 202–215.

61. Зимовець В. В. Фінансове посередництво: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 288 с.

62. История депозитов. Все дороги ведут в Рим. URL: <http://ncorpbank.ru/info/full/articles/istoriya-depozitov-br-vse-dorogi-vedut-v-rim/>. (дата обращения: 18.02.2018).

63. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 728 с.

64. Іващенко М. В. Інвестиційна поведінка українських домогосподарств: інституціональний аспект. *Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2010. № 64. URL:

[http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний прогрес та ефективність виробництва/2010/64/5_01.pdf](http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний_прогрес_та_ефективність_виробництва/2010/64/5_01.pdf) (дата звернення: 20.03.2018).

65. Івашенко М. В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників та її характер. *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. пр. Інституту економіки та менеджменту Національного авіаційного університету. 2010. № 4. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2010_4/Ivaschenko_410.htm (дата звернення: 11.02.2018).

66. Ільчук В. П., Дубина М. В., Прокопенко О. О. Теоретичні аспекти дослідження сутності явища «рефлексія». *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19. Вип. 2/1. С. 18-22.

67. Ільчук В. П., Прокопенко О. О. Еволюція становлення та розвитку депозитних операцій. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 4(70). С. 412-420.

68. Індеси інфляції. *Офіційний сайт Мінфіну*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2007> (дата звернення: 05.02.2018).

69. Інформація про обсяги фінансових ресурсів, що були виплачені ФГВФО. *Портал «Публічний аудит»*. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidgennya-fondy-garantuvannya-vkladiv-fizychnyh-osib> (дата звернення: 03.04.2018).

70. Інформація про стан і розвиток кредитних установ України. *Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html> (дата звернення: 04.05.2018).

71. Інформація про функціонування кредитних спілок в Україні. *Офіційний сайт Національної асоціації кредитних спілок України*. URL: <http://www.unascu.org.ua> (дата звернення: 21.01.2018).

72. Історія кредитного руху. *Офіційний сайт кредитної спілки «Буковина»*. URL: http://www.bukovyna.naksu.org/page.php?sec=history_credit (дата звернення: 22.02.2018).

73. Історія розвитку ощадної справи та АТ «Ощадбанк. *Офіційний сайт АТ «Ощадбанк»*. URL: <http://www.oschadnybank.com/ua/about/history/> (дата звернення: 25.03.2018).

74. Кара-Мурза С. Г. Подрыв рационального мышления и рефлексивное управление. *Рефлексивные процессы и управление*. 2003. Т. 3, № 2. С. 16-34.

75. Касьян М. Модели финансового поведения украинцев: рациональность или эмоции? URL: <https://docplayer.ru/29494597->

Modeli-finsanovogo-povedeniya-ukrainceev-racionalnost-ili-emocii.html
(дата звернення: 15.02.2018).

76. Касьяненко М. М., Гринюк М. В., Цимбал П. В. Організація роботи та управління органами державної податкової служби України: навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 229 с.

77. Кичко І. І., Лопушняк Г. С., Царик І. М. Перспективи оцінки соціальних інвестицій в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник полісся*. 2018. № 3. С. 19-24.

78. Кичко І. І., Нікітченко А. О. Удосконалення системи стимулювання персоналу банків колективної форми власності. *Економічний простір*. 2021. № 170. С. 75-83.

79. Кичко І. І., Шаркаді Н. В. Захист депозитів населення. *Фінанси України*. 2006. № 2. С. 122-127.

80. Коваленко В. В. Вплив депозитної політики на формування архітектури розвитку банків. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. № 3/3(8). С. 78-81.

81. Коваленко В. В. Депозитна діяльність банків України: реалії та розвиток на майбутнє. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 834-837.

82. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектора економіки: монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2013. 608 с.

83. Коваленко Ю. М. Фінансова поведінка домогосподарств: проблеми та перспективи для фінансового сектора економіки України. *Державне фінансове забезпечення соціальної сфери: колективна монографія / за ред. Т. М. Кір'ян, Ю. В. Пасічника*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2012. 398 с. URL: http://ir.asta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/104/1/074_IR.pdf (дата звернення: 01.02.2018).

84. Кодацький В. П. Грошово-кредитна система Сполучених Штатів Америки. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 1 (23). С. 43-45.

85. Кожуховская Л. С., Позняк И. В. Рефлексивные техники, методы и приемы. *Народная асвета*. 2009. № 4. С. 1-31.

86. Козюк В. В. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст.: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 566 с.

87. Колесников О. В., Бойко Д. І., Коковіхіна О. О. Історія грошей та фінансів: навч. посіб. 2-ге видання, виправлене та доповнене. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 140 с.

88. Колпаков В. М., Дмитренко Г. А. Стратегічний кадровий менеджмент. Київ: МАУП, 2002. 752 с.

89. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL:

<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (дата звернення: 13.01.2018).

90. Копилов А. А. Заощаджувальна поведінка населення України в умовах економічної кризи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2011. Спецвипуск 33. Ч. 4. С. 62-66.

91. Корох А. А. Рефлексивное управление: концепции, подходы и область применения. URL: http://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1021 (дата обращения: 11.04.2018).

92. Косова Т. Д., Циганов О. Р. Банківські операції: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 372 с.

93. Костель М. В., Катериніна М. П. Фінансово-депозитний потенціал домогосподарств як фактор формування ресурсної бази банків. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15, № 2. С. 48-56.

94. Кравець В. М., Кравець О. В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / за ред. В. І. Міщанка. Київ: Знання-Прес, 2003. 470 с.

95. Красножон С. Заощадження населення як передумова інвестування. *Ринок цінних паперів України*. 2010. № 7. С. 43-46.

96. Красовский С. С. Формирование модели взаимодействия субъектов рынка финансовых услуг. *Вестник АГТУ. Сер.: Экономика*. 2010. № 1. С. 77-83.

97. Крылов К. Поведение. Москва, 1997. 175 с.

98. Кузина О. Е. Мониторинг финансового поведения и доверия населения финансовым институтам. *Экономическая социология*. 2012. Т. 13, № 1. С. 98-104.

99. Лавров Р. В. Депозитна політика банку в сучасних умовах. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2010. № 4 (8). С. 182-187.

100. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Знання, КОО, 2002. 215 с.

101. Лазоряк О. В., Федішин М. П. Сучасний стан депозитних операцій комерційних банків. URL: <http://intkonf.org/lazoryakovfedishin-mp-suchasniy-stan-depozitnih-operatsiy-komertsiynih-bankiv> (дата звернення: 05.05.2018).

102. Лебедев С. А. Философия науки: словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2004. 320 с.

103. Леонов В. Социологические аспекты мотивации финансового поведения населения. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2005. № 4. С. 132-146.

104. Леонов В. В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. *Український соціум*. 2007. № 3. С. 63-76.

105. Лефевр В. А. Рефлексия. Москва: Когито-Центр, 2003. 496 с.
106. Литовченко О. Ю., Лихольот Н. І. Теоретичні підходи до визначення сутності управління депозитними операціями банку. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/1_86794.doc.htm (дата звернення: 26.01.2018).
107. Ломачинська І. А. Формування фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах розвитку національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 3, т. 1. С. 172-174.
108. Луценко Е. В., Коржаков В. Е. Применение СК-анализа и системы «ЭЙДОС» для синтеза когнитивной матричной передаточной функции сложного объекта управления на основе эмпирических данных. *Научный журнал КубГАУ*. 2012. № 75 (01).
109. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2012. № 2. С. 23-26.
110. Махнарилов Ю. В. Кризові чинники депозитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.econpmu.nauka.com.ua/?op=1&z=4702> (дата звернення: 16.04.2018).
111. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. Москва: Прайм-Евронек, 2003. 672 с.
112. Міщенко В. І., Слав'янська Н. Г., Коренева О. Г. Банківські операції: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2007. 796 с.
113. Мороз Л. І. Рефлексивно-психологічні риси кадрового потенціалу підприємства як складова маркетингових рішень. *Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18-27 грудня 2012 р. Одеса: КУПРІЄНКО, 2012. С. 8-16.
114. Мосієнко О. В. Моделювання рефлексивного управління персоналом підприємства. *Науково-практичний збірник «Продуктивність агропромислового виробництва»*. 2012. № 21. С. 75-80.
115. Мошенський С. З. Сутність, функції та структура сучасних фінансових ринків в контексті гармонізації національних фінансових систем країн ЄС та України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2008. № 102. С. 33-38.
116. Некрасова Н. А., Некрасов С. И., Садикова О. Г. Тематический философский словарь: учебное пособие. Москва: МГУ ПС (МИИТ), 2008. 164 с.

117. Никифоров А. С. Неврология. Полный толковый словарь. Москва: Эксмо, 2010. 464 с.
118. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 2 (167). С. 73-80.
119. Нужнова Ю. А., Кальницька К. Е., Біляєва О. В. Інвестування грошових коштів населення України та мотиви їх вибору. *SWord*. 2015. Т. 17, № 1 (38). С. 37-43.
120. Облік та аудиту комерційних банках / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Герасимовича. Львів: Фенікс, 1999. 512 с.
121. Одінова Т. М. Заощадження населення як джерело інвестиційних ресурсів української економіки. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 89-92.
122. Онікієнко С. В. Регулювання інвестиційної діяльності банків: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2015. 38 с.
123. Основи економічної теорії: підручник / за ред. Ю. В. Ніколенка. 3-тє вид. Київ: ЦУЛ, 2003. 540 с.
124. Остафіль О. В. Управління інвестиційними процесами на ринку фінансових послуг України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2007. 20 с.
125. Осянин И. К. Асимметрия информации на рынке финансовых услуг. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. № 1. Т. I. С. 92-95.
126. Офіційний сайт Консалтингового Центру Рефлексивного Управління РОСОПГКОНСАЛТ. URL: <http://www.ccr.ru/> (дата звернення: 21.02.2018).
127. Офіційний сайт Федеральної корпорації страхування депозитів. URL: <http://www.fdic.gov/> (дата звернення: 22.03.2018).
128. Паршин Ю. И. О важности и необходимости использования рефлексивного управления. *Рефлексивные процессы и управление в экономике: тезисы докл. и матер. II Всеукр.науч.-практ. конф. (Херсон, 10-12 июня)* / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти; ред. кол.: Р.Н. Лепа и др. Донецк, 2011. С. 63-66.
129. Пачковський Ю. Ф. Підприємництво як предмет соціопсихологічного дослідження: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004. 34 с.
130. Пістунів І. М. Економічна кібернетика: навч. посіб. Дніпропетровськ: НГУ, 2009. 154 с.

131. Погосян М. Рефлексивное управление поведением допрашиваемого. *Общественно-политический журнал*. URL: <http://znat.ru/79-pogosjan-m.-refleksivnoe-upravlenie-povedeniem.html> (дата обращения: 03.05.2018).

132. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 25.04.2018).

133. Подзигун І. Фінансовий ринок та ринок фінансових послуг: взаємозв'язок та єдність. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 1-2. С. 83-88.

134. Показники банківської системи. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (дата звернення: 21.03.2008).

135. Показники індексу інфляції в Україні у 2006-2017 роках. *Портал «Ліга Закон»*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.html (дата звернення: 11.05.2018).

136. Положення «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами». URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.1269.6&nobreak=1> (дата звернення: 23.01.2018).

137. Положення «Про порядок надання фінансових послуг ломбардами». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05> (дата звернення: 02.03.2018).

138. Понятие рефлексии и ее сущность. URL: <http://psyera.ru/ponyatie-refleksii-i-ee-sushchnost-750.htm> (дата обращения: 23.04.2018).

139. Попело О. В. Інноваційно-інвестиційна домінанта в регіональному розвитку продуктивних сил. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 112-129.

140. Попело О. В. Фінансове забезпечення наукової сфери регіонів України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2 (2). С. 174-188.

141. Правонарушения на финансовом рынке: выявление, анализ и оценка ущерба: справочник для сотрудников правоохранительных органов / под общ. ред. Г. С. Полтавченко. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. 66 с.

142. Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы. Справочное издание / [автор-сост. Н. И. Конюхов]. Москва: РАГС, 1992. 100 с.

143. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1449398772555612> (дата звернення: 01.05.2018).

144. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL: <http://uainfo.biz/legal/basejw/ua-qmtipe/index.htm> (дата звернення: 25.03.2018).

145. Про затвердження Правил здійснення депозитних операцій для кредитних спілок: Розпорядження Нацкомфінпослуг від 30.12.2011 № 821. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0211-12#n21> (дата звернення: 22.02.2018).

146. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/print1481400500546180> (дата звернення: 12.03.2018).

147. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення: 17.02.2018).

148. Прокопенко В. Ю. Бюро кредитних історій: еволюція, становлення та розвиток можливостей. *Проблеми економіки*. Харків: ВД Інжек, 2010. № 4. С. 104–107.

149. Прокопенко В. Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика: монографія. Харків: ВПП «Контраст», 2012. 416 с.

150. Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Мекшун О. О. Інформаційна прозорість кредитних спілок і її вплив на формування депозитної поведінки громадян. *Бізнес Інформ*. 2018. № 8. С. 158–164.

151. Прокопенко О. О. Моральний ризик на депозитному ринку України та шляхи його мінімізації. *Розвиток національної економіки: методологія та практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 квітня 2014 року; м. Івано-Франківськ). Тернопіль: Крок, 2014. С. 150–151.

152. Прокопенко О. О. Проблеми функціонування депозитного ринку України. *Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 28–29 березня 2014 р.): у 3 ч. Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. Ч. 1. С. 57–60.

153. Прокопенко О. О. Фінансова грамотність населення як фактор його активізації на фінансовому ринку України. *Фінансові аспекти розвитку економіки: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28–29 березня 2014 року): у 3 ч. Львів: Львівська економічна фундація, 2014. Ч. 1. С. 38–39.

154. Прокопенко О. О. Щодо можливостей застосування рефлексивного підходу до дослідження депозитного ринку України. *Економічні та*

соціальні інновації як фактор розвитку економіки: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4-5 квітня): у 4 ч. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. Ч. 1. С. 93-95.

155. Прокопенко О. О., Ільчук В. П. Систематизація факторів впливу на фінансову безпеку депозитного ринку. *Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки*: колективна монографія / під заг. ред. д.е.н., професора С. М. Шкарлета. Ніжин: ФОП Лук'яненко В.В. ТВК «Орхідея», 2015. С. 260-270.

156. Раделицький Ю. О. Асиметрія інформації на ринку фінансових послуг. *Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України*. 2012. Вип. 22.9. С. 238-241.

157. Рамський А. Ю. Заощадження домогосподарств як інвестиційний ресурс сталого розвитку економіки. *International scientific journal*. 2015. № 2. С. 73-78.

158. Рамський А. Ю. Сутність заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 21-29.

159. Рибак С. О., Лазебник Л. Л. Таксономія дефініцій фінансової сфери. *Економічна теорія*. 2007. № 2. С. 34-45.

160. Рух ощадності: історичний досвід та перспектива. URL: http://ukrks.info/wordpress/wp-content/plugins/google-document-embedder/load.php?d=http%3A%2F%2Fukrks.info%2Fwordpress%2Fwp-content%2Fuploads%2F2013%2F10%2FBuklet_pro_Oschadnist2013.pdf (дата звернення: 19.01.2018).

161. Салига С. Я., Гнеушева В. О. Кредитні інструменти управління фінансовими ресурсами домогосподарств. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. № 1. С. 48-52.

162. Сенчак І. І. Правова рефлексія як невідомий компонент у механізмі формування правосвідомості. *Часовис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1(3). С. 1-15.

163. Сердюк Л. В., Воротнікова А. В. Роль заощаджень у формуванні банківських ресурсів та проблеми формування ресурсної бази банків України. *Молодий вчений*. 2015. № 1 (16). С. 65-69.

164. Сизикова Т. Э. Рефлексивное управление в организации. *Менеджмент сегодня*. 2007. № 2(38). С. 78-86.

165. Сич Є. М., Ільчук В. П., Гавриленко Н. І. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 428 с.

166. Скибінський С. В., Балук Н. Р. Класифікація чинників впливу на поведінку споживачів страхових послуг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.2. С. 123-133.

167. Смірнов О. Ю. Заощадження населення в контексті антикризової політики. *Наукові праці. Економіка*. 2010. Т. 126. Вип. 113. С. 11-19.

168. Смірнов О. Ю. Мотиви та чинники заощадження у сучасній економічній теорії. *Наукові праці. Економіка*. 2006. Т. 40. С. 99-106. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2006/40-27-18.pdf> (дата звернення: 28.01.2018).

169. Статистичні дані функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. *Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб*. URL: <http://www.fg.gov.ua/about/report> (дата звернення: 18.03.2018).

170. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 312 с.

171. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2005. 309 с.

172. Столбов М. И. Влияние финансового рынка на экономический рост и деловые циклы. *Экономика XXI века*. 2008. № 8. С. 55-69.

173. Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки. *Офіційний сайт Нацкомфінпослуг*. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2015/R_03_19_2015/%D0%A0%D0%9A-499.pdf (дата звернення: 21.04.2018).

174. Талер Р., Кас С. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір. Київ: Наш формат, 2017. 312 с.

175. Тарасенко О. О. Актуальні тенденції функціонування депозитних установ в Україні. *Розвиток фінансових посередників у турбулентних умовах функціонування національної економіки: колективна монографія*. Чернігів: Чернігів. нац. технол. ун-т, 2017. С. 157-176.

176. Тарасенко О. О. Ідентифікації сутності депозитної поведінки домогосподарств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 150-157.

177. Тарасенко О. О. Основні тенденції розвитку депозитного ринку України. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1 (2). URL: <http://fr.stu.cn.ua> (дата звернення: 13.02.2018).

178. Тарасенко О. О. Розвиток фінансових компаній в Україні. *Перспективи розвитку регіонів України в умовах інтеграційних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з проблем вищої освіти і науки (м. Луцьк, 6-7 жовтня 2016 року)*. Луцьк, ЛНТУ, 2016. С. 92-93.

179. Тарасенко О. О. Сутність економічної рефлексії та її місце в системі видів рефлексії. *Вісник Хмельницького національного*

університету. Серія «Економічні науки»: науковий журнал. 2016. № 5. Т. 2. С. 253–257.

180. Тарасенко О. О., Дубина М. В. Сутність депозитного ринку та особливості його функціонування. *Економічний простір*. 2016. № 116. С. 189-199.

181. Тарасенко О. О., Дубина М. В. Теоретичні засади функціонування депозитного ринку та його вплив на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів. *Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука*. Чернівці: ЧНТУ, 2016. С. 8-24.

182. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. Москва: Наука, 1987. 240 с.

183. Тиркало Р. І. Банківська справа: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2001. 314 с.

184. Тищенко О. І. Аналіз депозитів фізичних осіб у банках України. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14, № 2. С. 36-42.

185. Тітієвська О. В. Характеристика сутності депозитів банків та факторів виникнення ризиків депозитних банківських операцій. URL: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Economics/31763.doc.htm (дата звернення: 09.03.2018).

186. Ткаченко Н. В. Міжнародна практика побудови систем страхування вкладів. *Фінансовий простір*. 2014. № 4 (16). С. 235-244.

187. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. URL: <http://www.ozhegov.org/words/15796.shtml> (дата обращения: 21.01.2018).

188. Томас Т. Л. Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения. URL: <http://www.intelros.ru/pdf/stratagemi/Tomas.pdf> (дата обращения: 05.02.018).

189. Томашик Л. С. Напрями збільшення заощаджень в Україні: теоретичні та емпіричні оцінки. *Науковий вісник НЛТУ*. 2011. Вип. 21.17. С. 274-280.

190. Уотсон Джон Б. Психология как наука о поведении. Москва: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. 704 с.

191. Федисшин М. П., Жаворонок А. В., Абрамова А. С. Основні тенденції ринку банківських послуг: кредитний та депозитний акцент. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4 (20). С. 412-425.

192. Федисшин М. П., Жаворонок А. В., Ковальчук Н. О. Аналітична оцінка фінансової стійкості та стабільності банківської системи України

на основі індикаторів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 6 (74). С. 83-88.

193. Федишин М. П., Жаворонок А. В., Ковальчук Н. О. Механізм державного регулювання кризових явищ банківської галузі в умовах глобальних викликів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 28. С. 121-125.

194. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія: підручник. Київ: Алерта, 2008. 487 с.

195. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. Москва: ИНФРА-М, 2009. 569 с.

196. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.

197. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.

198. Холявко Н. І. Сучасні інформаційні технології в роботі фінансових установ. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 152-161.

199. Холявко Н. І., Колоток М. О. Інформаційні технології в роботі зарубіжних фінансових установ. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 117-126.

200. Холявко Н. І., Козляниченко О. М. Світові тенденції діджиталізації банківського сектору. *Проблеми економіки*. 2021. № 2 (48). С. 217-224.

201. Ціщик Р. В., Котис Н. В. Аналіз заощаджень сектору домашніх господарств з метою створення ефективного механізму їх трансформації в інвестиційні ресурси. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 11. Ч. 4. С. 34-38.

202. Чернявський С. С. Законодавче забезпечення протидії створенню в Україні «фінансових пірамід». *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3-13.

203. Шаманська О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, мотиви, види та чинники. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 2. С. 104-111.

204. Шевалдіна В. Г. Оцінка рівня концентрації на ринку банківських депозитних послуг населенню. *Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів*. 2012. Вип. 29. С. 309-316.

205. Шемаєв В. М. Метод когнітивного моделювання рефлексивних процесів управління суб'єктами соціально-економічних систем. URL:

http://defpol.org.ua/site/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=27&Itemid=71 (дата звернення: 15.05.2018).

206. Шибаєв Н. В., Батюк Л. А. Структура економічної поведінки домогосподарств. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf (дата звернення: 02.03.2018).

207. Шишкіна О. В., Дубина М. В. Гроші та кредит: навч. посіб. Чернівці: Видавець Брагинець О. В., 2016. 692 с.

208. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Маргасова В. Г., Дубина М. В. Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України: монографія. Чернівці: ЧНТУ, 2014. 272 с.

209. Шкарлет С. М., Дубина М. В. Особливості застосування когнітивного підходу до ідентифікації сутності ринку фінансових послуг. *Економічний часопис*. 2016. № 3-4 (2). С. 70-74.

210. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Жук О. С. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «FinTech». *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1 (17). С. 148-157.

211. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тунік М. В. Застосування індексного аналізу до дослідження динаміки розвитку страхового ринку України. *Фінансові дослідження*. 2016. № 1 (1). С. 57-68. URL: <http://fr.stu.cn.ua/articles/1482428279341.pdf> (дата звернення: 05.04.2018).

212. Шкарлет С. М., Жарій Я. В. Банківські операції: навчальний посібник. Чернівці: ЧДТУ, 2009. 304 с.

213. Шкарлет С. М., Ільчук В. П., Дубина М. В. Особливості рефлексивного управління довірою клієнтів на ринку фінансових послуг України. *Рефлексивные процессы и управление в экономике: материалы IV Международной научно-практической конференции*, 14-17 октября 2013 г. Партенит: НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти, 2013. С. 125-127.

214. Штомпка П. Доверие – основа общества. Москва: Логос, 2012. 440 с.

215. Шульженко Л. Є. Застосування рефлексивного підходу в управлінні стратегічними альянсами. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 10 (164), ч. 1. С. 63-65.

216. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. URL: <http://www.pseudology.org/science/SystemPodход.htm> (дата обращения: 26.01.2018).

217. Яковлева Е. А. Поведенческая экономика как область научного знания в современной экономической науке. *Вопросы регулирования экономики*. 2014. Т. 5, № 2. С. 62-69.

218. Яруллиана Д. А. Экономическое поведение потребителя на рынке кредитных ресурсов. *Вестник экономики, права и социологии*. 2007. № 1. С. 59-63.
219. Ящук В. В. Ринки фінансових послуг як складова системи економічного розвитку. *Фінанси України*. 2010. № 10. С. 115-121.
220. Bergner Raymond M. What is behavior? And so what? *New Ideas in Psychology*. 2011. № 29. P. 147–155.
221. Bicard Sara C., Bicard David F. Defining behavior. URL: <http://iris.peabody.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/2013/05/ICS-015.pdf> (Last accessed: 20.02.2018).
222. Dubyna M. V., Yusuhno S. I., Bychkova P. V. Functioning Peculiarities of the Deposit Insurance System in the USA. *Business Inform*. 2016. № 3. Pp. 24–31.
223. Fedyshyn M. F., Abramova A. S., Zhavoronok A. V., Marych M. G. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). Pp. 64-74.
224. George A. Akerlof and Robert J. Shiller. Phishing for Phools. The Economics of Manipulation and Deception. Princeton, Princeton University Press, 2015.
225. George A. Akerlof. The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*. 1970. № 84. Pp. 488-500.
226. Kahneman Daniel. Thinking, fact and slow. NY: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
227. Kholiavko N., Popelo O., Dubyna M., Panchenko O., Tarasenko A., Kozlianchenko O. Criteria for the description of the financial behavior model of households in the digitalization conditions. *Laplage em Revista (International)*. 2021. Vol. 7, No. 3B. Pp. 57-67.
228. Khudolei V., Bespalov M., Tulchynska S., Tulchinsky R., Kholiavko N. Fiscal Stimulation of Spatial Development: the EU Countries' Cases. *Financial And Credit Activities: Problems Of Theory And Practice*. 2021. № 1 (36). Pp. 124-132.
229. Popelo O. Localization features of the development of productive forces in modern conditions. *Problems and prospects of economics and management*. 2020. № 1 (21). Pp. 160-173.
230. Popelo O., Samoilovych A. Theoretical essence of digitalization processes of regional economic systems. *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*. 2021. № 4. URL: http://czvestnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/87 (Last accessed: 20.02.2018).

231. Popelo O. V., Zabashtanska T. V., Chorna K. O. Theoretical fundamentals of formation of the motivation system at the enterprise. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). Pp. 102-113.

232. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 176(3-4). Pp. 26-37.

233. Taleb Nassim Nicholas. The Black swan. The Impact of the Highly Improbable. NY: Random House, 2010.

234. Thaler Richard H. Misbehaving. The making of Dehavioral Economics. NY, London: WW Norton & Company, 2015.

235. The International Association of Deposit Insurers (IADI). *Офіційний сайт Світового банку*. URL: <http://www.iadi.org/en/deposit-insurance-systems> (Last accessed: 02.04.2018).

236. Zakharin S., Stoyanova-Koval S., Kychko I., Marhasova V., Shupta I. Strategic Management of the Investment Process in the Agricultural Sector (for Example, Agricultural Enterprises and the Food Industry). *Journal of Optimization in Industrial Engineering (JOIE)*. Winter and Spring 2021. Vol. 14, Issue 1. Pp. 209-218.

237. Zhavoronok A., Kholiavko N. Banking system of Ukraine: trends and prospects of development. *Modern Science – Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. 2020. No 10. Pp. 129-142.

ДОДАТКИ

Додаток А

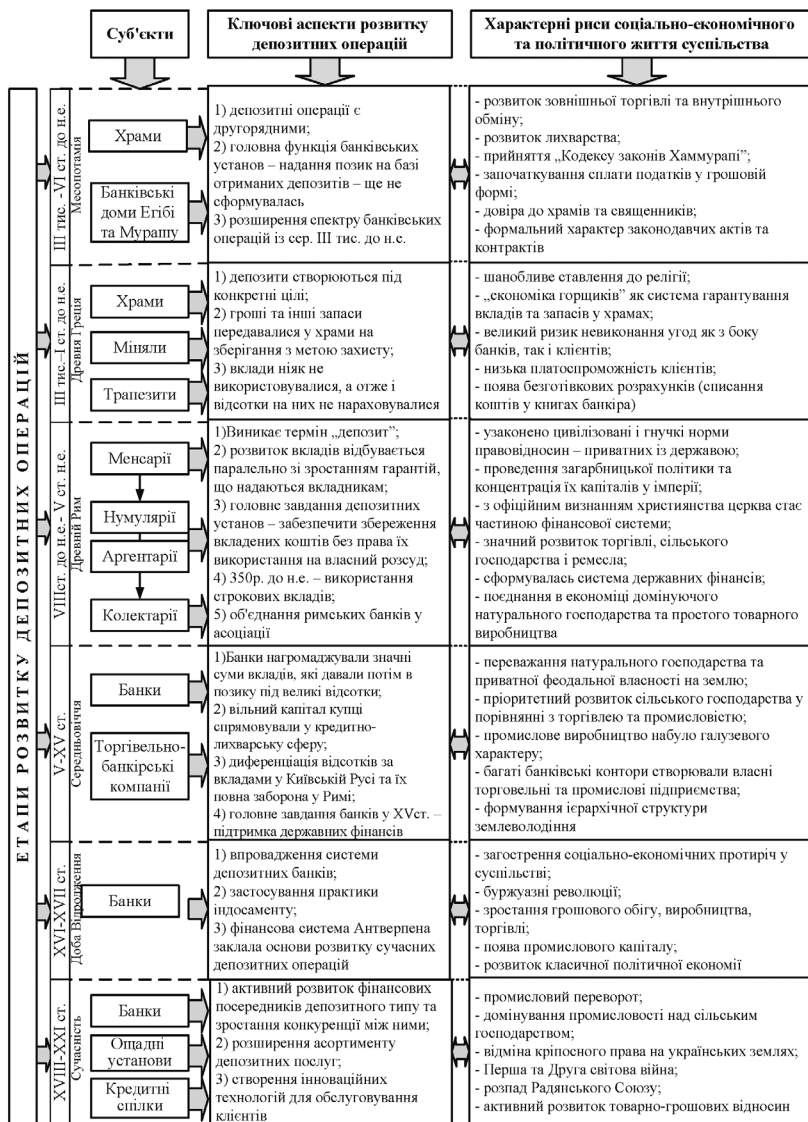

Рис А.1 Еволюція становлення та розвитку депозитних операцій

Додаток Б

Таблиця Б.1

Підходи до трактування поняття „депозитна операція”

№ з/п	Сутність дефініції	Автор, джерело
1	2	3
1	Депозитні операції – операції комерційних банків по залу-ченню коштів в депозити.	С. М. Шкарлет, Я. В. Жарій [212]
2	Вкладна (депозитна) операція - операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їх рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.	Положення "Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами" [136]
3	Депозитні операції банків полягають у залученні коштів у вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів.	ст. 340 Господарського кодексу України [32]
4	Депозитні операції кредитної спілки - операції, які здійснюються із внеском (вкладом) та включають залучення та виплату внесків (вкладів), нарахування та виплату процентів за внесками (вкладами), що підлягають обов'язковій фіксації в комплексній інформаційній системі кредитної спілки.	Правила здійснення депозитних операцій для кредитних спілок [145]
5	Вкладные (депозитные) операции банка — это часть его пассивных операций, результатом проведения которых должно являться увеличение (как минимум – недопущение уменьшения) той части привлеченных средств банка, которая формируется за счет добровольного размещения у него клиентами (физическими и юридическими лицами), а также другими кредитными организациями своих временно свободных денег на согласованных сторонами условиях именно в качестве банковского вклада или депозита.	А. М. Тавасиев [8]

Закінчення табл. Б.1

6	Депозитна операція – це операції банку, щодо залучення грошових коштів, цінних паперів фізичних та юридичних осіб у валюті України або в іноземній валюті, та розміщення їх на рахунках банку, під певний відсоток, на певних умовах, визначених законодавством України, для акумулювання та зберігання їх банківською установою з обов'язковим поверненням цих коштів у визначені договором строки.	О. Ю. Литовченко, Н. І. Лихольот [106]
7	Депозитні операції – це операції із залучення або розміщення коштів на депозит.	В. Д. Лагутін [100]
8	Депозитные операции – это операции банков по привлечению денежных средств юридических и физических лиц во вклады на определенный срок либо до востребования.	И. Т. Балабанов [7]
9	Операції банків та інших кредитних установ із залучення грошових коштів юридичних і фізичних осіб на вклади.	О. В. Тітієвська [185]
10	Операції, пов'язані з залученням грошових коштів на вклади мають назву депозитних.	О. В. Лазорняк, М. П. Федішин [101]
11	Депозитна операція – це операція із залучення коштів на вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів.	В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва [112]

Джерело: складено авторами

Додаток В

Таблиця В.1

Наукові підходи до трактування сутності категорії „управління”

№ з/п	Визначення	Автор, джерело
1	2	3
1	Управление – это достижение цели путем принятия и реализации решений об определенных действиях, способствующих достижению этой цели [108].	Луценко Е. В., Коржаков В. Е. Применение СК-анализа и системы «ЭЙДОС» для синтеза когнитивной матричной передаточной функции сложного объекта управления на основе эмпирических данных. Научный журнал КубГАУ. 2012. № 75 (01).
2	Управление – элемент, функция организованных систем различной природы (биологических, социальных, технических), обеспечивающая сохранение их определенной структуры, поддержание режима деятельности, реализацию программы, цели деятельности [196].	Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
3	Управление – руководство организацией, что в экономической теории иногда рассматривается как фактор производства (factor of production) наряду с землей, трудом и капиталом [11].	Бизнес. Толковый словарь. Грэхэм Бетс, Барри Брайндли, С. Уильямс и др. Москва: "ИНФРА-М", Издательство "Весь Мир". Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М., 1998.
4	Управління – це вид суспільної діяльності, яка передбачає системному скоординованих дій суб'єкта на об'єкт для виконання певних організаційних завдань [26].	Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. 4-те вид., випр. і доп. Львів: Світ, 2001. 384 с.
5	Управління в широкому розумінні являє собою особливий вид діяльності, який здатний перетворити неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу [123].	Основи економічної теорії: підручник / за ред. Ю. В. Ніколенка. 3-те вид. Київ: ЦУЛ, 2003. 540 с.

Закінчення таблиці В.1

1	2	3
6	Управління – свідомий цілеспрямований вплив суб'єктів (економічних, соціальних, політичних та ін. відносин) на окремих людей, трудові колективи та більш широкі спільноти, а також на економічні об'єкти з метою досягнення цими суб'єктами цілей і надання стабільності та динамічності розвитку керованим об'єктом [54].	Економічний енциклопедичний словник. URL: http://www.subject.com.ua/economic/slovnik/7885.html
7	Управління – функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує реалізацію мети і підтримку режиму діяльності, сталість і розвиток певних структурних елементів [55].	Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
8	Процес управління – характеризується як перебіг якогось явища, послідовної зміни станів, етапів, стадій розвитку й сукупності послідовних дій для досягнення результату [76].	Касьяненко М.М., Гринюк М.В., Цимбал П.В. Організація роботи та управління органами державної податкової служби України: навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 229 с.
9	Управління – складний і динамічний процес, керований і здійснюваний людьми для досягнення поставленої мети [63].	Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 728 с.
10	Управління – це можливість вибору з багатьох альтернативних цілей якийсь один, з багатьох засобів до досягнення її – якихось визначених, з багатьох шляхів до досягнення мети – найбільш відповідного [130].	Пістунів І. М. Економічна кібернетика: навч. посіб. Дніпропетровськ: НГУ, 2009. 154 с.
11	Управление – это постоянное решение потока проблем, которые порождает динамично изменяющаяся внешняя и внутренняя среда, а так же результат итерации когнитивной и воздействующей функции [91].	Корох А. А. Рефлексивное управление: концепции, подходы и область применения. URL: http://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1021

Додаток Г

Таблиця Г.1

**Інформація щодо функціонування комерційних банків
на ринку депозитних послуг**

Назва показника	Одиниці виміру	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість банківських установ, що надають депозитні послуги	Од.	182	176	176	175	179	162
Обсяг залучених депозитів	Млрд грн	753,24	804,36	898,79	956,98	1084,91	1168,66
Обсяг залучених коштів юридичних осіб	Млрд грн	136,09	164,37	214,39	227,73	261,02	295,47
у т.ч. в національній валюті	Млрд грн	75,15	104,55	135,66	143,34	178,04	175,76
у т.ч. в іноземній валюті	Млрд дол	60,94	59,82	78,73	84,38	82,98	119,71
Обсяг залучених коштів юридичних осіб на вимогу	Млрд грн	68,78	95,91	118,64	118,94	134,34	173,92
Обсяг залучених строкових коштів юридичних осіб	Млрд грн	67,31	68,46	95,75	108,78	126,68	121,55
Обсяг залучених коштів фізичних осіб	Млрд грн	213,54	275,07	310,55	369,91	441,89	422,73
у т.ч. в національній валюті	Млрд грн	98,30	139,42	157,16	182,76	253,06	198,15

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8
в т.ч. в іноземній валюті	Млрд дол	115,24	135,66	153,39	187,14	188,83	224,58
Обсяг залучених коштів фізичних осіб на вимогу	Млрд грн	54,37	62,70	68,67	74,45	82,53	97,26
Обсяг залучених строкових коштів фізичних осіб	Млрд грн	159,17	212,38	241,88	295,46	359,36	325,48
Назва показника	Одиниці виміру	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість банківських установ, що надають депозитні послуги	Од	119	99	82	77	75	73
Обсяг залучених депозитів	Млрд грн	1150,67	1132,51	1172,76	1204,74	1293,38	1613,38
Обсяг залучених коштів юридичних осіб	Млрд грн	318,57	369,91	403,93	406,37	498,16	646,49
у т.ч. в національній валюті	Млрд грн	191,92	221,18	247,02	261,66	311,95	419,77
ву т.ч. в іноземній валюті	Млрд дол	126,65	148,73	156,91	144,70	186,21	226,72
Обсяг залучених коштів юридичних осіб на вимогу	Млрд грн	221,89	267,44	295,71	296,01	394,97	498,62
Обсяг залучених строкових коштів юридичних осіб	Млрд грн	96,68	102,47	108,21	110,36	103,19	147,87

Закінчення табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Обсяг залучених коштів фізичних осіб	Млрд грн	402,14	437,15	478,57	508,46	552,12	681,89
у т.ч. в національній валюті	Млрд грн	187,60	198,19	235,04	240,90	314,32	396,83
у т.ч. в іноземній валюті	Млрд дол	214,54	238,96	243,53	267,56	237,80	285,06
Обсяг залучених коштів фізичних осіб на вимогу	Млрд грн	107,98	117,60	153,15	180,84	215,45	337,54
Обсяг залучених строкових коштів фізичних осіб	Млрд грн	294,15	319,55	325,41	327,62	336,66	344,35

Джерело: складено авторами за даними [134]

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Інформація щодо функціонування
кредитних спілок на ринку депозитних послуг**

Назва показника	Одиниці виміру	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість кредитних спілок, що надають депозитні послуги	Од.	800	829	755	659	613	617	624
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках	Тис. осіб	245,3	164	117	78,9	48	44,9	40,3
Обсяг залучених депозитів кредитними спілками	Млн грн	3451,3	3951,1	2959,3	1945	1185,5	1287,5	1330,1
Назва показника	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість кредитних спілок, що надають депозитні послуги	Од.	589	588	462	378	358	337	335
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках	Тис. осіб	31,5	26,5	41,1	21,7	17,6	20,9	20,4
Обсяг залучених депозитів кредитними спілками	Млн грн	989,8	855,2	831,8	937,00	1045,7	1208,6	1320,8

Джерело: складено авторами за даними [70]

Додаток Е

**Результати застосування індексного аналізу до вивчення
особливостей сформованої моделі депозитної
поведінки домогосподарств**

Таблиця Е.1

Індекс розвитку депозитної діяльності банківських установ

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс кількості банківських установ	1,05	0,99	0,97	1,00	0,99	1,02	0,91	0,73	0,83	0,83	0,94	0,97	0,97
Індекс обсягу залучених депозитних ресурсів банківськими установами	1,37	0,80	1,26	1,19	1,14	1,18	1,02	1,00	1,12	1,09	1,04	1,15	1,26
Індекс розвитку депозитної діяльності банківських установ	1,20	0,89	1,10	1,09	1,06	1,10	0,96	0,86	0,97	0,95	0,99	1,06	1,11

Джерело: визначено авторами

Таблиця Е.2

Індекс розвитку депозитної діяльності кредитних спілок

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс кількості кредитних спілок	1,04	0,91	0,87	0,93	1,01	1,01	0,94	1,00	0,79	0,82	0,95	0,94	0,99
Індекс обсягу залучених депозитних ресурсів кредитними спілками	1,14	0,75	0,66	0,61	1,09	1,03	0,74	0,86	0,97	1,13	1,12	1,16	1,09
Індекс розвитку депозитної діяльності кредитних спілок	1,09	0,83	0,76	0,75	1,05	1,02	0,84	0,93	0,87	0,96	1,03	1,04	1,04

Джерело: визначено авторами

Таблиця Е.3

Індекс депозитної поведінки домогосподарств

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс залучення коштів фізичних осіб комерційними банками	1,30	0,99	1,29	1,13	1,19	1,19	0,96	0,95	1,09	1,09	1,06	1,09	1,24
Індекс залучення коштів фізичних осіб кредитними спілками	1,14	0,75	0,66	0,61	1,09	1,03	0,74	0,86	0,97	1,13	1,12	1,16	1,09
Індекс депозитної поведінки домогосподарств	1,22	0,86	0,92	0,83	1,14	1,11	0,84	0,91	1,03	1,11	1,09	1,12	1,16

Джерело: визначено авторами

Додаток Ж

Інформація про функціонування систем гарантування вкладів у зарубіжних країнах

Рис. Ж.1 – Історія створення системи страхування вкладів у США

Джерело: створено авторами з урахування [84; 127; 186; 222]

Таблиця Ж.1

**Розподіл країн за періодами впровадження
систем гарантування вкладів**

Час заснування системи	Країни, що впровадили систему гарантування
1934	Сполучені Штати
1961–1971	Індія, Норвегія, Домініканська Республіка, Філіпіни, Німеччина, Канада, Лівія, Фінляндія, Японія
1974–1980	Бельгія, Маршаллові Острови, Іспанія, Нідерланди, Аргентина, Австрія, Франція, Велика Британія
1983–1989	Туреччина, Бангладеш, Швейцарія, Ісландія, Колумбія, Тайвань, Венесуела, Чілі, Мексика, Тринідад та Тобаго, Данія, Італія, Кенія, Нігерія, Ірландія, Люксембург
1991–2003	Перу, Острів Мен, Ліхтенштейн, Португалія, Бахрейн, Угорщина, Чеська Республіка, Танзанія, Уганда, Бразилія, Греція, Оман, Польща, Білорусь, Болгарія, Південна Корея, Литва, Македонія, Марокко, Румунія, Словаччина, Судан, Швеція, Алжир, Хорватія, Тайланд, Боснія та Герцеговина, Еквадор, Естонія, Гібралтар, Індонезія, Ямайка, Латвія, Малайзія, Україна, Гватемала, Гондурас, Казахстан, Ель Салвадор, Багами, Кіпр, Йорданія, Туркменистан, В'єтнам, Болівія, Чорногорія, Нікарагуа, Сербія, Словенія, Албанія, Уругвай, Узбекистан, Мальта, Парагвай, Росія, Зімбабве
2004–2006	Гонг-Конг, Молдова, Таджикистан, Вірменія, Сінгапур
2007–2017	Азербайджан, Барбадос, Австралія, Ємен, Киргизстан, Острів Джерсі, Мавританія, Афганістан, Лівія, Непал, Бруней, Віргінські Острови, Центральноафриканська Республіка, Чад, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Габон, Бермудські Острови, Косово, Шрі-Ланка, Монголія, Палестина, Лаос

Джерело: складено авторами на основі даних [235]

Додаток К

Таблиця К.1

**Інформація, що часто викривляється
при наданні фінансових послуг**

Послуга	Провайдер	Клієнт
1	2	3
Кредитування	- розмір ефективної ставки (приховані комісії); - можливість пролонгації договору; - можливість зміни ефективної процентної ставки за договором; - ситуації, за яких провайдер може зажадати повного погашення кредиту; - тарифи по обслуговуванню кредиту; - реальний термін розгляду заявки на кредит	- очікуване зниження доходів; - наявне боргове навантаження; - минулі або наявні прострочення погашення боргів; - фактична мета отримання кредиту; - стан заставного майна; - негативний фінансовий стан
Депозитні операції	- можливість і порядок зміни процентної ставки за вкладом протягом терміну договору; - умови пролонгації; - розмір процентної ставки (реклама банківських продуктів часто містить приховану інформацію щодо розміру процентної ставки та умов їх одержання); - комісії (за здійснення розрахунково-касового обслуговування, за зняття коштів тощо)	- дострокове припинення договору;

Закінчення табл. К.1

1	2	3
Страхування	- безумовна / умовна франшиза; - строки виплати при настанні страхового випадку; - інформація про афілійованих оцінщиків; - інформація про афілійовані сервіси (у разі страхування транспорту та обладнання); - розмір виплати при настанні страхового випадку (в страховому договорі до пункту, в якому йдеться про оплату суми ремонту, може бути додане посилення про те, що страхова компанія компенсує витрати на ремонт без урахування вартості робіт або запчастин); - частота страхових виплат;	- стан об'єкта страхування; - дійсна вартість об'єкта страхування; - можливі фактори підвищення ризику; - негативний стан здоров'я (у разі страхування життя та здоров'я); - негативний фінансовий стан (у разі страхування відповідальності); - фактичні розміри збитків у результаті страхового випадку (їх завищення з метою отримання більш високого розміру виплати); - інформація про страхові випадки в минулому

Джерело: [125; 156]

Наукове видання

**ДУБИНА Максим Вікторович,
ТАРАСЕНКО Олена Олександрівна,
ТАРАСЕНКО Артем Валерійович**

**ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ**

Монографія

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 12,32.
Наклад 250 пр. Зам. № 0082.

Видавець
ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А.
тел.: 063 101 22 33

Свідоцтво серія ДК № 7412 від 27.07.2021 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33, e-mail: bookovych@gmail.com

Свідоцтво серія ДК № 3544 від 05.08.2009 р.